Zgodovinsko društvo Ormož

ZGODOVINSKI ZAPISI

XV/2018

Zgodovinski zapisi XV/2018

Izdalo: *Zgodovinsko društvo Ormož*

Zanj: *Predsednik Anton Luskovič*

Glavna in odgovorna urednica: *Manica Hartman*

Lektoriranje: *Nada Granduč*

Grafična priprava in tisk: *Crea design, Damijan Tišljarič s.p.*

Naklada: *200 izvodov*

Ormož, november 2018

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Stališča avtorjev niso vedno tudi stališča uredništva Zgodovinskih zapisov.

Kazalo

Beseda urednice 9

Zadnja ormoška grofica Maria Irma Wurmbrand-Stuppach 11

Po sledeh zavednega ormoškega Sokola 29

Bodimo ponosni na naše »vesmeštre« 49

Ko zaživijo podobe, zgodbe, narava
Konrad Braučič, mojster rezbarskega dleta 55

Figurica konjenika iz Ormoža 65

Grbi plemiških rodbin iz ormoškega gradu 67

»Slike, ki se predstavljajo, so pa res tako krasne, da jih je veselje gledati«
Začetki kinematografa v Ormožu 71

Zgodovina Žigrove slaščičarne v Ormožu 77

Vloga in delovanje Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož v pripravah in med vojno 1991 83

Učni center železniške dediščine Stanica Osluševci in Podgorci v malem 95

DOZA – nekaj o centralnem arhivu križnikov 101

»Štajerc« in kmetijstvo na Spodnjem Štajerskem 1914–1918 105

Zgodovina, ki je ni mogoče zaobiti
Črtica iz davnih časov, ko je ljuti Turčin teptal slovensko zemljo, in začetek konca panonske Slovenije ali Slovenijeh 123

Avtor	Naslov prispevka	UDK
A. Janžekovič	Zadnja ormoška grofica Maria Irma Wurmbrand-Stuppach	929Wurmbrand-Stuppach Maria Irma 94(497.4Ormož)
V. Trop	Po sledeh zavednega ormoškega Sokola *Franc Trop, krojaški mojster, 1905–1983*	94(497.4Ormož)”1941/1945”:929Trop Franc 929Trop Franc:796-055.2(497.4Ormož)
R. Topolovec	Bodimo ponosni na naše »vesmeštre«	001.894-051(497.4) 929(497.4Sv. Bolfenk na Kogu)
M. Hartman	Ko zaživijo podobe, zgodbe, narava *Konrad Braučič, mojster rezbarskega dleta*	*745.51(083.824)* 745.071.1:929Braučič K.(083.824)
B. Lamut	Grbi plemiških rodbin iz ormoškega gradu	929.6(497.4Ormož)
B. Lamut	Figurica konjenika iz Ormoža	73(497.4Ormož)
K. Zupanič	»Slike, ki se predstavljajo, so pa res tako krasne, da jih je veselje gledati« *Začetki kinematografa v Ormožu*	791.622:94(497.4Ormož)
N. Korpič	Zgodovina Žigrove slaščičarne v Ormožu	*664.68(497.4Ormož)* 929Žiger Jakec
M. Fišer, B. Rajh	Vloga in delovanje Občinskega upravnega organa za obrambo Ormož v pripravah in med vojno 1991	*355(497.4Ormož)”1991”* 94(497.4Ormož)”1991”
F. Zemljič, P. Kosi	Učni center železniške dediščine Stanica Osluševci in Podgorci v malem	656.2(497.4) 930.85
S. Pavličič	DOZA – nekaj o centralnem arhivu križnikov	*27-788.4(497.4Velika Nedelja)* *930.25*
I. Rihtarič	»Štajerc« in kmetijstvo na Spodnjem Štajerskem 1914–1918	*663.2:94(497.4Spodnja Štajerska)”1914-1918”*
F. Krnjak	Zgodovina, ki je ni mogoče zaobiti *Črtica iz davnih časov, ko je ljuti Turčin teptal slovensko zemljo, in začetek konca panonske Slovenije ali Slovenijeh*	821.163.6-32

Beseda urednice

Pred vami so vrstice, ki ponovno odkrivajo nove zanimive prispevke, za katere želimo, da vam prinesejo prijetno branje, predvsem pa tudi kakšno novo spoznanje.

Prenekateremu bralcu, bralki bomo najbrž tudi obudili spomine na ljudi, ki jih tokrat predstavljamo, saj so pomembno prispevali k opravljanju nekaterih dejavnosti oz. obrti na našem območju, npr. slaščičarstva, rezbarstva. Nekatere prispevke o tukajšnjih ljudeh so zapisali tudi njihovi svojci, ki nam želijo na ta način predstaviti slikovito življenjsko zgodbo svojih najbližjih, saj le-teh danes, žal, ni več z njimi, zato je toliko pomembneje, da smo skupaj poskrbeli, da njihova zgodba ne bo odšla v pozabo. Z veseljem vam ponujamo v branje tudi zanimiv prispevek o zadnji ormoški grofici in njeni družini, o kateri je bilo že marsikaj zapisanega, tokrat pa so zanimive pripovedi iz njihovega življenja povedali domačini, ki se jih ne le spomnijo, ampak so se z grofico in njenimi najbližjimi tudi osebno srečevali, pogovarjali, ljubeznivo pa so nam dovolili tudi objavo slikovnega gradiva, ki ga tokrat prvič objavljamo prav v pričujoči številki strokovne publikacije.
V nadaljevanju vam ponujamo v branje še druge zanimive prispevke. Eden nas vrača v čas prve svetovne vojne in se nanaša na kmetijstvo na Spodnjem Štajerskem, drugi nas seznani z začetki kinematografa v Ormožu, spet tretji govori o zanimivi arheološki najdbi, četrti o zgodovini, ki je ni mogoče zaobiti. Nadalje se seznanimo tudi s prispevkom o dopolnjenih ugotovitvah o grbih plemiških rodbin iz ormoškega gradu, z vlogo in delovanjem občinskega upravnega organa za obrambo Občine Ormož, nadalje z učnim centrom železniške dediščine in nazadnje še z bogatim centralnim arhivom križniškega reda na Dunaju. Ta predstavlja vir raziskovanja lokalne zgodovine, ljudi, razmer…, zaradi česar je lahko pomemben vir podatkov tudi za avtorje naših prispevkov. Vsem avtorjem se ob tej priložnosti iskreno zahvaljujemo za njihov čas in trud, našega dobrega sodelovanja pa se veselimo tudi v prihodnje.

Dragi bralec, bralka, želim vam vse lepo v teh jesensko obarvanih dneh, ki kar kličejo po udobnem zavetju kavča, morda tudi, z našo novo strokovno publikacijo v rokah.

Manica Hartman,
urednica

Ana Janžekovič[1]

Zadnja ormoška grofica Maria Irma Wurmbrand-Stuppach

V članku želim predstaviti nekatere zanimive podrobnosti iz življenjske zgodbe zadnje ormoške grofice Irme in njene družine. V ormoškem gradu se je menjalo veliko lastnikov, ki so tako ali drugače vplivali na podobo gradu in njegove bližnje okolice. Zadnji lastniki so bili grofje Wurmbrandi; Wilhelm Wurmbrand je umrl v prvi svetovni vojni, njegova žena Maria Irma Wurmbrand-Stuppach pa se je drugič poročila z Guidom Georgevitsem in živela v gradu do konca druge svetovne vojne, nakar se je morala z družino zaradi novega političnega sistema izseliti. Nov dom so si uredili v Kuharičevem stanovanju.

Dekliški portret zadnje ormoške grofice Irme Wurmbrandt-Stuppach.

Uvod

Letos mineva 110 let, odkar sta se v ormoški grad vselila zadnja ormoška graščaka. Grof Wilhelm Wurmbrand-Stuppach in njegova žena Maria Irma Wurmbrand-Stuppach (grofica Irma) sta grad verjetno dobila kot poročno darilo Irminega očeta in v njem sta si tudi ustvarila družino. Rodili sta se jima dve hčeri, vendar je mirno družinsko življenje prekinil začetek prve svetovne vojne. Grof Wilhelm se je šel borit na Poljsko, žal pa že v decembru 1914 umrl na bojišču. Grofica Irma je tako ostala vdova, vendar se je po koncu vojne, leta1918, ponovno poročila z Guidom Georgevitsem. Z možem in njegovim posvojencem Casimirjem so živeli v gradu vse do konca druge svetovne vojne. Takratna sprememba režima in nova oblast sta jim namreč odvzeli premoženje in grad, zato se je družina morala izseliti.

Novo življenje so si ustvarili v Kuharičevem stanovanju nad sedanjo trgovino Kormoran v Ormožu. Zadnja ormoška grofica Irma je v tem stanovanju živela vse do svoje smrti 1970. leta.

V članku sem se želela opredeliti predvsem na življenje grofice Irme, vendar je pri tem kazalo zajeti več podatkov in vključiti še njeno družino, razmere v Ormožu ob menjavanju režimov ter spomine starejših občanov. Za članek sem poiskala in preučila literaturo, poiskala dokumente v Zgodovinskem arhivu na Ptuju in se pogovorila tudi z nekaterimi domačini, ki se grofice Irme še danes dobro spominjajo. Članek je razdeljen na več sklopov, in sicer na opis grofovskega življenja na podlagi literature in zgodovinskih virov, na opis ormoške graščine, ki je skozi leta spreminjala svoje lastnike in s tem tudi svojo

Ormoški grad okrog 1950. leta; gospodarski trakt prislonjen na stolp so porušili v 60-ih letih. Last: Pokrajinski muzej Ptuj Ormož.

1 **Ana Janžekovič**, prof. angleščine in zgodovine, Vinarska ulica 3, Ormož.

podobo in namembnost ter na spomine sogovornikov.

Družina Pongratz

Maria Irma Pongratz se je rodila v bogato plemiško družino Pongratz, o kateri je v svojem delu Blagoslovljeni in prekleti pisal Mariano Rugale.[2] Opis družine Pongratz je povzet po njegovem opisu. Začetnik družine je bil Markus Pongratz, čigar trije sinovi Friedrich, Guido in Oskar so bili povzdignjeni v plemiški stan. Oskar Pongratz je bil pravnik in si je 1860. leta odprl zasebno odvetniško pisarno v Ljubljani. Bil je tudi pravni zastopnik brata Guida pri gradnji južne železnice čez Ljubljansko barje. Postal je veleposestnik, v lasti pa je imel tudi veliko vinogradov v okolici Ormoža. Bil je lastnik obeh graščin v Polzeli, prav tako je kupil tudi dornavski dvorec, na Hrvaškem pa tudi dvorca Maruševec in Čalinec. Precej posesti je imel tudi v Ljubljani. Leta 1869 se je preselil na Dunaj, kjer je leta 1892 tudi umrl.[3]

Oskar pl.[4] Pongratz ml. se je rodil leta 1859 v Ljubljani. Po očetu je podedoval dvorec Maruševec, kupil pa je še Mali grad na Ptuju. Poročil se je s Floro Lippitt in tako dobil grad Pernegg na Muri na avstrijskem Štajerskem, ki je še danes v lasti družine.[5] Oskar pl. Pongratz ml. in Flora Lippitt sta starša ormoške grofice Irme. Kot zanimivost omenimo, da je Oskar pl. Pongratz ml. dal zgraditi prvi most čez reko Dravo v Ormožu, zaradi česar so ga imenovali za častnega občana mesta Ormož.[6] Oskar in Flora sta živela v gradu Maruševec, vendar jima je nova oblast posestvo odvzela. Najbrž je bil to zanju velik pretres; Oskar je takrat zbolel in se zdravil v bližnji ormoški bolnišnici, kjer je 21. septembra 1941 tudi umrl. To je tudi razlog, da je pokopan v grajski grobnici ormoškega parka,[7] Irmina mama Flora Lippit pa je umrla istega leta,[8] vendar doma, zato je pokopana v Maruševcu.[9]

Grad Maruševec, kjer sta živela Irmina starša in kjer je Irma tudi odraščala. Foto: Ana Janžekovič.

2 Mariano Rugale, Miha Preinfalk: Blagoslovljeni in prekleti, 2. del, Po sledeh mlajših plemiški rodbin na Slovenskem, Viharnik, Ljubljana 2012, str. 164–177
3 Prav tam, str. 170.
4 Pl. je okrajšava za plemeniti.
5 M. Rugale: Blagoslovljeni in prekleti, str. 171.
6 Maximilian von Pongratz.
7 Maximilian von Pongratz.
8 Rugale, Blagoslovljeni in prekleti, str. 177
9 Maximilian von Pongratz.

Grad Pernegg. Foto: Ana Janžekovič.

Grofica Wurmbrand-Stuppach

Maria Irma Pongratz se je rodila 21. maja 1886 v gradu Pernegg, odraščala je večinoma v gradu Maruševec na Hrvaškem, kjer sta živela njena starša;[10] nekaj pa tudi v Perneggu. Imela je še tri brate, Oskarja (1883–1885), Markusa (1889–1956) in Franza (1892–1974). Leta 1908 se je šele dvaindvajsetletna poročila z Wilhelmom, grofom Wurmbrand-Stuppachom. Wilhelm je bil njen bratranec, njegova starša sta bila Paul, grof Wurmbrand-Stuppach in Flora Pongratz (Irmina teta).[11] Wilhelm se je rodil 29. avgusta 1884 v Ljubljani, z Irmo pa sta se poročila 10. februarja 1908 na Dunaju.[12] Po poroki sta se preselila v grad Ormož. Iz pogodbe, podpisane 23. decembra 1908, je razvidno, da je postal lastnik Wilhelm Wurmbrand-Stuppach.[13] Točen datum podpisa pogodbe je razviden iz izpisa zemljiške knjige, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu Ptuj.[14] Ob tem se pojavi vprašanje, zakaj sta si izbrala ravno ormoški grad. Grad in jedro mesta sta stala na levi dravski obali, ob kateri je bila speljana železnica Pragersko–Kotoriba, skozi mesto je vodila državna cesta Ptuj–Čakovec, od koder so se odcepile banske ceste v Ljutomer, k Svetemu Tomažu in čez dravski most v Savsko banovino. Ormož je bil pomemben »vinski trg« za bližnje vinorodne kraje. V mestu je delovala splošna bolnišnica, ustanovljena leta 1898 kot bolnišnica nemškega viteškega reda. Od leta 1900 je delovala nemška šola na današnji Ptujski cesti 6, leta 1901 pa je bila zgrajena še slovenska šola na Hardeku.[15] Glede na to, da sta tudi njena starša živela v bližnjem Maruševcu in na vse omenjene ugodnosti se zdi razlog precej očiten.

Mlademu paru se je 3. decembra 1908 rodila hčerka Minka, kot so jo klicali kasneje. V rojstno knjigo je vpisana kot Maria Flora Franciska Wilhelmina Besther. Dobri dve leti kasneje, 18. maja 1911, se jima je rodila druga hčerka, ki sta jo poimenovala Flora Maria Oskar Paulina Wilhelmina.[16]

---

10 Maximilian von Pongratz.
11 Rugale, Blagoslovljeni in prekleti, str. 177.
12 Uradna spletna stran družine Wurmbrand-Stuppach: https://www.von-wurmbrand-stuppach.com/familie/genealogie-stammbaum/, dostop 23. 4. 2018.
13 Gernot Fournier, Marija Hernja-Masten: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988, str. 131.
14 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, škatla 16, ovoj 71-2.
15 Zdenka Kresnik: Ormož v času Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije, Muzej Ormož, Ormož, oktober 2007, str. 15.
16 Podatki so iz matične knjige rojstev 1908–1918, ki jo hrani Upravna enota Ormož.

V zemljiško knjigo so bili kot prebivalci gradu Ormož v letih 1910–11 vpisani trije člani družine Wurmbrand, kočijaž Čuš, štirje hlapci, kuharica, sobarica in kravarica.[17] Kmalu zatem je prišel čas, ki je prej brezskrbno življenje okrnil in prinesel strah in skrbi; leta 1914 se je začela prva svetovna vojna, v kateri je bil grof Wilhelm, kot vojaški poročnik, poslan v Galicijo, kjer je v poljskem mestu Grybow 14. decembra 1914 umrl.[18]

Hčerka Maria (Minki).[19]

Gräfin Flori Wurmbrand aus Ormož in Jugoslawien
in einem Abendkleid der Firma Leopold Weiner, Wien, I., Bognergasse, Graben-Ecke.

Hčerka Flora.[20]

Ob pregledu gradiva o družini Wurmbrand-Stuppach v Zgodovinskem arhivu na Ptuju je zbrane največ dokumentacije v fondu 0390 Gospostvo Ormož 1747–1945, škatle 2, 3, 4, 5. V veliki večini gre za zbirko računov iz obdobja od 1911 do 1943. Iz računov lahko razberemo tudi kaj o nakupovalnih navadah grofovske družine. Razvidno je, da so kupovali na Dunaju, v Gradcu, Mariboru, na Ptuju, v Varaždinu, v Trstu in občasno tudi v Ormožu (tu so kupovali pri urarju Dušanu Kovačiču in pri Ivanu Veseliču). Računi se nanašajo večinoma na oblačila, posodo, špecerijo (hrano, kozmetične izdelke) pisalni papir in kuverte, čevlje, igrače, popravilo punčk, naftalin, pohištvo, petrolej in podobno. Z Dunaja so nabavljali predvsem oblačila, posodo in občasno tudi pohištvo. Tako lahko najdemo npr. račun za otroško posteljo iz leta 1911. V Trstu so kupovali hrano, ki je na ormoškem območju takrat verjetno še ni bilo mogoče kupiti, npr. limone, rdeče pomaranče, marelice, olivno olje, testenine, čokolado, kavo, riž, parmezan… V istem ovoju je tudi račun za fotografski aparat Cartridge-Kodak IV ter več računov za razvijanje slik. Grof Wurmbrand si je med drugim kupil tudi »ottov« štiritaktni bencinski motor

17 Gernot Fournier, Marija Hernja Masten: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, Ormož skozi stoletja III, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1988, str. 131.
18 Uradna spletna stran družine Wurmbrand-Stuppach: https://www.von-wurmbrand-stuppach.com/familie/genealogie-stammbaum/, dostop 23. 4. 2018.
19 https://www.geni.com/people/Maria-Minki/6000000024672851031, dostop 29. 5. 2018.
genealogie-stammbaum/, dostop 23. 4. 2018.
20 https://www.geni.com/people/FLORA-Maria-Oskar-Pauline-Wilhelmine/6000000024672851036, dostop 29. 5. 2018.

s tremi konjskimi močmi, medtem ko izvemo iz računov tudi podatek, da jim je Hrvatski seljački tamburaški zbor Rodoljub iz Križovljana igral 25., 26. in 28. oktobra 1913.[21] Razbrati je tudi, da je grofica večkrat potovala; oktobra 1915 je preživela nekaj dni v Budimpešti,[22] julija 1918 v Opatiji (Abbazzia) v Villi Mauricia Senten in oktobra 1918 na Dunaju.[23] Med računi za leto 1916 je veliko raznih prošenj za donacije, subvencije ali različne nakupe, katerih denar je bil namenjen ranjenim in poškodovanim v vojni. Najdenih je več prošenj naslednjih organizacij: Odilien-Blinden. Anstalt, Oesterr Silbernen Kreuze, Fürsorge- Verein für die Taubstummblinden, K.u.k. Kriegsministrium, Kriegshilfsbüro des k.k. Ministriums des Innern Vertriebs-Stelle. Razbrati je, da je grofica vsem prošnjam tudi ugodila in nakazala zahtevane zneske; omenimo pa tudi, da je bila članica »Leopoldineum« ustanove, ki je skrbela za invalidne otroke.[24]

Grofica Wurmbrand-Georgevits

Grofica Irma se je po smrti prvega moža 26. oktobra 1918 drugič poročila z Guidom Georgevitsem na Dunaju.[25] V ptujskem arhivu, v zbirki gradiva Varia, je ohranjeno oznanilo vdove Irme grofice Wurmbrand-Stuppach, rojene von Pongratz, o poroki z Guidom Georgievitsem iz leta 1918.[26] Guido je bil rojen 6. decembra 1882 v Ceglédu na Madžarskem, izhajal pa je prav tako iz družine Pongratz in bil tako kot že Irmin prvi mož z Irmo v sorodu; namreč Guidov dedek Guido von Pongratz (1822–1889) in Irmin dedek Oscar von Pongratz (1826–1892) sta bila brata. Guidova hči Mathilde se je poročila z Georgom pl. Georgievits de Apadia; Irma in Guido pa sta se poznala že iz otroštva.[27]

Grofica Irma in njen mož Wilhelm Wurmbrand-Stuppach okrog 1905. leta na potovanju po Franciji. Fotografija je posneta v obmorskem mestu Beaulieu-sur-Mer. Last Marije Lah.

O zasebnem življenju Irme in Guida je ohranjenega gradiva bore malo, zato je tudi njuno zgodbo nekoliko težje spoznati. Znano je, da sta živela v ormoškem gradu do konca 2. svetovne vojne in da sta se v 20-ih in 30-ih letih ukvarjala z agrarno reformo in delitvijo posestva med agrarne interesente. Otrok nista imela, vendar je imel Guido posvojenca Casimirja von Sarközy-Georgevitsa. Skupaj z njimi je, sodeč po uradnem potrdilu iz 10. avgusta 1937, na gradu bival tudi Casimirjev brat Štefan Sarközy.[28] Po pripovedovanju informatorke Jožice Skoliber je Štefan oz. Ištvan (madžarsko) živel in delal na posestvu Marof pri Godenincih.
Iz dokumentov žal tudi ni razvidno, do kdaj sta v Ormožu živeli Irmini hčeri Maria in Flora. Maria Wurmbrand ni

21 SI_ZAP/0390 Gospostvo Ormož 1747–1945, škatla 3, ovoj 4.
22 Prav tam.
23 SI_ZAP/0390 Gospostvo Ormož 1747–1945, škatla 5.
24 Prav tam.
25 Rugale: Blagoslovljeni in prekleti, str. 176.
26 Miha Preinfalk et al: Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem, Arhivi, letnik 35, št. 1, Ljubljana, 2012, str. 75.
27 Maximilian von Pongratz.
28 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-2.

Guido Georgevits in grofica Irma na balkonu Kuharičevega stanovanja. Ni znano, kdo je gospa na sredi. Last Marije Lah.

Grofica Irma in Casimir na balkonu Kuharičevega stanovanja. Ni znano, kdo sta dekleti. Fotografija ni datirana. Na zadnji strani je napis »Tante Irma«/ teta Irma. Last Marije Lah.

bila nikoli poročena, bila pa naj bi zaročena. Po zapisu Katje Krnjak naj bi bila zaročena z vnukom francoskega svetovno znanega tekstilnega proizvajalca Jackarda,[29] po besedah nekaterih mojih sogovornikov pa naj bi ji namenili Casimirja, zaradi tega naj bi ga Guido tudi posvojil.[30] Vsem dobro znan pa je bil podatek, da se je 13. avgusta 1941 smrtno ponesrečila v Opatiji, o čemer priča tudi podatek iz knjige umrlih na Upravni enoti Opatija. Takrat je bila stara šele 32 let. Iz zapisa v knjigi rojstev, ki jo (zaenkrat) hrani Upravna enota Ormož, se je Flora 1. junija 1933 cerkveno poročila v Ormožu z Eduardom Blaho pl. Olborjem iz Gradca. Leta 1936 sta se ločila. Drugič se je poročila z Friedrichom Wilhelmom Voigtom 8. avgusta 1940. Tudi z njim se je ločila 1947. leta. Umrla je januarja 1995 blizu Münchna, kjer je tudi pokopana. Ni točno znano, koliko otrok je imela. Zagotovo naj bi imela sina Petra,[31] po zapisu Katje Krnjak pa naj bi imela kar tri otroke.[32]

Starejša hči Marija Wurmbrand-Stuppach; kdo so moški na sliki ni znano. Fotografija ni datirana. Last Marije Lah.

Mlajša hči Flora Wurmbrand-Stuppach in dva neznana otroka. Fotografija ni datirana. Last Marije Lah.

29 Katja Krnjak: Ormoška gospoščina, Zgodovinski zapisi, letnik IV, št. 1, Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2007, str. 24.
30 Pogovor z Jožico Skoliber, Martino in Marijo Lah, Luko Tropom.
31 Pogovor z Luko Tropom in Erno Špur.
32 Krnjak, Ormoška gospoščina, str. 24.

V času med 2. sv. vojno (1941–45) so ormoški graščaki še vedno živeli v gradu. V tem času se »niso izpostavljali ne za germanizacijo ne pozneje za nacizem.«[33] Ob koncu vojne, konec maja 1945, naj bi »OZNA pri zajtrku aretirala ormoško grofico Irmo Wurmbrandt in jo internirala v grad Hrastovec pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. Veliko od nastale "skupne lasti" se je, npr. umetnine, zlatnina, dragulji, nato znašlo v žepih tistih, ki so te sklepe sprejeli, in še menda več v žepih "skrivačev – namišljenih partizanov"...«.[34] To dejstvo je potrdil tudi njen pranečak Maximilian von Pongratz, ki obenem dodaja, da pa ni bila dolgo časa internirana. Po zaplembi gradu naj bi namreč grofico preselili na grajsko pristavo Marof v Godenincih,[35] zagotovo pa so nekdanji graščaki kasneje živeli v Kuharičevem stanovanju v prvem nadstropju (nad današnjo trgovino Kormoran).

Iz tega obdobja ni ohranjenih pisnih virov, ampak navajam predvsem ustne vire, pripovedi ljudi, ki se je še spomnijo. Zagotovo drži, da je nekdanja ormoška plemiška družina živela v pomanjkanju, saj niso imeli večjih prihodkov, a kljub temu so ohranjali prejšnji standard življenja (domačini so jim hodili pospravljat, imeli so kuharico, drugi so jim obdelovali vrtove); da so kaj zaslužili, so prodajali pohištvo in cvetje, večkrat pa so imeli tudi obiske iz Nemčije (hči Flora in njena družina) in najverjetneje tudi iz Avstrije, kjer je živela družina Pongratz.

Tukaj velja tudi omeniti, da je najprej 8. februarja 1963 umrl Guido baron Georgevits, grofica Irma je umrla sedem let za njim, 1. januarja 1970, Casimir pa 3. junija 1976. Vsi trije so pokopani v družinski grobnici v ormoškem parku.

Ormoška graščina v času grofice Irme

Kot že omenjeno, sta se grof in grofica Wurmbrand-Stuppach vselila v grad 1908. leta. Grad je bil že delno opremljen, nekaj pa sta ga opremila še onadva. Grof je dal nad polkrožni grajski portal vhodnih vrat vzidati grb rodbine Wurmbrand. V grbovnem polju je zmaj, ki stoji na kroni in bruha ogenj, vrh grba pa krasi krona z okroglim klobukom.[36]

Kot je razvidno iz izpiska zemljiške knjige, ki je ohranjen v fondu Mestne občine Ormož v arhivu na Ptuju, je ormoška graščina oz. posestvo obsegalo parcele v Ormožu, Ivanjkovcih, Litmerku, Vuzmetincih, Cerovcu, Frankovcih, Šalovcih, Veličanah, Obrežu ter na Lešnici, Hardeku, Kogu, v Grabah, Libanji in na Gomili.[37] Večinoma je šlo za njive, pašnike, vinograde in gozdove.

V fondu Mestne občine Ormož[38] so ohranjeni dokumenti, ki pričajo o agrarni reformi, ki je potekala v ormoški gospoščini. V drugem ovoju so zapisniki občinskega agrarnega odbora, zemljiškoknjižni izpisek veleposestva, zapisniki o razdelitvi zemlje, odloki in razlastitve zemljišča. Tam so tudi razni dokumenti o agrarni reformi in zaščiti kmečkih dolgov, ki jih je imela graščina. Na podlagi gradiva je podan kratek opis ormoške graščine.

Po letu 1920 se je začela agrarna reforma, s katero so se razdelila grofičina veleposestva med agrarne interesente. 12. aprila 1922 je Okrožni agrarni urad izdal odlok, s katerim je določil veleposestvu grofice Wurmbrand-Georgevits kot maksimum v prosto uporabo parcele, ki si jih je veleposestnik sam izbral. V gradivu so navedene površine, številke parcel in velikosti. Ena polovica maksimuma je bila v Katastrski občini Ormož in je obsegala vrtove, travnike, njive, pašnike v izmeri 37.5179 ha. Drugo polovico maksimuma pa je določil okrajni agrarni urad v Katastrskih občinah Litmerk, Vuzmetinci in Gomila. Šlo je večinoma za vinograde v izmeri 29.5333 ha.

33 Prim. dr. Ciril Porekar: Ormož na prelomnici devetnajstega v dvajseto stoletje, Ormož skozi stoletja, Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1973, str. 278.
34 Rajko Topolovec: Ormoški Petriček, samozaložba, Ptuj, 2012, str. 11.
35 Krnjak, Ormoška gospoščina, str. 24.
36 Marija Hernja Masten: Pečati in grbi Ormoža in okolice, Ormož skozi stoletja IV, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1993, str. 91.
37 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-2 (1922–1939).
38 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-2, 71-3.

Deputatna zemljišča so se namenila uslužbencem na posestvu: viničarjem, upravniku, vinogradniškemu oskrbniku, gozdarju in gozdnemu pazniku.[39] Decembra 1933 je Mestna občina (MO) Ormož grofici Irmi izdala uradno potrdilo, iz katerega je razvidno, da je v tem času imela 74 ha 05 a 45 m^2 obdelovalne zemlje. 4. maja 1934 je grofica Irma zaprosila MO Ormož, naj ji izda potrdilo o zaščiti kmetovalcev, saj je bila v tem času zelo zadolžena. Mestna občina Ormož ji je 11. maja to potrdilo tudi izdala, a ji je naknadno poslala odlok, s katerim ji je ta status odklonila. Kot utemeljitev so navedli njene dolgove, ki jih je imela pri Mestni hranilnici v Ljubljani (1,000.000 DIN), Mestni hranilnici v Novem mestu (2,250.000 DIN), Okrajni posojilnici v Ormožu (1,350.000 DIN) in Podružnici ljubljanske kreditne banke na Ptuju (125.000 DIN). Vsi ti dolgovi so nastali pred 20. aprilom 1932. Prav tako je navedeno, da veleposestnica ne obdeluje te zemlje sama in s člani svoje rodbine, temveč je obdelovanje prepuščeno raznim nastavljencem. Iz tega odloka je razvidno, da naj bi imela veleposestnica še 123 ha 5 a orne zemlje.[40]

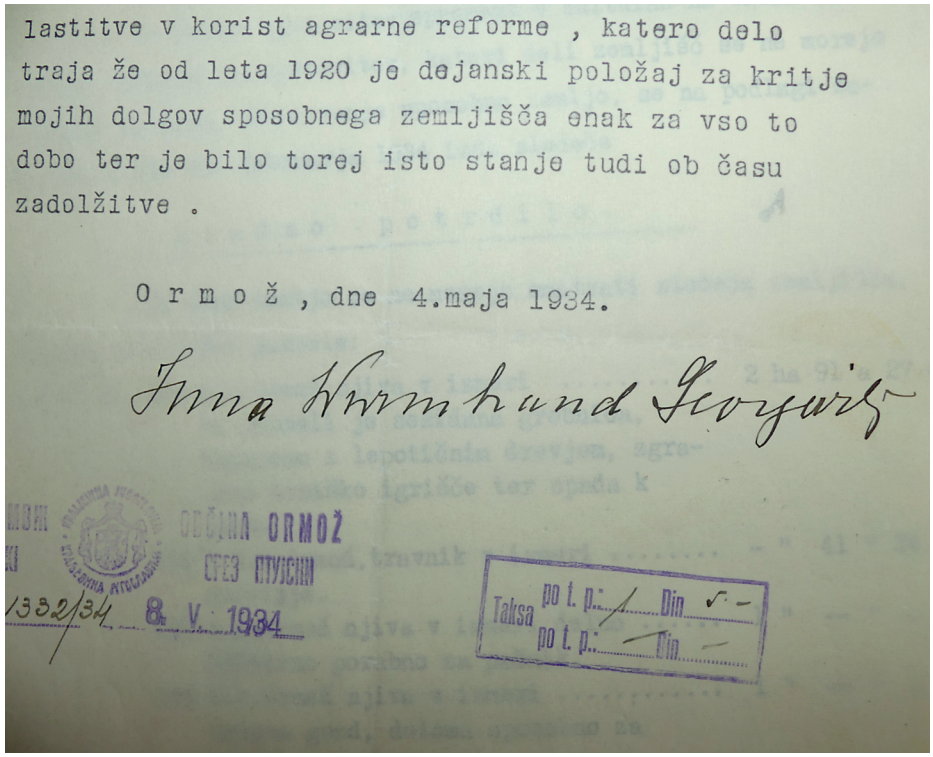
lastitve v korist agrarne reforme , katero delo traja že od leta 1920 je dejanski položaj za kritje mojih dolgov sposobnega zemljišča enak za vso to dobo ter je bilo torej isto stanje tudi ob času zadolžitve .

O r m o ž , dne 4.maja 1934.

Irma Wurmbrand Georgarij

OBČINA ORMOŽ
OPEŠ PTUJCHU
1332/34 8. V. 1934

Taksa po t. p.: 1 Din 5.-
po t. p.: — Din —

Lastnoročni podpis grofice Irme. Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj (SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, Razlastitev in razdelitev posestva Wurmbrand med agrarne interesente, podpis grofice na dokumentu iz leta 1934, škatla 16, ovoj 71 (3).

Pohištvo in opremo gradu je v času grofice Irme podrobno opisala Marjeta Ciglenečki,[41] tako izvemo, da si je leta 1933 grad ogledal dr. France Stele, banski spomeniški referent, ki je popisal in poslikal pohištvo ter opremo gradu. Ugotovil je kvaliteto klasicistične poslikave v jedilnici, sedanji poročni dvorani, ki jo je leta 1810 poslikal Alojz Gleichenperger.[42] Stele je opozoril na dve garnituri pohištva, prvo je bilo iz leta 1800, zraven sta sodila dva klasicistična lestenca, druga je bila bidermajerska in dobro ohranjena. V popisu je opozoril še na ledinsko karto Ormoža in okolice, na nizko omaro s figuralno intarzijo v kadilnici, na portret Polyxene Königsacker, na porcelan in steklovino v obednici, na nekatere slike in na dva steklena lestenca. Opozoril je tudi na opremo jedilnice, ki jo je odkupil ptujski muzej in jo posodil za opremo gostinskih prostorov na gradu Borl, kjer se je močno poškodovala. V januarju 1935 je bil sestavljen cenilni zapisnik, saj je grofica Irma zaradi zadolženosti razmišljala o dražbi.[43] Do dražbe ni prišlo, vendar je znano, da je veliko kosov pohištva prodala različnim posameznikom.

Po drugi svetovni vojni so grad zaplenili, kljub temu da se je grofica temu upirala. Oprema je ostala njena last, a so jo strpali v dve sobi v gradu. Nekaj opreme je grofica v času, ko je stanovala v Kuharičevem stanovanju, prodala, nekaj pa ga je bilo shranjenega na gradu in ga je po njeni smrti podedovala hči Flora. Grofica je za stalno

39 Prav tam.
40 Prav tam.
41 Marjeta Ciglenečki: Oprema ormoškega gradu v preteklosti, Ormož skozi stoletja IV, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1993, str. 72–77.
42 Ormož in okolica, vodnik, Skupščina občine Ormož, 1990, str. 48–49.
43 Ciglenečki, Oprema ormoškega gradu v preteklosti, str. 72, 73, 74.

Pogled na nekdanjo jedilniško garnituro ormoškega gradu 1933. leta, ki jo je leta 1954 odkupil ptujski muzej. Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, zgodovinska fototeka št. 162

zbirko o zgodovini mesta posodila intarzirano mizico za igro backgammon (igra je znana pod nemškim imenom trik-trak), dva empirska lestenca iz ok. 1810. leta, tri baročne slike z žanrskimi in alegoričnimi prizori, ledinsko karto mesta Ormož iz 1801. leta in portalno uro.[44] V letih 1954, 1964 in 1966 je nekatere kose pohištva odkupil ptujski muzej, in sicer dve klasicistični skrinji ter precej kosov neoklasicističnega pohištva iz druge polovice 19. stoletja. Pohištvo je podrobneje predstavljeno v katalogu Razkošje na podeželju, Pohištvo v ptujskem gradu.[45]

Bidermajerska vitrina v nekdanjem salonu 1933. leta (slika levo) in ista vitrina (desno), danes v zasebni lasti.

Leta 1987 je po preostalo pohištvo prišla Flora, ki je živela v Nemčiji. Takrat so opravili tudi podroben opis opreme. Nekaj kosov opreme so odkupili ptujski zasebni zbiralci, pustila je tudi opremo, ki jo je njena mama posodila Ormožanom za zbirko, ostalo je odpeljala v Nemčijo, kjer je opremo najverjetneje prodala.

Takoj po 2. svetovni vojni, avgusta in septembra 1945, je bilo v gradu zaprtih 38 otrok, ki so jih pripeljali iz taborišča Šterntal.[46]

---

44 Prav tam, str. 74.
45 Tatjana Štefanič, Andrej Brence: Razkošje na podeželju, Pohištvo v ptujskem gradu, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Ptuj, 2014, str. 74.
46 Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji: koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci, zbral in uredil dr. Milko Mikola, Ministrstvo za pravosodje RS, Ljubljana, 2007, str. 132, 173, 178–179.

Pohištvo iz ormoškega gradu, danes v zasebni lasti. Foto: Ana Janžekovič, Marta Gregorc.

Čeprav M. Ciglenečki navaja v svojem članku, da se je grofica Irma izselila komaj 1947.[47] leta, pa piše M. Hernja Masten, da je bila grofica lastnica gradu do leta 1945. Tega leta je grad prevzela v upravljanje Uprava državnih posestev Ormož, v njem so stanovale stranke in uslužbenci. Leta 1946 je bil grad s parkom zaščiten in proglašen za kulturni spomenik. 11. marca 1951 se je v grad vselil garnizon JLA, ki je ostal v gradu do 6. julija 1956.[48] Ko je grad izpraznila vojaška enota, je bil sklican sestanek komisije za prevzem ormoškega gradu. Ta je ugotovila, da večja škoda ni nastala oz. da gre večinoma za redno obrabo in nevzdrževanje. Po izpraznitvi je bil grad namenjen

47 Ciglenečki, Oprema ormoškega gradu v preteklosti, str. 74.
48 Fournier, Hernja-Masten, Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, str. 131.

za različne namene (sodišče, Zavod Marjana Borštnarja), vendar ni bilo pravega odziva. Zaradi tega so se v novembru istega leta v pritličje in prvo nadstropje naselili stanovalci.[49]

Zavod za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti je že 7. marca 1951 izdal odločbo, da je grad z opremo kulturni spomenik in da je park naravna znamenitost. Zaradi tega ju brez dovoljenja ni možno spreminjati.[50]

Kot že omenjeno, je bila leta 1898 ustanovljena bolnišnica nemškega viteškega reda v Ormožu. V njej so delovale sestre križniškega reda, ki so skrbele za paciente. Bolnišnica je z 32 posteljami na začetku delovanja veljala za eno najsodobnejših redovnih bolnic.[51] Grofica Irma je bila tam častna medicinska sestra.[52] Iz dokumenta Razlastitev zemljišča, ki ga je 17. decembra 1937 izdala Komisija za likvidacijo agrarne reforme, je razvidno, da so bile nekatere grajske nepremičnine »obremenjene z realno obveznostjo dajatve kruha in mesa za 12 oseb Bolnišnici viteškega reda v Ormožu ali pa nadomestila v gotovini in s služnostno pravico stanovanja za iste.[53]

Ormoški park je preučevala in o njem precej zapisala Maja Botolin Vaupotič (Ormoški park – ali ga poznamo?, Sprehod po parku: od gradu do vinske kleti, Ormoški park – neznani znanec, Skozi park po poti spominov), podrobno pa ga je opisal tudi Mirko Šoštarič.[54] Park je znan po zanimivih in redkih drevesnih vrstah, ki so jih skozi leta zasadili različni grajski lastniki. Park se je začel takoj za gradom in je segal do sedanje Vinarske ulice na vzhodu ter do sedanje Ljutomerske ulice na severu. Iz ledinske karte, ki jo hranijo v muzejski enoti Ormož, je znano, da je bila tukaj tudi vrtnarija, zraven pa je bil tudi rastlinjak.[55] Iz dokumenta iz leta 1934,[56] ki je hranjen v arhivu, pa je razvidno tudi, da je bilo v parku teniško igrišče približno na področju, kjer je danes Picerija Park. To igrišče je bilo najverjetneje uničeno takoj, ko je bilo posestvo odvzeto po 2. svetovni vojni. Marsikdo še pomni, sta bila na območju sedanjega letnega kopališča nekoč igrišče in atletska steza, posuta z lešem.[57] Idejni načrt za javno odprto kopališče je bil izdelan leta 1964, vendar se je gradnja zavlekla do leta 1969, odprto pa je bilo 23. julija 1970.[58] Na južnem koncu parka je še danes ohranjena grobnica, ki jo je v spomin svojemu prvemu možu Wilhelmu dala postaviti grofica Irma? V njej so pokopani[59] Irma Wurmbrand-Georgevits, Guido Georgevits, Oscar von Pongratz in Casimir von Sarközy-Georgevits.
Ob vzhodnem koncu naj bi se park zaključil s »špalirjem« z vrtnimi vrati, nadalje pa so posestvo obsegale njive, pašniki, ribniki in gozd. Še danes se področje okrog nekdanje Tovarne sladkorja Ormož imenuje Zverinjak, saj so v tistem delu gojili divjačino za lov in prehrano.[60]

Iz enega izmed dokumentov iz leta 1924, ki so na voljo v arhivu, lahko preberemo, da je grofičino veleposestvo veljalo kot »eno največjih v Slovenskih goricah, ki prideluje najboljša vina ... Na ekonomiji veleposestva se vzdržuje večje število konj in rogate živine (12 kom krav mlekaric simentalske in montafonske pasme). Važno za

49 SI_ZAP 0041/001 Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1960, št. 6, ovoj 48 (Prevzem ormoškega gradu).
50 Prav tam, ovoj 52 (Park v Ormožu – zaščita).
51 Janko Štampar, s. Jožefa Ogulin: Križniki v Sloveniji, Agencija Baribal, Ljubljana, 2010, str. 40.
52 Katja Krnjak: Ormoška gospoščina, Zgodovinski zapisi, letnik IV, št. 1, Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2007, str. 23.
53 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-1.
54 Mirko Šoštarič: Podoba krajine in narava v ormoški občini, Zgodovinski zapisi I, Založba Obzorja Maribor, 1973, str. 299–303.
55 Maja Botolin Vaupotič: Ormoški park – neznani znanec, Zgodovinski zapisi, letnik 3, št. 1, Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2006, str. 98.
56 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-2.
57 Leš – pogašeni delci premoga. Pogovor z Janezom Paušnerjem, Martino in Marijo Lah ter Ljubo Fišer.
58 Kresnik: Ormož v času Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije, str. 50, 51.
59 Op. avtorice: Domnevam, da grof Wilhelm ni pokopan tukaj, ker je umrl na bojišču v Galiciji.
60 Šoštarič: Podoba krajine in narava v ormoški občini, str. 302.

mesto Ormož in okolico poleg mlekarstva je vzgoja mlade plemenske živine (10 kom) ter vzdrževanje bikov (2 kom) in 5 kobil čistokrvne lipicanske pasme.«[61]

Kot že omenjeno, je pod ormoško gospoščino spadalo tudi veliko vinogradov, predvsem na področju Cerovca, Litmerka, Vuzmetincev in na Gomili. Vinograde so obdelovali viničarji, ki so dobivali naturalno plačo, in sicer stanovanje ter dva orala deputatskega zemljišča. Družina je tako imela na voljo petnajst arov orne zemlje in toliko pašnika, da so lahko vzdrževali dve kravi.[62]

Casimir von Sarközy. Na zadnji strani je napis 48, kar bi lahko označevalo letnico nastanka fotografije. Last Marije Lah.

Porekar v svojih spominih piše, da grofovska družina delavcem ni plačevala v denarju, temveč naj bi dobivali »oklest« in štorovje od krčenja gozdov zlasti v bližnjem Zverinjaku. Cele družine so delale v gozdovih in si tako prislužile kurivo, izkrčeno zemljo pa so lahko dobili v najem. H gradu je spadal tudi marof, kjer so grofje imeli konje in govedo za delo na polju in za razplod. Graščina je imela še vrtnarstvo in je prodajala svoje pridelke, blizu gradu pa je bila še zasebna vrtnarija.[63]

V nadaljevanju podajam o ormoški grofici še nekaj osebnih pripovedi, zaupali so mi jih ljudje, ki so jo poznali.

Erna Špur

Erna in Janez Špur sta živela v Nemčiji, kjer sta spoznala Floro Wurmbrand. Erna se spominja grofice, pa tudi njena starša sta delala v graščini.

»Moja mama je bila kuharica na gradu, ata pa je bil logar ali pa preddelavec za vse. Mami je bilo ime Alojzija Zorjan, ata pa je bil Matija/Matjaž Zorjan. Ne vem točno, kdaj sta tam delala, verjetno nekje od leta 1935 dalje. Na gradu so delale še mamina mama in njeni dve sestri. Ena je bila sobarica, druga je šivala oblačila. Veliko ljudi je delalo na gradu; imeli so različna dela: skrbeli so za pse, popravljali in krpali oblačila, kuhali, pospravljali. Drugi so delali na njivah, sušili seno – to je bilo na tistem mestu, kjer so danes hiše. Dobili so plačano, vendar mislim, da je bilo bolj malo.

Mama je bila glavna kuharica, imela pa je še pomočnice. Veste, ko so imeli obiske drugih grofov, so vedno dobro in bogato jedli. Grofje, ne služabniki.

Moja mama, njena mama in sestri so živele v marofu. Veste, moja babica je bila samohranilka, ker ji je mož padel v vojni. Težko življenje je bilo. Ja, na marofu so bila tudi stanovanja, ko pridete na dvorišče, na levi strani.

Ko so gospodje prišli na obisk, so šli na lov. Nekam proti Središču, se mi zdi. Tam kjer je bil marof, so imeli tudi živino. Moj oče je hodil z njimi. Imeli so veliko psov, takšnih belih s črnimi krogi. Bili so to lepi, visoki psi. Delavci so jih vodili na lov. Pa tudi *šprancirati* so jih morali.

61 SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, št. 16, ovoj 71-2.
62 Prav tam.
63 Porekar: Ormož na prelomnici devetnajstega v dvajseto stoletje.

Še to vam povem; v graščini je bila velika kača. Moja mama jo je večkrat videla. Ob kuhinji je bila velika jama in tam je bila. To je bila grofičina kača. Pa saj jih je še dosti notri po rovih. Pod graščino je veliko rovov, ki so vodili v različne smeri.

Grofice Marije se spomnim. Bila je zelo odločna in pedantna, tako bolj moško, se mi je zdelo. Znala je tudi nekaj hrvaško, ampak ne kaj dosti.

Flora je živela v Münchnu v stanovanju. Dnevna soba je bila cela hala. Spomnim se, da je notri spalo pet psov, bili so stari, kosmati in umazani. Flora je sicer dobro živela, a preveč dobro pa spet ne. Imela je prodajalno robcev. Vem, da je imela dva otroka, sina Petra in hčerko. Ko smo bili tam, je imel sin Peter prometno nesrečo, ker je rad divjal z avti.«

Marija in Martina Lah

Marija in Martina Lah sta poznali grofico, ker je občasno prihajala k njim domov. Veliko bolje pa jo je poznala njuna mama Paula Lah, ki jima je povedala kar nekaj zanimivosti o življenju ormoških grofov.

»Grofica Irma je občasno prišla k nam, ker si je sposojala denar za elektriko. Denar je vedno vrnila, včasih pa je prinesla šopek rož ali robce, ki jih je prinesla Flora iz Münchna. Rože je tudi prodajala, prav tako pa je prodajala pohištvo, ki ga je imela shranjenega v gradu. Grofica je imela tak bolj globok glas. Živela je v Kuharičevem stanovanju, na njihovem vrtu pa je gojila tulipane in narcise.

Njen mož Guido je imel eno nogo leseno. Ko se je vozil z mopedom, mu je tista noga štrlela na stran, ker je ni mogel upogniti. Guido je prodajal muhe za ribarjenje, ki so jih izdelovala dekleta s Hrvaške. Mama je govorila, da je bil precej strog in oster. Ko se je v kočiji ali koleslju vozil po mestu, je rad z bičem ošvrknil mimoidoče. Casimir je imel nekakšno paralizo desne roke. Včasih nam je v zameno za denar prinesel rože.

Za praznike so hodili k maši, pri glavnem oltarju pa so imeli molilnico. Živeli so v Kuharičevem stanovanju, ne vem pa, če so ga plačevali. Stanovanje je bilo temno in zakajeno in po navadi je celo noč svetila luč. Malčka, mama Jožice Skoliber, ji je hodila čistit in pospravljat stanovanje. Mama je govorila, da so še pred prvo svetovno vojno veliko hodili v Monte Carlo v igralnice.

V parku za pristavo pa je bil ribnik, po katerem so se v čolnu vozile kontese.«

Grajski služabniki pred glavnim grajskim vhodom. Fotografija ni datirana. Last Marije Lah.

Sobar Blaž Golubič pred glavnim grajskim pročeljem. Fotografija ni datirana. Last Marije Lah.

Sobarice v gradu. Fotografija ni datirana. Last Marije Lah.

Jožica Skoliber

Jožica Skoliber in njena mama Amalija Skoliber sta pomagali grofici in njeni družini, ko je ta že živela v Kuharičevem stanovanju. Takole je pripovedovala:

»Moja mama je kuhala za njih. Skuhala je doma pri nas, nato pa jim je hrano v velikem cekarju odnesla v njihovo stanovanje. Grofica ji je vsak dan dala listič z naročilom za kosilo in večerjo, ter sestavine, iz katerih je potem mama skuhala zanje. Jaz sem jim hodila pospravljat stanovanje in jim na vrtu zalivala rože. Kolikor se spomnim, je vedno redno plačevala mami za njeno delo, ampak takrat sem bila še zelo mlada in na nekatere stvari nisem bila tako pozorna. Spomnim se, da sama ni nikoli delala na vrtu, ampak so ji delali delavci. Grofica je bila prijazna ženska, rada se je pogovarjala, govorila je samo nemško.

Guido je bil prijazen, a redkobeseden. Bil je strasten ribič in spomnim se, da sem mu nabirala črve, za katere mi je celo dal kako malenkost, zato sem z veseljem pomagala pri tem.

Casimir se je nameraval poročiti s hčerko Marijo (Minko), ne vem, ali sta bila uradno zaročena. Do poroke ni prišlo, ker je ta umrla v neki nesreči, a so imeli Casimirja zelo radi, zato so ga posinovili. Casimir je imel še brata Ištvana, ki pa je živel in delal na Marofu v Središču, kjer so gojili zelenjavo in rože. Njega niso imeli tako radi. Pokopan je na Ptuju; v bolnici na Ptuju je umrl, zato so ga pokopali kar tam.«

Ana Ratek

Ana Ratek je bila frizerka, ki je konec 60. let prejšnjega stoletja v frizerskem salonu Angele Imerovič opravljala pripravništvo. V letih 1968/69 je grofici Irmi hodila ob sobotah urejat frizuro.

»Grofica Irma ni hodila v salon, ampak smo jo zaposleni iz salona hodili frizirat na dom. K njej smo šli vsako soboto in ji uredili lase. Po navadi je hodila šefica, vendar smo včasih šle tudi druge frizerke. Ko sem šla k njej domov, sem si nesla s sabo pripomočke in ogrinjalo. Najprej sem ji lase razčesala in jih nato še skrtačila; to je trajalo pol ure ali več. Počesala sem jo in ji poudarila kodre, nato pa je grofica zarila prste v lase in rekla: »Sehr gut. Danke.« Tako sem morala začeti znova, a je grofica spet uničila frizuro. To je ponavljala tako dolgo, dokler nisem ugotovila, da si grofica želi samo masažo lasišča, saj lasje niso bili oprani pol leta ali več. Kljub vsemu niso bili videti umazani. Grofica si je namreč umivala lase samo enkrat na leto in takrat smo ji naredili hladno trajno ondulacijo. Po trajni smo jo samo česali in to čast sem imela tudi jaz, ki sem imela veliko treme. Grofica je imela čudovite goste lase. Imela je globok, moški glas. Bila je strastna kadilka in po navadi je bilo stanovanje zakajeno, da sem jo komaj videla.

Spomnim se, da je živela v stanovanju nad sedanjo trgovino Kormoran, ki je bilo opremljeno s čudovitim grajskim

pohištvom. Bila je ljubiteljica vrtnic, ki jih je gojila na vrtu. Imela je dve siamski mački, ki sta vedno skakali po pohištvu in zavesah, ko sem prišla. Govorila je samo nemško, vendar sem jo dobro razumela, saj smo imeli družinske prijatelje iz Gradca in sem znala nemško.
Casimir je hodil k nam v salon; bil je posinovljenec njenega drugega moža in je živel z njo v stanovanju. Jaz sem ga namilila in pomagala pri britju. Na roki je imel prstan z dragim kamnom in vsi smo se spraševali, kdo ga bo podedoval.
Občasno je v salon prišla tudi njena hči Flora, ko je prišla iz Münchna. Kolikor se spomnim, je imela v Münchnu trgovino s krznom.
Ko sem jim pomagala pri friziranju, sem se vedno spraševala, kakšno je življenje grofov.
Spomnim pa se še zgodbe svojega očeta. Včasih je bilo tod okoli veliko potočnih rakov in moj oče je lovil rake in jih prodajal v graščini. Za njih je hotel iztržiti malo več denarja, zato je prosil grofa,[64] da mu plača več. Grof pa je hotel videti na lastne oči, kako poteka lov rakov, zato se je enkrat pripeljal s kočijo k nam. A oče je bil mlad in prebrisan, zato je grofa odpeljal na tisti del potoka, kjer rakov ni bilo veliko. Ne spomnim pa se, ali je potem dobil večje plačilo zanje.«

Luka Trop

Luka Trop je v mladosti živel v Ormožu in je dobro poznal Casimirja, spoznal pa je tudi Floro.
»Spomnim se grofice in njene družine. Takrat so že živeli v Kuharičevem stanovanju. Na vrtu so imeli prekrasne tulipane. Prodajali so rože in tudi pohištvo. Ko so jim po vojni vse vzeli, so bili zelo revni in tudi zadolženi.
Grofica je zelo dobro govorila francosko, jaz sem se takrat učil francoščino v gimnaziji in sva se vedno pogovarjala v tem jeziku. Vem, da jo je Peter Lesjak hodil frizirat in manikirat, on bi vam znal marsikaj povedati o njej.
Vedno so prihajali sorodniki na obisk, velikokrat so bili zunaj avti z avstrijskimi tablicami.
Med vojno ni sodelovala z Nemci; mogoče je res, da so jo zaprli v taborišče. Po vojni so vse Nemce zapirali, če so bili krivi ali ne.
Po vojni so dali vse pohištvo ocenit v trgovini Antika v Ljubljani in so ga potem po teh cenah prodajali. Casimir, ki je bil moj dober kolega, mi je povedal, da so morali dajati za hvaležnost darila različnim (vplivnim) ljudem.
Spoznal sem tudi grofičino hčerko Floro in Florinega sina Petra. Govorila je, da so še pred prvo svetovno vojno šli na potovanje okoli sveta. Ne vem točno, kdo vse je šel, ampak trajalo je baje več let. Na tem potovanju so hodili tudi na lov po Afriki in Indiji, zato pa so imeli vse tiste trofeje.«

Ljuba Fišer

Ljuba Fišer je kot otrok živela v stanovanju, v prvem bloku, ki je bil zgrajen v Ormožu. Ker je bil blok v bližini Kuharičevega stanovanja, je grofico Irmo in Casimirja večkrat videla.
»Spomnim se grofice, ko je hodila po Ormožu oziroma ko se je sprehajala po mestu. Casimir je imel povezano roko s črno ruto, zato smo se ga otroci bali. Spomnim se ga, da je hodil v trgovino Dom. Živeli so v Kuharičevem stanovanju. Vhod je bil z zadnje strani z dvorišča. Moral si iti po stopnicah na balkon. Tja smo hodili k Božu Kuhariču, ki je imel okoli leta 1960 prvo televizijo v Ormožu. Božo je bil sosed grofice Irme. Na balkonu je bila kletka in v njej je imela grofica veverico. Spomnim se, da smo vedno gledali to veverico.
Za sedanjo pošto je bil ograjen vrt. Na vrtu so gojili tulipane, najbolj posebni so bili črni tulipani. Tulipane so

64 Op. avtorice: Guido Georgevits ni imel naziva grof, ampak baron, kljub temu ga vsi moji sogovorniki naslavljali z grofom.

verjetno vozili v Opeko.[65] Na vrtu je bilo posebno to, da je tam rasla japonska češnja, ki je bila edina v Ormožu, pa še eno drevo z majhnimi trdimi rdečimi jabolki. Jaz sem takrat hodila v vrtec, tam je bil, kjer je danes Ljudska univerza Ormož. Spomnim se, da smo se takrat z otroki hodili v park igrat, nikoli pa nismo šli preveč blizu h grobnici; pravzaprav smo se je bali, ker so nas strašili, da bo prišla huda grofica. Zato smo se tudi nje malo bali.
Kjer je zdaj bazen, je bilo veliko lešnato igrišče. Leš je kurjeni premog, in če si padel na tem igrišču, se ti je rana vnela. Za prvi maj so vedno kurili kres. Kasneje so tam zgradili bazen. Okrog leta 1968 smo hodili otroci, takrat sem bila osmošolka, udarniško delat – kopat jame za bazen. Vem, da je bil za pristavo ribnik, a to je bila bolj stoječa voda, vse okoli pa je bilo zaraščeno. Spomnim se tudi rastlinjaka, ki je bil kar velik, saj se je dalo po njem hoditi.«

Marta Gregorc

Marta se grofice ne spomni, ve le, da je nekoč zanjo delal njen dedek.
»Moj dedek Albert Križan je bil skrbnik na Gomili, na Bajzeku. Bil je oskrbnik – viničar. Tam je delal od leta 1916 pa do leta 1924, nato se je preselil na Cerovec in začel delati za grofa iz Avstrije. Dedek ni kaj dosti govoril o grofici, več nam je povedal o grofu, za katerega je delal. Vem pa, da je odkupil pohištvo od grofice.

Andrej Kovačič

Domačin Andrej Kovačič mi je o grofici in njeni družini pripovedoval takole: »Stanovala je v Kuharičevi hiši v Vrazovi ulici v prvem nadstropju. Vhod na stopnišče je bil tam, kjer je danes današnji vhod v trgovino Kormoran. Otroci v tistem času smo se radi zbirali pri Božu Kuhariču, ki je bil invalid. Zraven splošne ormoške bolnišnice (danes Psihiatrična bolnica Ormož) je imel prvi TV sprejemnik in nam je omogočil gledanje otroških programov. Imel je veliko zbirko poštnih znamk, ki smo jih radi pregledovali in jih z njim izmenjavali. Grofovska družina je na neki način živela aristokratsko življenje, saj so vstajali pozno, okoli ene ali druge ure popoldan. Pred tem časom otroci nismo smeli razgrajati po spodnji verandi, ker bi drugače motili njihov počitek. Če se je to vendarle zgodilo, pa so nas spodili z verande Kuharičevih.
Grofovska družina je bila znana po gojenju rezanega cvetja, saj so si tako pridobili nekaj sredstev za preživetje. Moja pokojna mama je obožavala tulipane in gladijole, ki so jih gojili po več vrtovih v Ormožu (v parku ob Ljutomerski cesti, na parkirnem prostoru sedanje pošte, pod parkom na začetku cestnega klanca v mesto). Ko me je poslala po cvetje, sem na Kuharičevem poiskal g. Kasimirja, s katerim sva šla po cvetje. Vedno so me povabili v stanovanje, kljub temu pa se grofice spomnim nejasno. To je bilo okrog 1958.–1960. leta.
Spomnim se še grofičinega pogreba leta 1970. Bil sem študent prvega letnika gozdarstva v Ljubljani. Pogreb sem opazoval z okna moje stare mame, ki je stanovala v prvem nadstropju v Vrazovi ulici, nasproti vhoda v Kuharičevo hišo. V spominu mi je ostala slika pogrebnega voza s konjsko vprego. Uradni govornik je bil verjetno nekdo iz krajevne skupnosti, za neuradni govor pa je poskrbel mož moje tete Danice Šmigoc, roj. Kovačič, Ruda Šmigoc, ki je pregloboko pogledal v kozarec, zato je bil temu primeren tudi govor z nepotrebnim ponavljanjem in brez zaključka.
Po pripovedovanju mojega pokojnega očeta Zlatka Kovačiča so ormoški grofje živeli pred drugo svetovno vojno preko svojih finančnih zmožnosti. V Monako so tako potovali kar s posebnim vagonom, domov pa so nato poslali telegram, s katerim so naročili, naj na marofu prodajo kar lepo število živine, da so lahko potem v Monaku poplačali svoje dolgove.

65 Op. avtorice: Arboretum Opeka na Hrvaškem.

Zanimivosti o življenju grofovske družine lahko najdemo tudi v knjigi Ruda Jurčeca (strica mojega očeta) "Skozi luči in sence." Zanimive podrobnosti pa ve o grofici verjetno tudi g. Čurin, upokojeni gozdar, ki je do leta 1945 živel v Ormožu. Služboval je na Koroškem, po upokojitvi pa se je vrnil domov v Ormož.«

Sklepne misli

V članku sem opisala življenje zadnje ormoške grofovske družine. Osredotočila sem se predvsem na življenje grofice Irme. Družina Wurmbrand-Stuppach se je v Ormož naselila pred 110 leti in uživala v življenju podeželskega Ormoža. Ne dolgo zatem se je začela 1. svetovna vojna in grof Wilhelm se je moral odpraviti na bojišče v Galicijo, kjer je v bitki izgubil življenje. Grofica Irma je ostala sama z dvema hčerama. Po koncu vojne se je poročila z Guidom Georgevitsem. Živeli so v gradu in upravljali z gospoščino, ki je obsegala veliko posestev v Ormožu in okolici. V 20-ih letih 20. stoletja jih je prizadela agrarna reforma in kar nekaj svojih posesti so morali dati agrarnim interesentom. Grofica Irma je skupaj s svojo družino živela v gradu vse do konca 2. svetovne vojne, ko sta ji grad in posestvo bila odvzeta v postopku nacionalizacije. Družina se je morala preseliti v Kuharičevo stanovanje, kjer so živeli v pomanjkanju vse do smrti. Grofica je bila znana predvsem po gojenju rož in po kačah, ki jih je bojda hranila in so imele prost dostop do gradu.
Članek sem napisala na podlagi literature, arhivskega gradiva iz Zgodovinskega arhiva Ptuj in na podlagi spominov različnih sogovornikov. Vsem, ki so mi pomagali s pripovedovanjem zgodb in z izposojo fotografij, se iskreno zahvaljujem, hkrati pa nagovarjam in prosim vse bralce, če morda hranite kakšne fotografije o grajskih lastnikih, me obvestite ali prinesite le-te v prostore ormoške enote muzeja. Tam jih bodo preskenirali, saj bomo tako lahko tudi z vašo pomočjo še bolj osvetlili življenje zadnje ormoške grofice in njene družine, ki se je tako močno zasidrala v spomin mojih sogovornikov.

Povzetek

V članku so predstavljeni zadnja ormoška grofica Irma, njena družina in ormoško gospostvo v njenem času. Na koncu so zapisani spomini nekaterih starejših meščanov, ki se grofice in njene družine še spominjajo.
Čeprav so bili kot fevdalci zadržani in za domače prebivalstvo verjetno tudi nedostopni, so nudili delo večjemuštevilu okoliških ljudi. Prepričana sem, da so v Ormožu pustili svoj pečat in si zaslužijo, da se del njihove zgodbe zapiše in ohrani.

Ključne besede: grofica Irma, ormoška graščina, spomini

Literatura

Maja Botolin Vaupotič: Ormoški park – neznani znanec, Zgodovinski zapisi, letnik 3, št. 1, Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2006.

Marjeta Ciglenečki: Oprema ormoškega gradu v preteklosti, Ormož skozi stoletja IV, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1993.

Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji: koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci, zbral in uredil

dr. Milko Mikola, Ministrstvo za pravosodje RS, Ljubljana, 2007.

Gernot Fournier, Marija Hernja-Masten: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988.

Marija Hernja-Masten: Pečati in grbi Ormoža in okolice, Ormož skozi stoletja IV, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1993.

Zdenka Kresnik: Ormož v času Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije, Muzej Ormož, Ormož, oktober 2007.

Katja Krnjak: Ormoška gosposčina, Zgodovinski zapisi, letnik IV, št. 1, Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2007.

Ormož in okolica, vodnik, Skupščina občine Ormož, Ormož, 1990.

Prim. dr. Ciril Porekar: Ormož na prelomnici devetnajstega v dvajseto stoletje, Ormož skozi stoletja I, Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1973.

Miha Preinfalk et al: Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem, Arhivi, letnik 35, št. 1, Ljubljana, 2012.

Mariano Rugale, Miha Preinfalk: Blagoslovljeni in prekleti, 2. del, Po sledeh mlajših plemiških rodbin na Slovenskem, Viharnik, d.o.o., Ljubljana, 2012.

Mirko Šoštarič: Podoba krajine in narava v ormoški občini, Zgodovinski zapisi I, Založba Obzorja Maribor, 1973.

Janko Štampar, s. Jožefa Ogulin: Križniki v Sloveniji, Agencija Baribal, Ljubljana, 2010.

Rajko Topolovec: Ormoški Petriček, samozaložba, Ptuj, 2012.

Viri

Zgodovinski arhiv Ptuj

SI_ZAP/0390 Gospostvo Ormož 1747–1945, škatle 2, 3, 4, 5.

SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož 1715–1947, škatla 16, ovoj 71(1-3).

SI_ZAP 0041/001 Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1960, škatla 6, ovoja 48 in 52.

Matična knjiga rojstev 1908–1918, hrani Upravna enota Ormož.

Matična knjiga smrti Opatije za leto 1941, hrani Upravna enota Opatija.

Spletni viri

Uradna spletna stran družine Wurmbrand-Stuppach: https://www.von-wurmbrand-stuppach.com/familie/genealogie-stammbaum/, dostop 23. 4. 2018.

https://www.geni.com/people/Maria-Minki/6000000024672851031, dostop 29. 5 2018.

https://www.geni.com/people/FLORA-Maria-Oskar-Pauline Wilhelmine/6000000024672851036, dostop 29. 5 2018.

Ustni viri

Marta Gregorc, Ljuba Fišer,
Martina Lah, Marija Lah,
Maximilian von Pongratz, Jožica Skoliber,
Ana Ratek, Erna Špur in Luka Trop.

Vladimir Trop[1]

Po sledeh zavednega ormoškega Sokola

Franc Trop, krojaški mojster, 1905–1983[2]

Prispevek presega zgolj osebno zgodbo konkretne osebe – avtorjevega očeta, saj je ta vpeta v širši kontekst družbenega dogajanja – še posebej v luči nemške raznarodovalne politike na Slovenskem in njenih posledic. Razmere in dogajanje v Ormožu med letoma 1941 in 1945, pred izbruhom 2. svetovne vojne in ob njenem koncu so osredotočeni zlasti na izgon najzavednejših Slovencev takoj ob začetku vojne ter na požig Lente ob koncu vojne. Tokrat so prvič na enem mestu objavljeni konkretna imena in priimki, dopolnjeni še z navedbo poklica in naslova iz seznama za izgon 53 Ormožanov, kot tudi vseh 15 lastnikov hiš na Lenti, ki jih je nemški okupator uničil ob pomoči domačih sodelavcev.

Uvod

Pričujoči zapis ni zgodovinska študija ali strokovna raziskovalna naloga, ampak je njegov namen v strnjeni obliki podati na enem mestu čim več informacij o dogajanju v določenem času, za katerega obstaja premalo gradiva, ki bi pojasnilo ravnanja in usode ljudi v Ormožu pred in med drugo svetovno vojno. Za razliko od drugih krajev v neposredni soseščini, kjer so zadeve podrobno raziskane, zbrane in popisane, kot npr. za Središče ob Dravi in Kog, pa na moje začudenje za Ormož tega doslej ni opravil nihče na celovit način, zato sem dokazane in strokovno podprte podatke le s težavo napaberkoval na različnih koncih in iz teh drobcev bom skušal sestaviti celoto okrog zgodbe, oz. bolje rečeno usode, mojega očeta. Če bodo na enem mestu zbrane informacije služile kot opora za lažje delo kakemu raziskovalcu, ki se bo v prihodnje podrobneje lotil obravnave opisane problematike, bo moja ambicija posebej izpolnjena.

Mesto Ormož ima svojo zelo bogato zgodovino, na katero smo lahko upravičeno ponosni. Ker pa zgodovina niso le uspehi, bleščeče zmage in napredek, temveč tudi zablode, izdajstva in druga dejanja, na katera ne moremo biti ponosni, se mi zdi (z zgodovinskega vidika) pošteno osvetliti tudi čas, ki je usodno zaznamoval mnoge ljudi. In ravno posamezniki, ljudje z imeni in priimki, so kot sestavni del družbe tisti pomemben člen, ki zaznamuje tako vsakega od njih, kot tudi soljudi, s katerimi biva, deli njihovo usodo ali nanjo vpliva s svojimi častnimi ali nečastnimi dejanji. Zgodovine v določenem obdobju ne moremo izbrisati z zamolčanjem, saj dogodki in izkušnje živijo naprej v ljudeh in njihovih potomcih, se prenašajo iz roda v rod. Žrtvovanja, junaštva in hrabrosti ne kaže pozabiti, drugačna ravnanja pa moramo postaviti na pravo mesto in naj bodo v opomin in spodbudo naslednjim rodovom, da ne bi ponavljali napak svojih prednikov.

1 **Vladimir Trop**, pravnik, Zadružna ulica 19 B, 1218 Komenda.
2 Tudi Franjo, Franček.

Spomnim se, da nam je oče v otroštvu pripovedoval o tem, »da so nekateri mladi Ormožani s čolni in splavom prevažali čez Dravo orožje in strelivo, ki je ostalo na hrvaški strani, ko se je razbežala kraljeva vojska ob nemškem napadu na staro Jugoslavijo…, da so jih Nemci zaprli in mučili v zaporu in na Borlu, kjer so morali kot vlečna živina na vozu tovoriti vodo iz Drave na hrib…, da so jih prav tako kot živino nagnali na transport in odpeljali v izgnanstvo v Srbijo…, o medvojnih letih v izgnanstvu v Ribarski banji…, da so domači izdajalci ovajali zavedne Slovence in da gre v prvi vrsti prav njim pripisati tudi požig Lente – celotnega mestnega predela Ormoža…, da so po koncu vojne nekateri prišli nazaj in ostali praktično brez vsega«. Ob poudarjanju jasnega sporočila: bodite pošteni, zavedni, pokončni, ponosni Slovenci … bodite LJUDJE!

Bori, zbirno taborišče štajerskih izgnancev

Fotografija in ilustracija s karikaturo nacista prikazujeta del vsakdanjega opravila zapornikov na Borlu, ki so morali namesto vlečne živine na vozovih v sodih tovoriti vodo iz Drave na vrh grajskega hriba.

Otrok v mladosti take zadeve ne zanimajo prav dosti, zagotovo ne toliko, da bi jih sproti zapisovali kot dragocena pričevanja. Več desetletij kasneje je to težko nadoknaditi, ne samo zaradi tega, ker je večina ljudi, ki so to doživeli, že mrtvih, temveč tudi zaradi sile spomina, ki peša, pa tudi zaradi črva, ki zaseje dvom v verodostojnost takšnih pripovedi, ki so lahko točne, morda pa tudi ne. Kaj je res in kaj ni? Kje in kako najti potrditev za povedano? Lahko najdem priče in dokaze za povedano, da lahko to objavim kot verodostojno izpoved? Potrudil sem se in jih našel ter zapisal zgodbo o mojem očetu oz. o okoliščinah in dogodkih, ki so »okrog« njega oz. vezane na njegovo življenje v tistem času, ko naj bi bil v svojih »najboljših« letih (gre za obdobje 1930–1945).

Sledi, beležnica iz Ribarske banje

Moj oče je umrl že pred 35. leti, ko pa mi je poleti 2017 umrl tudi polbrat sem se odločil raziskati in zapisati del očetove preteklosti, ki je na določen način zaznamovala tudi mene. Odpravil sem se po sledi zapisov njegove male rdeče beležnice iz let 1941–1944, v kateri so s prelepo pisavo, poleg imena Franjo Trop – mojega očeta – kot lastnika tega meni izjemno dragocenega spomina, med drugimi navedeni tudi: Jože Zidarič, Franc Gaberc, Dolfi Breznik, Neža Wunderl, dr. Jurij Sluga (Ptuj), dr. Milan Šijanec … in začel svoje raziskovanje z branjem pisnih

virov, z obiski in razgovori z nekaterimi še živimi someščani, ki so ga poznali še iz prve polovice prejšnjega stoletja, ter z obiskom arhivov in iskanjem dokumentov…

Prvi zanimiv članek sem (z brskanjem po računalniku in vpisom iskalnih gesel … izseljenci, Ribarska banja idr.) zasledil v glasilu ameriških Slovencev *Glas naroda iz New Yorka, z dne 9. 9. 1941*. V njem je po ljubljanskem *Jutru,* z dne 20. 7. 1941, povzet seznam ljudi, ki jih je nemški okupator izgnal z rodne grude in poslal v pregnanstvo v Srbijo… Med njimi so navedena tudi ta (imena in priimki ljudi iz očetove beležnice) in druga imena ljudi, ki so jih pregnali v Ribarsko banjo v južni Srbiji. Iz Ormoža najdem zapisane naslednje: Trop, Zidarič, Gaberc, Breznik…

Raziskujem dalje… Že eno leto pred nacistično okupacijo stare Jugoslavije so Nemci imeli pripravljene sezname zavednih Slovencev, ki jih je bilo treba takoj zapreti in odstraniti (izgnati ipd.), da jim (ob načrtovanem prevzemu oblasti) ne bi oteževali uresničitve »posvečenega« cilja njihove genocidne politike (Hitler: »Naredite mi to deželo zopet nemško!«). Gledam seznam 53 ljudi iz Ormoža (navedeni v preglednici **Seznam 53 Ormožanov za izgon iz domovine**), (KMO/53),[3] ki so jim torej že leta 1940 namenili kruto usodo v naslednjih letih. Med njimi spet ista imena in priimki: Trop, Zidarič, Gaberc, Breznik … Zakaj prav njih? Zakaj prav mojega očeta? Odgovore bom v nadaljevanju nanizal kronološko.

Ozadje/priprave na vojno

Sokol: Oče je bil član (številka legitimacije 21/7) telovadnega društva Sokol v Ormožu od leta 1927.[4] O tem priča zraven navedene dokumentacije Zgodovinskega arhiva Ptuj tudi več navedb in fotografij v različnih publikacijah, npr. v zborniku Ormož skozi stoletja in osebnem arhivu Rada Kukovca. V ormoški enoti Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož je na ogled tudireproducirana povečava fotografije Kolesarskega društva Drava Ormož – dirkači l. 1930, ki jo je hranil tudi moj oče; on je tretji z desne (Franček Trop – krojač). Kot vsak »brat« (tako so imenovali odrasle člane), je bil tudi on sprva med naraščajniki oz. podmladkom (otroci – deca) te organizacije, kasneje pa je bil tudi sam vaditelj in vodja naraščajnikov.[5] Sokolska organizacija je tudi v Ormožu (od leta 1912, ko je bila ustanovljena) s svojim poslanstvom presegala okvire zgolj telovadnega društva. Ravno zaradi narodnobuditeljskega duha in krepitve narodne zavesti Slovencev je bila trn v peti Nemcem in nemčurjem in je bilo naravno, da se je leta 1941 vključila v OF.

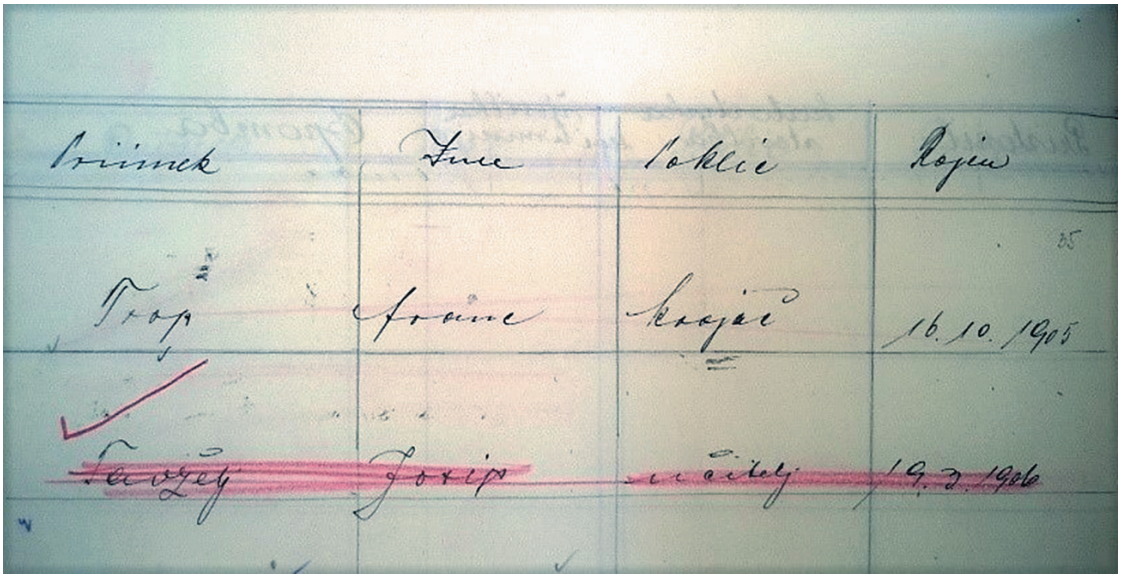

3 KMO – Kronika mesta Ormož (glej navedeno literaturo).
4 SI_ZAP/0087, Sokol Ormož – škatla 1, knjiga 9 – Indeks članov Sokolskega društva Ormož.
5 Vir: Pučko Franc – Spomini na Lento.

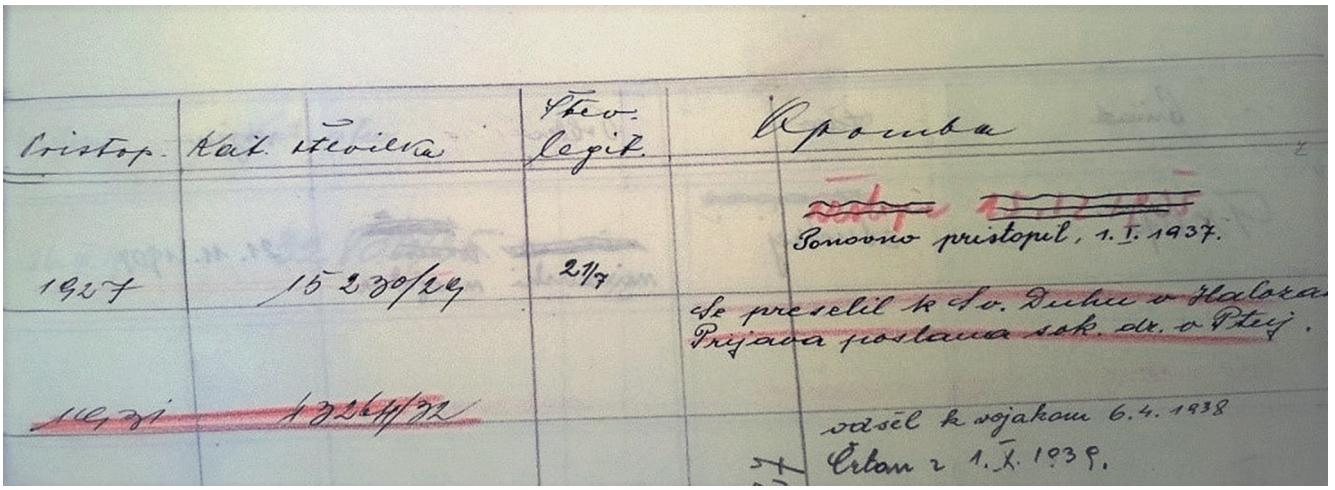

Indeks članov Sokolskega društva Ormož izkazuje tudi vpisano članstvo za mojega očeta od leta 1927.

Krojaški mojster: Tako kot se je moj oče izučil za krojača pri Franju Belšaku, so se kasneje pri mojem očetu kot cenjenem krojaškem mojstru izučili te obrti med drugimi tudi Ivan Kos, Edi Stropnik in Rado Kukovec. Ker je bil moj oče kot razgledan, narodno zaveden in ponosen Slovenec levo usmerjen član Sokola, v njegovi delavnici (leglo revolucionarjev) pa sta bila zaposlena kot pomočnika pred vojno tudi zadnja omenjena, ki sta kasneje nastopala kot mlada odpornika in aktivista narodnoosvobodilnega gibanja v Ormožu (to poslanstvo so lahko opravljali pač le tisti zavedni posamezniki, ki jih okupator ni že takoj odstranil z rodne grude), je bilo to dvoje najbrž dodaten razlog za očetovo uvrstitev med »sovražnike Nemcev«. Tarča Nemcev so bili vsi napredno usmerjeni zavedni Slovenci, še posebej, če so bili ekonomsko samostojni – izobraženci, obrtniki ipd.

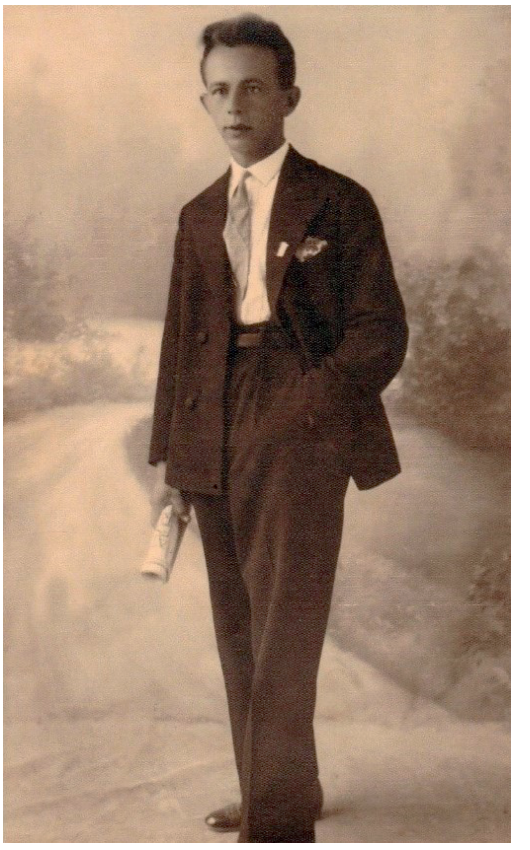

Oče je kot Sokol tekmoval za Kolesarsko društvo Drava Ormož (leva fotografija), na desni fotografiji pa je kot mlad krojaški mojster – prav tako okrog 1930. leta.

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je ostalo v novonastali državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (kraljevini Jugoslaviji) na območju Slovenije precej Nemcev, od katerih je bilo ekonomsko odvisno precejšnje število slovenskega prebivalstva. Zato ne preseneča, da je z vzponom nacizma začelo naraščati tudi število tistih

Slovencev, ki so bili Nemcem naklonjeni (bodisi zaradi prepričanja, bodisi zaradi preračunljivosti) – zlasti po priključitvi Avstrije k nemškemu Reichu in po napadu na Poljsko. Leta 1921 se je opredelilo za Nemce 9 % prebivalcev Ormoža (OSS-III/214),[6] ki so leta 1939 v Ormožu ustanovili podružnico Švabsko-nemške zveze (t. i. Schwabish-Deutscher Kulturbund) (OSS-III/266). Že leta 1940 je bilo v Ormožu 60–80 članov kulturbunda (v nadaljevanju – KB), (OSS-III/217), torej vsaj 5 % prebivalstva. Dr. Aribert in Elise Brodar, Adolf in Grete Stammen, Walter Diermayer, Otton Krall (Oton Kralj), Anton in dr. Otmar Majeritsch, Gustav Trautwetter (OSS-III/212), Jožef Dogša, Valja Jahn (tudi – Vally, Valerija), Udo Kautzhammer, Rudolf Lakner, Pavel Lazar, Maks Petovar (izdajalec – Lenta!), Ivan Remšnik, Alojz Salleg, Karol Verhovščak[7] so bili najpomembnejši ormoški kulturbundovci, ki so že leta 1940 na sestanku v Jeruzalemu za nemško varnostno policijo pripravili prvi seznam zavednih Slovencev, ki naj bi jih bilo takoj ob prevzemu oblasti treba zapreti (OSS-III/270.)

Seznam 53 Ormožanov za izgon iz domovine

	Priimek, ime	**Naslov**	**Poklic**	**Transport/ Kdaj**
1	Anžlovar, Štefan	Ormož 76	paznik jetnišnice (sodni sluga)	19. 7. 1941
2	Ban, Minka (s hčerko)		odvetnikova soproga	
3	Boganovič, Dimitrije (pravilno Roganovič)	Ormož 132	železniški uradnik	
4	***Breznik, Adolf***	*Hardek 1*	*pekovski pomočnik*	*20. 6. 1941*
5	Cigan, Jožef		cestni mojster ?	
6	***Gaberc, Franc***	*Ormož 10*	*trgovski pomočnik*	*20. 6. 1941*
7	Gorjup, Viktor	Ormož 90	uslužbenec zadružne elektrarne	6. 6. 1941
8	Grilc, Jelica (por. Veselič)	Ormož 103	farmacevtka	
9	Grivec, Stanko (Jakob)	Ormož 132	restavrater (gostilničar)	VII. 1941
10	Hanželič, Franc	Hardek 1	župan	
11	*Horvat, Anton, dr.*	Ormož 21	*Zdravnik (primarij ormoške bolnišnice dr. Anton Hrovat)*	
12	Horvat, Ivan	Ormož 13	policijski stražnik	
13	Ivanuša, Martin	Frankovci pri Ormožu 4	kmet v Frankovcih	19. 7. 1941
14	Janežič, Ema		učiteljica	
15	**Jenko, Alojz**	Ormož 60	ravnatelj meščanske šole	20. 6. 1941
16	Jereb, p. Remigij	Ormož 102	Župnik (Josip Jereb– pater Remigij)	
17	Karba, Jurij	Ormož 25	vodja zemljiške knjige	3. 7. 1941
18	Kojc, Mihael	Ormož 29b	namestnik obratovodje Falske elektrarne (obrat v Ormožu)	19. 7. 1941
19	Kovačič, Dragan	Ormož 81	urar	
20	Kuharič, Ludvik		trgovec	
21	Lamut, Olga s hčerko (Lemut)		zaposlena pri dr. Majeriču	
22	Lamut,Vilijem (Lemut)		zaposlen pri dr. Majeriču	
23	Lašič, Jožko (Joško)	Ormož 2	sodno-pisarniški uradnik v pokoju	
24	Malin, Ferdinand	Ormož 14	železniški mizar	20. 7. 1941
25	Nardin, Jožef		živinozdravnik	

6 OSS – Ormož skozi stoletja (glej navedeno literaturo).
7 Tone Luskovič: Ormož v času 2. svetovne vojne; zb-nob-ormoz.si.

26	Novak, Alojz (»Zek«)	Ormož 5	uradnik okrajne posojilnice	
27	Obran, Adolf, dr.		sodnik	
28	Pevec, Anton	Ormož 81	upravnik pošte	3. 7. 1941
29	Pevec, Rudolf	Ormož 140	bivši narodni poslanec in trgovec	
30	***Pipenbaher, Dušan, dr.***	*Ormož 124*	*sodnik*	*20. 6. 1941*
31	***Pipenbaher, Danica***	*Ormož 124*		*20. 6. 1941*
32	Polaj, Josipina (Polak!)	Ormož 81	Učiteljica (Jospina Polak – »Fini«, aretirali so tudi sina Borisa Polaka)	5. 7. 1941
33	Polak, Anton	Ormož 81	tajnik mestne hranilnice	
34	Polak, Marija s sinom	Ormož 101	trgovka (sin ? Mitja)	
35	Ponebšek, Alojz	Ormož 81	notar	11. 7. 1941
36	Puklavec, Martin	Ormož 44	poslovodja Vinarske zadruge	
37	Pušenjak, Rupert	Ormož 102	kaplan	
38	Rakuša, Ivan		dimnikarski mojster in načelnik (starosta) sokolskega društva	
39	Rančigaj, Jožef		trgovec	
40	Rojs, Ivan	Ormož 38	orožniški stražmojster v pokoju (? kmet) (aretirali so tudi ženo Marijo)	26. 7. 1941
41	*Skoliber, Martin*	*Ormož 38*	*poslovodja kmetijske zadruge – ekonom (začetnik kmetijske zadruge), aretiran 17. 4. 1941*	
42	***Šijanec, Martina***	*Ormož 86*	*učiteljica*	*20. 6. 1941*
43	***Šijanec, Milan, dr.***	*Ormož 86*	*odvetnik*	*20. 6. 1941*
44	Štrekelj, Alojz	Ormož 81	šef davčne uprave (upokojenec)	19. 7. 1941
45	Šumak, Franc	Hardek 3	trgovec	5. 7. 1941
46	*Tomšič, Alojz*		*učitelj (upravitelj šole)*	
47	***Trop, Franc***	***Ormož 11***	***krojaški mojster***	***20. 6. 1941***
48	Turk, Forto (Fortunat)	Ormož 101	učitelj	26. 7. 1941
49	Vaupotič, Ivan	Ormož 9	pismonoša	
50	Veselič, Boris		hišni posestnik	
51	**Veselič, Miran**	Ormož 49	diplomirani inženir agronomije	20. 6. 1941
52	Zadravec, Peter	Ormož 128	industrijec (? zemljiški posestnik)	11. 7. 1941
53	***Zidarič, Jože***	*Ormož 66*	*poštni uradnik*	*20. 6. 1941*

Označeni s poudarjenim tiskom (10) so bili izgnani v Srbijo 20. 6. 1941 s transportom št. 5 iz Maribora – osem od teh v Ribarsko banjo (označeni s poševnim tiskom), Jenko in Veselič pa drugam. Označeni s poševnim tiskom v zeleni barvi (3) so bili govorniki na zborovanju 27. 3. 1941. Označeni z modro barvo (10) so bili do sedaj ugotovljeni prvi aretiranci v Ormožu, v noči iz 16. na 17. april 1941, a točnega podatka o vseh v tisti noči aretiranih ni možno izvedeti, saj ni o tem nobene dokumentacije.

Ob napadu na Jugoslavijo leta 1941 je bilo v Ormožu že 115 članov KB (10 % prebivalcev) (OSS-I/262). Po podpisu sramotne pogodbe o pristopu k trojnemu paktu so zavedni Slovenci 27. 3. 1941 v Prosvetnem domu Ormož organizirali zborovanje, kjer so manifestirali svoj odpor do tega in se dogovarjali o odporu nemškemu okupatorju (OSS-III/222 in DN/54–55).[8] 8. aprila 1941 je slavnostno okrašen Ormož (zlasti Nemci in nemškutarji, kulturbundovci v belih dokolenkah), radostno pričakal vkorakanje nemške vojske (OSS-I/261 in

8 DN – Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Založba BOREC, 1987.

OSS-III/219 + 266). Nacistične zastave so visele z drogov javne razsvetljave vzdolž današnje Ptujske ceste (arhiv Foto HOST). Nemci in nemškutarji tako niso bili več narodna, t. j. nemška manjšina v državi SHS (OSS-III/220), temveč so takoj začeli aktivno sodelovati z nemško vojsko pri prevzemu oblasti in izvajanju nasilja nad Slovenci. Že 16. 4. 1941 je bil sprožen prvi val aretacij (ZZ-IV/51)[9] narodno zavednih Slovencev iz seznama (za iztrebljanje – tistih ponosnih posameznikov, ki si jih ne bo moč pokoriti), ki so ga Nemci prinesli s seboj, saj so jim ga že eno leto prej pripravili ormoški kulturbundovci (OSS-I/262, OSS-III/219 in OSS-III/267). S tem se je začela uresničevati nacistična raznarodovalna politika na Slovenskem. Med prvimi aretiranimi v Ormožu je bil tudi moj oče Franjo Trop – krojaški mojster; ohranjen dokument v Zgodovinskem arhivu na Ptuju navaja, da naj bi bil pripeljan na Borl 11. 6. 1941, po sedmih dneh pa od tam premeščen v Maribor.[10] V preglednici objavljam celoten seznam teh (53) ljudi, ki so bili prve žrtve nemškega okupatorja v Ormožu in si zaslužijo, da prihodnji rodovi vedo za cvet slovenstva v njihovem kraju (KMO/53). Če je to bilo mogoče ugotoviti iz raznih drugih virov oz. evidenc, sem pri imenu in priimku ter poklicu oz. funkciji posameznika navedel tudi njegov naslov in datum, ko so ga izgnali iz Slovenije. Žal pri tem nisem mogel biti uspešen v celoti, ker je okupator ob koncu vojne uničil ali odpeljal s seboj tovrstne arhive (dokumenti o aretacijah, zaporniške knjige za Borl idr.).

V Ormožu je okupator (vključno z ljudmi iz seznama) aretiral in izgnal skupno 117 ljudi – vse (razen štirih) že v letu 1941. Kolikor je bilo moč ugotoviti, jih je skoraj polovico (55) izgnal v sosednjo Nezavisno državo Hrvatsko, 30 ljudi je bilo izgnanih v Srbijo (od tega devet v Ribarsko banjo), eden v Bosno, pet pa so jih izselili v Ljubljano (pod italijansko okupacijo). Za 26 ljudi nisem mogel ugotoviti, kam so bili izseljeni, saj so podatki nepopolni in neurejeni zaradi pomanjkljivih evidenc. Le na temelju zapisanih ustnih pričevanj nekaterih prizadetih svojcev in nepopolnih podatkov iz arhiva o izgnancih lahko – v poskusu rekonstrukcije poteka izvedbe aretacij – rečem, da so bile prve aretacije večjega števila ljudi v mestu Ormož izvedene 16. aprila 1941, naslednje, bolj množične pa 11. junija 1941 (vsakokrat po približno 10 ljudi). Ostale so zapirali postopoma in posamično ali v manjših skupinah od meseca aprila do konca julija 1941, ko so pozaprli in poslali v izgnanstvo skoraj vse tiste, ki so jih nameravali. Okupator je poskrbel, da glede tega za njim ni ostalo nobene pisne sledi (vojaški ali policijski dokumenti). Sam sem se dokopal do imen in nekaterih drugih podatkov za 117 ljudi, saj so, razen tistih 53 iz prvotnega seznama, izselili ob nekaterih tudi zakonca, še kakega družinskega člana ali pa celotne družine – kot npr. Šumakove s Hardeka in Malinove z Lente.

Vojna 1941–1945

Zgodovinski arhiv na Ptuju hrani v svoji rokopisni zbirki Kroniko mesta Ormož 1877–1956, ki je redek in zato toliko dragocenejši vir verodostojne informacije o razsežnosti posledic, ki so s tem nastale. Zaprli niso le teh 53 ljudi, temveč tudi njihove družinske člane, torej (po navedbi iz Kronike mesta Ormož) 120 ljudi, t. j. dobrih 10 % prebivalcev mesta Ormož. Zaradi tega je ostalo mesto »obglavljeno« in ob vsaj takšnem odstotku zagrizenih Nemcev in njihovih pristašev je bil vsakršen odpor v Ormožu praktično onemogočen in – razen dveh neuspelih poskusov v letih 1943 in 1944 – obsojen na vnaprejšnji neuspeh. Redki preostali Slovenci – zlasti mlajši zavedni in pogumni fantje in dekleta – so se prikrito angažirali kot aktivisti in se po svojih najboljših močeh in zmožnostih skušali aktivneje vključiti v odporniško gibanje, a sta njihova vloga in pomen ostala, žal, majhna, saj ta aktivnost ni uspela potegniti za sabo gibanja, ki bi lahko karkoli spremenilo. Tistih nekaj redkih partizanov iz našega mesta in okolice (ki so se priključili gibanju pred letom 1944) pa je bilo vključenih v enote, ki so bile drugje in ne na

9 ZZ – Zgodovinski zapisi (glej navedeno literaturo).
10 Fond: Mestni ljudski odbor Ormož 1945 – 1952, škatla 1, ovoj 13: SI_ZAP/0160/001/00013.

območju ormoške občine in njene bližnje okolice. Mesto je bilo polno Nemcev in nemškutarjev, ki so obvladovali vse, prav tako pa dodatno vrinjenih ovaduhov. Nekaj poskusov organiziranja odpornikov (verjetno bi bilo pravilneje oz. bolj točno uporabiti izraz »nasprotnikov okupatorja in izdajalcev«) in posamičnih partizanskih akcij je klavrno končalo in imelo za posledico le nekaj dodatno aretiranih in izgnanih ljudi, saj so Nemci v kali zadušili vsak tak poskus organiziranja za bolj množičen upor. O dveh takšnih tragičnih situacijah bom spregovoril v nadaljevanju; poskusi organiziranja odpornikov so sicer bili, le možnosti za uspeh – zaradi raznih dejavnikov – ni bilo pravih.

Aretirane ljudi so zaprli najprej v Prosvetni dom v Ormožu, jih od tam odpeljali v sodni zapor na Ptuj – kasneje naravnost na grad Borl, od tam pa v vojašnico Melje v Mariboru, od koder so jih s transporti izselili v Srbijo, NDH, Bosno in v Nemčijo.

Izselitev – pregnanci

Nemški okupator je v svoji genocidni politiki na Slovenskem načrtoval izselitev od 220.000 do 260.000 ljudi. Čeprav jim tega ni uspelo v celoti izpeljati, pa je več deset tisoč ljudi vendarle doživelo to usodo v vsej krutosti. V prvem valu 17 transportov so izgnali v Srbijo 7.200 ljudi (TF/243 in 247),[11] v drugem valu 21 transportov so izgnali v ustaško NDH 9.800 ljudi (TF/260 in 288 ter 289), v tretjem valu 34 transportov pa so izgnali v Nemčijo 35.500 ljudi (TF/311 in 331); tem 52.500 ljudem se je v letih 1942 do 1944 pridružilo še 4.200 v Nemčijo deportiranih sorodnikov talcev in partizanov (TF/357).
O tem (spodaj navajam povzeto le tisto, kar je bilo bistveno za potrebe mojega proučevanja tematike v zgoraj navedenih izvlečkih) obširno in dokumentirano piše dr. Tone Ferenc v svojem monumentalnem delu Nacistična raznarodovalna politika na Slovenskem 1941–1945, v katerem sem dobil širok vpogled v razsežnosti tega zločinskega načrta iztrebljanja našega naroda.

Str. 240, deportacije s Štajerske (str. 242 – opomba 162 – glej str. 391)
7. 6. 1941 – odpelje 1. transport iz Slovenske Bistrice, naslednji iz Maribora.

Str. 243, seznam transportov: Prvi val preseljevanja Slovencev – 7.056 (17 transportov) v Srbijo: najprej 12 transportov iz Maribora (izgnanci s Štajerske – 4.669), ki so jih prve aretirali med aprilom in junijem 1941, in nato med prvim in (str. 247) drugim valom transportov odpelje še 5 transportov iz Šentvida pri Ljubljani (izgnani Gorenjci in Koroški iz Mežiške doline – 2.387).

Str. 244, 5. transport (od 24-ih iz Maribora) 20. 6. 1941 iz Maribora v Aranđelovac (naprej v Đunis – kamor prispe 22. 6. 1941, od tu jih razporedijo v več krajev, npr. v Ribarsko banjo), na tem so bili moj oče in drugi Ormožani. Na omenjenem transportu je prišlo do incidenta oz. demonstrativnega vzklikanja raznih gesel in petja domoljubnih pesmi … »Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo, a nazaj se vrnemo!« … idr.). Manjši incident se je nato ponovil le še pri naslednjem transportu.

Str. 260, drugi val preseljevanja Slovencev – 9.822 v ustaško NDH skupaj 21 transportov (14 iz Maribora, 7 iz Rajhenburga oz. Brestanice): najprej 14 transportov iz Maribora (izgnanci s Štajerske – 6.092) ter še 7 transportov iz Rajhenburga oz. Brestanice (izgnani iz Posavja in Zasavja – 3.730; najprej 5 transportov, nato še 2 z 885 izgnanci).

Str. 288/289, v drugem valu preseljevanja izselijo v ustaško NDH skupaj 9.822 oseb.

11 TF – Tone Ferenc (glej navedeno literaturo).

Str. 311/331, tretji val preseljevanja Slovencev – 35.500 ljudi v Nemčijo (tokrat iz Obsotelja in Posavja, da so očistili obmejno območje za naselitev Nemcev in Kočevarjev), 34 transportov iz Rajhenburga oz. Brestanice (izgnanih v obdobju od 24. 10. 1941 do 17. 11. 1941).

V vseh treh valovih transportov so izgnali iz domovine okrog 52.500 zavednih Slovencev; odpeljalo jih je 72 transportov: 25 iz Maribora, 5 iz Šentvida pri Ljubljani in 42 iz Rajhenburga.

Str. 357, v Nemčijo izselijo naknadno v letih 1942–1944 še 4.200 sorodnikov ubitih talcev in zajetih ter zaprtih ali ubitih partizanov. Število vseh izgnanih Slovencev iz domovine tako naraste na skupno okoli 56.700 oseb, morda celo 60.000.

O samem bivanju mojega očeta v Srbiji sem veliko izvedel od njegovega sotrpina Marka Sluge s Ptuja, ki se mojega očeta dobro spomni, čeprav je bil sam takrat še otrok. Markova družina je namreč delila enako usodo kot moj oče in množica drugih, ki so bili iztrgani s slovenske zemlje. Tako mojega kot Markovega očeta dr. Jurija Slugo povezuje usoda od takrat, ko sta se znašla skupaj na gradu Borl, kamor so jih premestili iz ptujskih zaporov, kjer so bili prvi aretirani Ormožani in Ptujčani najprej zaprti, dokler niso Nemci 29. 4. 1941 ustanovili v prostorih gradu Borl peto prehodno taboriše (TF/195) za tiste Slovence, ki so jih nameravali izgnati v prvem valu. Po t. i. *rasnem in političnem ocenjevanju* tistih »Nemcem sovražnih Slovencev«, ki so jih okarakterizirali kot: član SOKOL-a, sodnik idr., so tiste, za katere so določili izgon iz Slovenije, poslali v zbirno taborišče v Maribor, ki je bilo urejeno v prostorih vojašnice v Melju. Od tukaj so jih poslali s transporti bodisi na Hrvaško (v ustaško državo NDH), v Bosno, v Srbijo ali v Nemčijo. Moj oče je bil izgnan iz Slovenije 20. 6. 1941 s transportom št. 5, ki je odpeljal iz Maribora (MnoM).[12] Iz Ormoža so bili s tem transportom izgnani: *Franc Trop, Jože Zidarič, Franc Gaberc, Adolf Breznik, dr. Milan Šijanec z ženo Martino in hčerko Nikolajo, Dušan Pipenbaher z ženo Danijelo (Danico) roj. Lasič, Miran Veselič in Alojz Jenko.* Celoten seznam tega (in nekaterih drugih) transporta je hranjen v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. Končna postaja za teh 307 ljudi je bil kraj Đunis v Srbiji, kamor so prispeli iz Aranđelovca, ki je bil prvotno predviden za končno postajo tega transporta, a so ga 22. 6. 1941 preusmerili naprej. Tukaj so jih Nemci razporedili v več krajev, 114 Slovencev v Ribarsko banjo (MnoM) na pobočje planine Jastrebac, kamor so prispeli 24. 6. 1941. Z izjemo zadnjih dveh izgnancev so bili tja izgnani vsi Ormožani (uradni vir med njimi sicer ne navaja družine odvetnika Šijanca, čeprav je dejansko tudi bila nameščena v Ribarski banji, ker je navedena med drugimi imeni v očetovi beležnici). Za namestitev v t. i. »izbeglički dom« so izpraznili in preuredili prostore zdraviliških objektov. Vsako tako »slovensko kolonijo« pregnancev je kot neke vrste avtonomno skupnost zastopal in upravljal odbor iz njihovih predstavnikov, na čelu katere je bil v Ribarski banji odvetnik dr. Jurij Sluga.

O življenju in delu izgnancev v Ribarski banji nisem mogel izvedeti kaj veliko. Izgnanci so se preživljali z opravljanjem različnih del, s katerimi so si zaslužili za najosnovnejše preživetje in pokrivanje svojih potreb. Oče je kot krojač šival oz. večinoma popravljal oblačila izgnancem in domačinom in si tako zaslužil za nakup osnovnega živeža in potrebščin. S knjigovodsko natančnostjo si je zapisoval v beležnico, kaj je kdaj za koga naredil in koliko mu je za to računal, po drugi strani pa tudi, kdaj in koliko je ob nakupu on plačal komu za razne dobrine (izvemo lahko za ceno jajc, moke, olja, sladkorja, papirja za zvijanje cigaret, tobaka…). Nekatere izgnance so okupacijske oblasti premestile v druge kraje, kjer so potrebovali koga z ustrezno izobrazbo ali poklicem za opravljanje določenih del (gospoda Zidariča so poslali delat na pošto v Čačak). Nekateri (intelektualci) so pomagali tamkajšnjim kmetom pri njihovih opravilih, delali na poljih... Ne glede na prijaznost in razumevanje srbskega

12 MnoM – Muzej narodne osvoboditve Maribor (glej navedeno literaturo).

civilnega prebivalstva, v okolje katerih so okupacijske oblasti slovenske izgnance prisilno nastanile, je bilo njihovo življenje v Srbiji težko in trpko, brez zadovoljstva in veselja ter radosti, prežeto z domotožjem in grenkobo osamljenosti, saj so bili tisoč kilometrov vstran od svojih domačih. Poleti 1944 je očeta razveselila fotografija sina – mojega polbrata, ki mu jo je poslal v Srbijo, da ga je lahko vsaj videl na sliki, če že ni mogel gledati njegovega odraščanja v najobčutljivejših letih. Fantu je umrla mama, ko je bil star rosnih sedem let, očeta so mu izgnali pri enajstih; tako je ostal brez obeh ljubljenih. Prav razneženo sem prebiral neko ljubezensko pesem Ljube Prener, ki si jo je oče prepisal v beležnico, da mu je lajšala bolečino samosti in neizživete ljubezni v tujini. Marko Sluga pravi, da se za povrh vsega še posebej spominja tudi sila neprijaznih zim v tistih planinah, bogatih s snežno odejo, da so bili ti kraji zato pogosto odrezani od sveta, pod okni pa so jim zavijali lačni volkovi. Na srečo je tuljenje volkov zadnje leto pred koncem vojne zamenjalo hrumenje motorjev zavezniških letal.

(? 1.) maja 1944 so Nemci zaradi prodiranja partizanov, Rdeče armade in Bolgarov vse pregnance premestili v bližino Požarevca in jih namestili v zaporniške celice zloglasne kaznilnice v bližnjem kraju Zabela. Selitev iz Ribarske banje v Zabelo je bila za pregnance druga kalvarija, pri kateri so bili izpostavljeni naporom, sovražniku…Tretja kalvarija je za večino sledila dober mesec in pol po koncu vojne, ko so se 23. 6. 1945 začele množične repatriacije več tisočih (6800) nazaj v Slovenijo (TF/436).

Kaj se je medtem dogajalo v Ormožu 1941–1945? Izdajstva

Jeseni 1941 je nastala manjša odporniška skupina tudi v Ormožu, v katero je bilo vključenih nekaj posameznikov (Zlatko in Branko Kovačič, Edi Stropnik, Toni Knez), ki so nadaljevali z zbiranjem in skrivanjem orožja (OSS-I/241, DN/122).

Prav skrito orožje in pogovori o pripravah na organizirani odhod k partizanom na Pohorje so bili razlog bojazni okupatorja, da bi se tudi na Ormoškem razmahnil aktiven odpor. Kronika mesta Ormož razkrije (KMO/54 in KMO/66), da so zato Nemci leta 1943 v okolje znane ormoške gostilne K solncu vtihotapili svojega gestapovskega agenta – kakopak Slovenca, Jožeta Lovrenčiča (DN/200), iz Budine pri Ptuju, čigar oče je kot mesar po 1. svetovni vojni delal v drugi ormoški gostilni Skoršič. Gostilničar Franc Horvat je pripadal znani ormoški sokolski družini in se je družil s podobno mislečimi zavednimi Slovenci. Nadaljuje se kot v vohunskem filmu ali napeti kriminalki, v kateri se prepletata ljubezen in izdajstvo. Zapisovalec v Kroniki mesta Ormož 1877–1956 kot dober poznavalec in pričevalec lokalnih – ormoških razmer, pravi (KMO/66), da je uspelo vohunu s šarmom izvabiti od gostilničarjeve žene potrebne informacije za tujega gospodarja in mu hlapčevsko izdati lokacijo skrivališča orožja v hiši (last trgovske družine Kuharič iz Ormoža) med goricami na Lešniškem Vrhu in tudi imena (24) ljudi, ki so tam skrivoma sestankovali. Osvobodilno gibanje je zato, še preden se je sploh uspelo bolj razmahniti, utrpelo hud udarec, saj so zaradi te izdaje 13. 10. 1943 aretirali in deportirali 5 ljudi: Ivan Masten, Vaso Vlaisavljević, Ivan Likavec, Božo Kuharič, med njimi pa je bil tudi gostilničar Franc Horvat, ki so ga poslali v Dachau. Kako pretkano in uspešno so delovali okupator in njegovi slovenski pomagači, govori tudi dejstvo, da se je oktobra 1943 tudi drugemu nemškemu vohunu – pobegli partizan iz Pohorskega bataljona Alojz Bohak (DN/200) iz Miklavža pri Mariboru, ki je postal gestapovski agent, uspelo zbližati s posameznimi domačini, jih zaradi pretirane lahkovernosti in zaupnosti pretentati (tudi ormoškega organista) in preko njih navezati stik z nekaj zavednimi domačini v Ormožu in bližnji okolici. Le »sedmemu čutu« nekaterih bolj dvomljivih domačinov se velja zahvaliti, da se ni ujela v nastavljeno past gestapa skupina simpatizerjev osvobodilnega gibanja, ki bi se radi odpravili k partizanom na Pohorje, kamor naj bi jih popeljal vrinjeni vohun

Lovrenčič (za večjo prepričljivost se je na koncu izdajal celo za poveljnika – ne samo za simpatizerja – tamkajšnjih partizanov). Lovrenčič si je zapisal podatke 49 posameznikov iz Ormoža in njegove okolice, ki so simpatizirali z odporniškim gibanjem za osvoboditev domovine izpod okupatorjevega jarma.
Leto kasneje je ponovno sledil hud udarec osvobodilnemu gibanju zaradi izdaje. Nemci (oz. njihovi operativni pomagači, kozaki in orožniki) so namreč pri Veliki Nedelji ob napadu na partizansko postojanko pri Francu Zrnecu 27. 12. 1944 (DN/282) ujeli mlado terenko Heleno Praprotnik – Dano (18-letno dekle, rojeno v Središču ob Dravi) in v ptujskem zaporu z mučenjem iz nje izvlekli imena sodelavcev, partizanske aktiviste pa zvabili v past zrežirane zamenjave ujetnikov. Gestapovski agent slovenskega pokolenja, ki se je kot posrednik med Nemci in partizani pogajal za izpustitev in zamenjavo zaprte terenke z njenimi prijatelji – odporniki, je za izvedbo svojega peklenskega načrta žrtvoval svojega 14-letnega sina. Partizane je namreč želel prepričati v svojo iskrenost, in da je zaupanja vreden sogovornik in pogajalec, s tem da jim je pripeljal in izročil svojega otroka, ki naj bi ga nato vrnili, ko jim bodo Nemci pripeljali in izročili Praprotnikovo! Nemci pa so želeli izigrati partizane in na dogovorjeno mesto izmenjave ujetnikov niso pripeljali zajete partizanke Danice. Partizani so se sicer rešili iz nastavljene pasti, a so s seboj odpeljali tudi »zastavljenega« mladeniča. Ker se ta po dveh dnevih ni vrnil domov, se je vse skupaj (kar je sledilo izdaji sodelavcev Praprotnikove, ki je kasneje postala celo sodelavka gestapa!) končalo tako, da so v zameno za njegovo življenje Nemci 8. 2. 1945 postrelili 20 talcev za obzidjem ptujskega pokopališča (KMO/67). Iz maščevalnosti so se znesli nad družino Franca Zrneca iz Sodincev, kjer je bila od leta 1943 partizanska postojanka; gospodar je podlegel za posledicami mučenja. Že pred tem pa so aretirali še 6 zavednih domoljubov, ki so jih povezovali z razstrelitvijo železniške proge pri Ormožu dne 24. 10. 1944. Dober mesec pozneje od tega dogodka so tako ujeli in zaprli naslednje zavedne Slovence: Antona Žolnirja, Albina Krajca, Vido Alič (rojena 7. 3. 1924 na Ptuju), Rada Kukovca, Janeza Trstenjaka, Ivana Jeremica in malo kasneje še Jakoba Meglo.

Čeprav se je vojna počasi že bližala koncu in se je nemška vojska morala na vzhodnih bojiščih že umikati, lahko vidimo, da je okupator morda prav zaradi tega stopnjeval svoje nasilje nad zavednimi domačini na naših tleh. To izpričujeta opisana primera izdaj in represalij, pri katerih so se izživljali in znesli nad ujetimi ljudmi. Leta 1943 ujete so poslali v koncentracijsko taborišče Dachau, tja so poslali v začetku januarja 1945 tudi Jakoba Meglo. Leta 1944 ujeti so bili v glavnem poslani v Gradec, kjer so Žolnirja in Krajca obglavili. Kljub temu da je bil hrom, so tja poslali v konfinacijo tudi nemočnega invalida Boža Kuhariča (skupaj z njegovo negovalko). Vido Alič so Nemci ustrelili tik pred koncem vojne, 9. 4. 1945. Janez Trstenjak je bil obešen kot talec v Frankolovem, Ivan Jeremic pa v Jasenovcu. Aktivist Rado Kukovec – Zorko je bil prav tako poslan v Gradec, kjer je bil zaprt in obsojen na smrt, a je bil že tri tedne po aretaciji spet med ormoškimi partizani, saj mu je med zavezniškim bombardiranjem Gradca uspelo zbežati (DN/237). Ko so Bolgari 8. maja 1945 osvobodili mesto, se je naslednji dan prav on kot prvi partizan, skupaj z Milanom Šonajo, pojavil v Ormožu in začela se je vzpostavitev nove oblasti. Ob 14.00 uri istega dne je že bila prva seja mestnega odbora OF (KMO/68).

Konec leta 1944 so se kljub vsemu stopnjevale partizanske aktivnosti tudi na Ormoškem. V začetku naslednjega leta pa so se nadaljevale tudi aktivnosti za vzpostavitev formalnih vzvodov nove oblasti. Januarja 1945 je bil ustanovljen okrožni odbor OF, marca 1945 pa tudi odbor OF za Ormož (OSS-I/266).

Konec vojne – a ne tudi konec trpljenja

Iz 7. na 8. maj 1945 so Ormož zapustili zadnji Nemci – z njimi pa je pobegnilo tudi kakih 150 oseb (KMO/68), 8. maja so vkorakali v Ormož Bolgari in osvobodili mesto, nato so 9. maja prevzeli nadzor nad mestom predstavniki

nove oblasti (OSS-III/270).

A na pragu svobode in pred dokončnim porazom ter tik pred paničnim pobegom iz Ormoža (ko niso utegnili uničiti niti vseh občinskih arhivov ter minirati vseh poslopij, ki so jih še nameravali uničiti), so kot ranjena zver vendarle zadali še zadnji smrtni udarec zavednim Slovencem, če jih že iztrebiti ni bilo mogoče: uničiti jim domove, jih spraviti ob vse premoženje, jih pustiti brez vsega – brez strehe nad glavo, če se bodo slučajno živi vrnili iz pregnanstva, bodisi iz Srbije, koncentracijskih taboriščih ali s front (nekateri tudi kot prisilno mobilizirani v njihovo vojsko – tako kot moj stric Ivan Trop).

Lenta in njena usoda

15. aprila 1945 so Nemci požgali in porušili do tal vseh 15 hiš na Lenti (OSS-I/266 in OSS III/270). Ob devetih zjutraj so lastnikom hiš naznanili svojo grozljivo namero, ob treh popoldne pa je že gorelo celotno naselje.
Na podlagi najdenega dokumenta v Zgodovinskem arhivu na Ptuju o numeraciji hišnih številk v mestu Ormož in o stanovalcih[13] vemo, da so leta 1930 živeli na Lenti (povzeto v spodnji preglednici):

Ormož, hišna številka	**Priimek in ime lastnika**	**Poklic**	**Iz Ormoža proti Ptuju (»Lenta«)**
1	VEZJAK Friderik	sodar	Desno – 7.
2	LAŠIČ Josip	oficijal	Levo – 9.
3	VAJDA Marija	posestnik	Desno – 6
4	PUČKO Franc	učitelj	Levo – 8
5	NOVAK Jakob	krojač	Levo – 7
*5a**	*VIDOVIČ Elizabeta*	*posestnica*	*Levo – 6*
6	MEŠKO Ivan in Elizabeta	čevljar	Levo – 5
7	EMERŠIČ Jakob	krojač	Desno – 5
8	KARBA Bogomir	železničarski zvaničnik	Desno – 4
9	HAVLAS Ana	posestnik	Levo – 4
10	GABERC Ana	posestnik	Levo – 3
11	TROP Angela	posestnik	Desno – 3
12	MAJERIČ Anton	čevljar	Desno – 2
13	JAUŠEVEC Ivan	brivec	Levo – 1
14	MALIN Ferdinand	državna železniška čuvajnica	Levo – 2
15	PETOVAR Maks	mlinar	Desno – 1

13 Zgodovinski arhiv na Ptuju – Fond: MO Ormož 1857–1950, škatla 15, ovoj 64 (SI_ZAP/0008).

Lenta se imenuje predel mesta, lahko bi rekli predmestje, ki (gledano v smeri Ptuja) leži ob izteku mesta tik pod vznožjem hriba, na katerem domuje ormoška bolnišnica. To je tam, kjer cesta preči potok Lešnico. Na tej ravninici, ujeti med ta in naslednji hrib s Hajndlom malo naprej, so bile do 15. aprila 1945 postavljene hiše družin Petovar, Majerič, **Trop, Karba,** Emeršič, Vajda, Vezjak (le sodarju niso požgali, ker je hiša bolj oddaljena) na desni strani, na levi strani ceste pa so imele ognjišča družine: Jauševec (in najemnik Ivan **Horvat**), **Malin, Gaberc,** Havlas (podnajemnik **Vaupotič**), Meško, Vidovič, **Novak,** Pučko in Lašič. Polovica (odebeljeno) od teh zavednih Slovencev je bilo izgnanih v tujino, vseh petnajst pa je ostalo brez lastnega doma! Če bi celoten Ormož doletela taka usoda kot Lento (Lenta je sicer štela 16 – in ne 15 hiš, v katerih je bivalo vsaj 60 ljudi, od tega 10 izgnanih), bi to pomenilo, da bi izgnali 175 oseb od vseh 1100 takratnih prebivalcev – ob tem, da je bilo v to vštetih dobrih 10% Nemcev, hiše pa bi požgali skoraj vsem 275-im hišnim lastnikom (vse hiše ormoških Slovencev). Kako katastrofalno visoko ceno so plačali prebivalci Lente je več kot očitno. Zato sem jih navedel poimensko, tako kot sem navedel tudi imena in priimke ter nekatere druge podatke vseh iz spiska 53-ih Slovencev iz Ormoža. Le-ti so bili namreč prve žrtve okupatorja in domačih izdajalcev v Ormožu med drugo svetovno vojno. Ko so jih spomladi 1941 izgnali, so s tem onemogočili delovanje naprednih Slovencev v Ormožu.

Zato si oboji (pregnanci in prebivalci Lente) zaslužijo vsaj trajen spomin in spoštovanje, če že primerne odškodnine za vse izgubljeno premoženje in trpljenje ni bilo. Po vojni so namreč prebivalce Lente, ki so ostali brez domov, namestili po različnih bolj ali manj neprimernih bivališčih, jih večkrat selili in imeli zanje praviloma premalo posluha.[14] Celo več, lastnikom požganih domov nova oblast ni dovolila postaviti hiš na njihovi lastni zemlji, kljub temu da so bili lastniki zemljišč. Domačin Franček Pučko je v svojih Spominih na Lento zapisal, da je uspelo na pogorišču postaviti novo hišo le trem (črnograditeljem, kot jih je hudomušno imenoval) od petnajstih, ki so to storili, še preden je nova oblast sprejela sklep, da na tem območju ne dovoli ponovne pozidave.

Usoda mojega očeta

Oče se je – za razliko od mnogih Ormožanov, ki so umrli bodisi v koncentracijskih taboriščih, po zaporih zaradi posledic mučenja ali v borbi – vrnil v Ormož. A namesto radosti in veselja, da je spet na naši svobodni slovenski zemlji, v svoji tako ljubi domovini, je pretresen spoznal, da je izgubil popolnoma vse, saj so mu medtem požgali dom na Lenti (Ormož, hišna številka 11, lastnica Angela Trop).

Oče se je v času izgnanstva tudi formalno včlanil v OF, in sicer je zaveden kot član v Beogradu od 13. novembra 1944. Iz Požarevca je bil izpuščen 6. maja 1945, v Ormož pa se je vrnil 26. maja 1945, ko se je po dolgih štirih letih trpljenja končalo njegovo pregnanstvo v tujini.[15] Domnevam, da so očeta (kot preverjeno zaupanja vrednega človeka in poštenjaka, na katerega so se nove oblasti lahko zanesle) prepeljali iz Srbije nazaj v Slovenijo med prvimi zato, ker ga je Mestni ljudski odbor Ormož že na svoji 1. seji, 9. maja 1945 (KMO/68), določil za »komisarja« (nekakšni poverjeniki oz. skrbniki premoženja) zaplenjene Brodarjeve imovine (veletrgovinaz vinom, vila z vrtnarijo) – da bi tako preprečili, da je ne bi lokalno prebivalstvo iz maščevalnosti popolnoma izropalo in uničilo. Svojevrstna ironija in cinizem je v tem, da varuje pred uničenjem lastnino pobeglega kulturbundovca Brodarja tisti, kateremu so izdajalci pred tem uničili njegovo lastnino. A je oče ostal zvest svojemu idealizmu in se kljub nesporni ideološko levičarski prepričanosti ni želel politično vezati na stranko, ki je prevzela v svoje roke vso oblast in ki so jo predstavljali ne le mladi zanesenjaki iz začetkov odporniškega gibanja, temveč v

14 ZAP – zapisniki sej MLO Ormož od 3. 10. 1945 do 30. 10. 1947 – str. 443 … o zavrnitvi pritožbe...
15 Fond: Mestni ljudski odbor Ormož 1945–1952, škatla 1, ovoj 13: SI_ZAP/0160/001/00013*.

še večjem številu tisti, ki so se ji priključili v prvih dneh maja 1945. Tako je tudi po vojni kmalu spet delal tisto, za kar je bil usposobljen in kar je najbolje znal – še naprej je bil krojaški mojster.

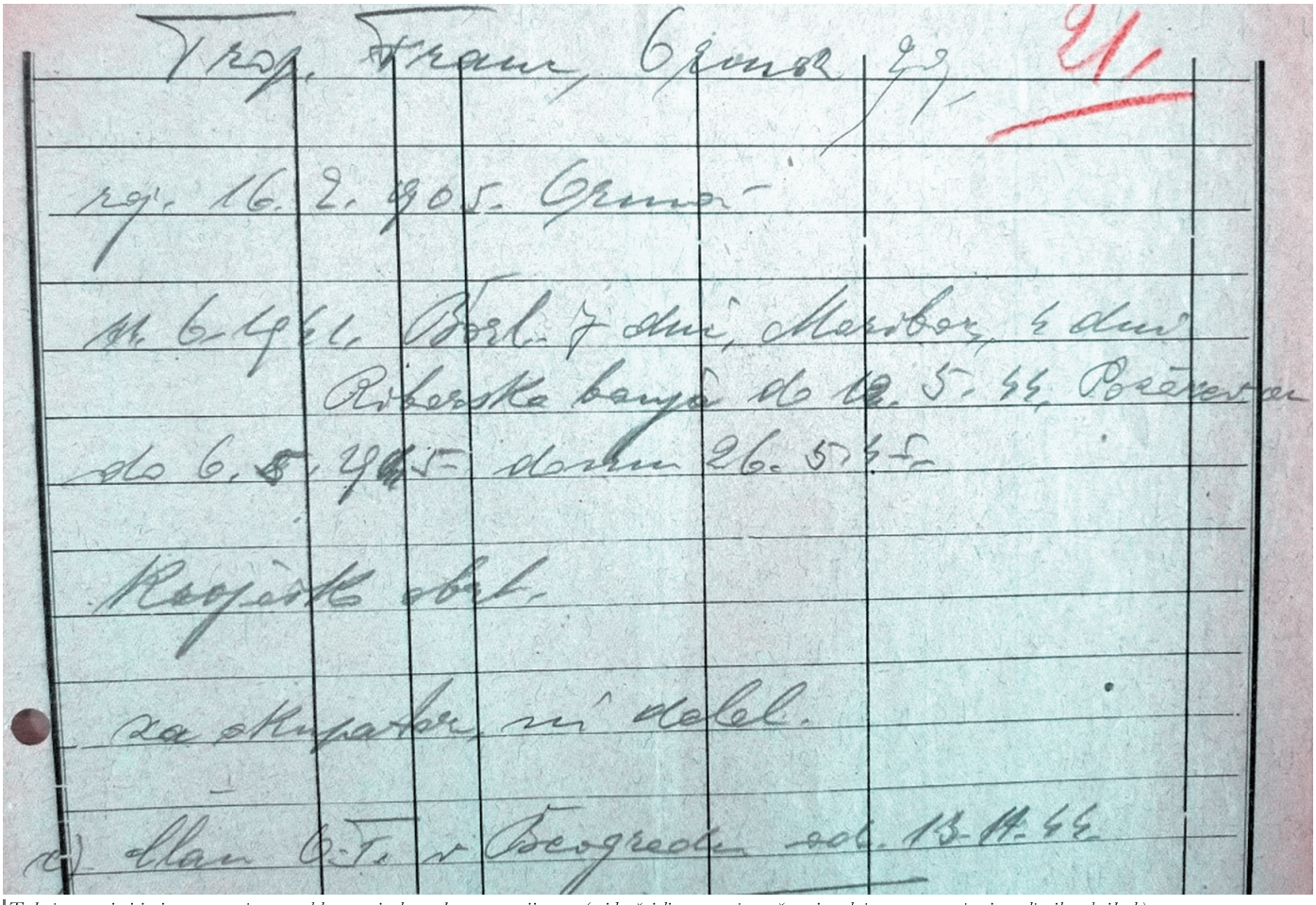

Takoj po vrnitvi iz izgnanstva je nova oblast popisala vsakega repatriiranca (evidenčni list za mojega očeta, izpolnjen po vnaprej pripravljenih rubrikah).

Usode drugih posameznikov z Lente

Petovarjev mlin in Meškova hiša (njihova hči je ob koncu vojne pobegnila z Nemci) so bili kolateralna škoda uresničitve zadnjega dela Petovarjevega zločinskega načrta, da naj uničijo (minirajo in požgejo) celotno Lento, preden bodo morali Nemci za vedno oditi s slovenske zemlje. Svoje poslanstvo pa je začel s hlapčevsko vdanostjo tujcu uresničevati že nekaj let pred začetkom 2. svetovne vojne, ko je kot aktiven član kulturbunda Nemcem ovajal ormoške zavedne Slovence in pahnil polovico od svojih sosedov z Lente v pregnanstvo. Zato ga večina prizadetih domačinov krivi za usodo in trpljenje ter prizadejano materialno škodo, ki ga je z izdajalstvom povzročil spodaj navedenim:

Požgane hiše družinam: Majerič, Trop, Karba, Emeršič, Vajda, Lašič, Novak, Meško, Vidovič, Havlas, Gaberc, Horvat, Malin in Pučko,

izgnani v Srbijo in NDH: Franc Trop (moj oče), Jurij Karba, Jožko (Joško) Lašič, Alojz Novak (Zek), Franc Gaberc, Ivan Horvat (pri – Ivanu Jauševcu) – vsi v Srbijo, v NDH pa: družina Malin: Ferdinand, Elizabeta, Ferdo, Ivanka (por. Šterman) in Ivan Vaupotič (pri – Ani Havlas),

internacija: Ivan Horvat,

umrli: Marjeta Karba, umrla zaradi mine v Srbiji, Marica Lamut in Marija Lašič, umrli ob bombardiranju v Sremu,

borci: Franc Gaberc, Slovenski bataljon (Sremska fronta),
talci: Alojz Novak (Zek), ustreljen kot talec v Kraljevu.

Razen hiš na Lenti je bila edina še popolnoma uničena hiša v Ormožu last Nemca Diermayerja, ki pa si jo je dal minirati sam, preden je pobegnil.

Sklepne misli

Dobrih trideset let je že prisotna hvalevredna ideja o narodni spravi, ki pa jo zdaj ena, zdaj druga politična stran izrablja bolj za polarizacijo slovenskega naroda, kot pa za to, da bi ljudje danes in v prihodnje živeli v sožitju in neobremenjeni z ideološko razklanostjo iz preteklosti. Sam s pričujočim prispevkom nikakor ne želim odpirati starih ran, še zlasti, ker poprava enih krivic običajno povzroči nastanek novih. Neprimerni pa se mi zdijo poskusi revidiranja zgodovine, ki so vedno bolj neprikriti in jih v zadnjem času dopolnjujejo še brezsramna prizadevanja nemško govoreče skupnosti, ki da se počuti v naši novi državi eksistenčno ogrožena zaradi kratenja njihovih temeljnih človekovih pravic. Take izjave delujejo naravnost v posmeh zgodovinskim dejstvom. Že zaradi navedenega čutim kot domoljub dolžnost spomniti na ne tako davno preteklost, da si bodo lahko mladi izoblikovali objektivnejšo sliko o času, ki so ga živeli njihovi predniki in ki je v njih pustil določene brazgotine.

Ob poskusih revidiranja zgodovine in zamenjevanja vlog rabljev in žrtev v zadnjem času vendarle ne gre spregledati, kaj je bil vzrok in kaj posledica. K temu, da se stvari postavijo (nazaj) na pravo mesto, želim prispevati z osvetlitvijo zgoraj opisanih dogajanj in razmer v mestu Ormož. V gradivu sem se izognil ponavljanju in navajanju širšega opisa okoliščin in družbenih razmer pred 2. svetovno vojno in neposredno po njej, saj so o tem že kvalitetno pisali nekateri drugi avtorji, ki jih navajam med viri.

Na seznamu za izselitev so sami zavedni, napredni, ponosni Slovenci – levičarji, sokoli, inteligenca, pa tudi dva duhovnika (oba ormoška dušna pastirja). Tudi med Štajerci so bili petokolonaši in izdajalci (kot opisani primeri), organiziranega domobranstva pa na tem koncu Slovenije ni bilo, za kar gre zasluga takratnemu mariborskemu škofu Ivanu Jožefu Tomažiču, ki mu je bilo jasno, da (ker so prisegli zvestobo in predanost Hitlerju) se domobranci niso borili za domovino, temveč za okupatorja – zato so zgodovinsko gledano izdajalci lastnega naroda in svoje domovine. Proti okupatorju in za domovino Slovenijo so se borili (ne samo organizirano kot partizani pod okriljem OF) ljudje, vključeni v narodnoosvobodilni odpor. Zato je popolnoma sprevrženo vsakršno drugačno interpretiranje zgodovine, saj je globoko v nasprotju z dejstvi. Z izjemo Hrvaške so v vseh drugih evropskih državah (kjer je bila med 2. svetovno vojno podobna razdvojenost ljudi v odnosu do okupatorja) zmogli dovolj poguma in treznosti, da so postavili ljudi in njihova ravnanja/dejanja v tistem groznem času na svoje, t. j. pravo mesto. V vojnem času je šlo za stvar odločitve vsakega posameznika – in če je bila napačna, je pač bila napačna. Danes pa gre tudi in predvsem za soočenje z lastnimi stališči in ravnanji in za to, da prevzameš odgovornost zanje. V tej luči bi bilo še posebej dobrodošlo, če bi vrh slovenske rimokatoliške cerkve končno uvidel in priznal zmoto medvojnega ravnanja njenih predstavnikov v ljubljanski škofiji in to kolaborantstvo jasno obsodil. Škofa Rožmana pač ni mogoče izenačiti s škofom Tomažičem, tako kot ni mogoče izenačiti vloge tistih duhovnikov, ki so bili lojalni okupatorju, s tistimi, ki jih je taisti okupator izgnal zaradi njihove zavednosti. Na te zavedne duhovnike bi morala biti slovenska cerkev kot institucija še posebej ponosna in jim izkazati potrebno čast

in spoštovanje, ker si zaradi svoje pokončne drže to tudi zaslužijo. Med slednje sodi tudi naš rojak Fran Ksaver Meško.

Sprejeti (pravo) odločitev v usodnih trenutkih je vse prej kot lahko (če ti je sploh dano, da jo lahko sprejmeš sam), a potrebno in nujno. V svojih spominih na ta čas težkih preizkušenj in odrekanja Fran Ksaver Meško (ki je bil prav tako izgnan kot številni drugi slovenski duhovniki s Štajerske) pravi, da je bilo izgnanstvo »križev pot«! Njegovi spomini na ta leta so sila poučno branje o ljubezni do domovine in do ljudi, prežeti z duhom krščanskih naukov tako glede ljubezni do bližnjega, razumevanja in odpuščanja. Ponosen na svoje slovensko pokolenje, se kritično in jasno distancira od stereotipov o večvrednosti civilizacijsko pomembnejših narodov (Nemci – kot vzor) in poudarja vrednost slovenskega naroda in vsakega človeka posebej … Nikjer ni zaslediti klečeplazenja pred močnejšim in udinjanja zavojevalcu, nobene pokornosti za vsako ceno. Kot zaveden in pokončen Slovenec nam je tudi on lahko svetel zgled.

Zahvala

Vsem sogovornikom (navedenim med ustnimi viri) sem še posebej hvaležen za dragocene informacije, ki so mi jih zaupali, saj so vsi osebno poznali očeta in se kljub častitljivi starosti še dobro spomnijo tistega davnega – težkega časa preizkušenj in odločitev, ki so zaznamovale njihova mlada življenja.

Nenazadnje se želim zahvaliti tudi gospe Nevenki Korpič in gospe Manici Hartman iz ormoške enote Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož za pisna gradiva ter še posebej gospe Nadici Granduč (moji učiteljici slovenščine iz osnovne šole in cenjeni prijateljici) za pomoč in spodbudo, da je rezultat mojega raziskovanja tudi objavljen in bo z objavo v Zgodovinskih zapisih ormoškega Zgodovinskega društva tudi na voljo zanamcem.

Povzetek

Nacistični okupator je iz Ormoža izgnal tudi krojaškega mojstra Franca Tropa, člana Društva Sokol. Njegovo ime je bilo že leta 1940 na seznamu 53 ljudi, ki so jih Nemci nameravali takoj ob okupaciji slovenskega ozemlja izgnati z rodne grude. Avtor v članku popiše očetovo usodo v tem krutem obdobju slovenske zgodovine. Iz pričevanj in dokumentacije v zgodovinskem arhivu pa mu je uspelo sestaviti doslej najcelovitejši seznam izgnanih Ormožanov, na katerem je 115 oseb. V pričujočem članku se je sicer osredotočil predvsem na že omenjeni spisek 53-ih, o katerih se je do sedaj vedelo le za imena in priimke. Z raziskovanjem in iskanjem dodatnih podatkov po arhivskem gradivu Zgodovinskega arhiva na Ptuju pa je ugotovil tudi poklice teh ljudi, za večino pa je našel tudi naslove bivališč, rojstne podatke ter datume aretacije in/ali izgona. Posebej omenjena je vloga na slovenskem ozemlju živečih Nemcev in njihovih simpatizerjev, ki so z ovajanjem zavednih Slovencev okupatorju olajšali izvajanje njegove genocidne politike. Njihovo izdajstvo je botrovalo tudi sramotnemu požigu Lente, saj je okupator tik pred koncem vojne in svojim porazom miniral in požgal celotno naselje, v katerem je bilo uničenih 15 hiš. Tokrat so prvič objavljeni celoviti podatki o tem, s točno navedbo posameznih hiš in njihovih lastnikov ter navedbo usod prizadetih stanovalcev tega naselja. O razsežnosti zatiranja Slovencev in maščevalni krutosti medvojnega terorja nad simpatizerji odporniškega gibanja spregovori v opisu dveh medvojnih izdaj in njihovih tragičnih posledic. Ti dve zgodbi sta prvič tako podrobno predstavljeni javnosti.

Kritični javnosti naj pričujoči zapis pomaga k pravilnemu ovrednotenju družbenih razmer ter ravnanj ljudi tako v preteklosti, in tudi za lažjo presojo nekaterih dejanj in ravnanj v sedanjosti. Obstaja resna bojazen, da se zgodovina izpred 100 let ponavlja v nekaterih situacijah in poskusih revidiranja zgodovine, ki se jim je treba pravočasno in odločno zoperstaviti. Nenakljućna podobnost s preteklostjo je tudi nedavna objava javnega apela nemško govoreče skupnosti v osrednjem slovenskem dnevniku (Delo, 22. 3. 2018),

češ da je ona danes eksistenčno ogrožena v naši novi samostojni državi Sloveniji. Slaba dva meseca pozneje jih je v njihovih prizadevanjih podprla celo avstrijska vlada/parlament! Kot v posmeh zgodovinskemu spominu: enake očitke so namreč imeli pred 100 leti v Kraljevini SHS, nato pa aktivno sodelovali v iztrebljanju Slovencev na našem lastnem ozemlju. Kdo je tu ogrožen in od koga? Izgnani zavedni Ormožani, o katerih je govora v članku, so nam lahko s svojim pogumom in žrtvami svetal zgled in opomin, da je treba zbistriti misli in duha ter se odločno zoperstaviti takim poskusom revidiranja zgodovine z izkrivljanjem dejstev in dogodkov.

Po tem kliče ne nazadnje tudi zgodovinski dolg do žrtev, o katerih sem pisal v tem članku; pa tudi svojevrstno ponavljanje zgodovine. In za te žrtve nosijo levji delež krivde pripadniki nemško govoreče skupnosti na slovenskih tleh, katere predstavniki ponovno dvigujejo glavo in zahtevajo zase več pravic, kot so jih deležni naši rojaki na avstrijskem Koroškem. Pri tem jih podpira republika Avstrija, ki Sloveniji po drugi strani odreka upravičenost do nasledstva po Avstrijski državni pogodbi. Postanimo spet ponosni in zavedni Slovenci, stopimo skupaj in se postavimo za svoje pravice tako doma kot tudi za pravice naših rojakov na tujem! Tako bi gotovo naredilo **vseh 115 iz Ormoža izgnanih Slovencev***, ki jih navajam po abecednem vrstnem redu: Anžlovar Štefan, Marija in Marica; Ban Marija (Minka) s hčerko; Breznik Adolf (s Hardeka); Cafurović Asem; Cigan Jožef; Gaberc Franc; Gorjup Viktor, Marija, Zmaga in Saša; Grilc Jelica; Grivec Jakob (Stanko), Marica in Milan; Hanželič Franc (s Hardeka); Horvat Avgust; Horvat Ivan; Horvat Rozalija; dr. Hrovat Anton, Prima, Branko in Zdenka; Ivanuša Martin, Elizabeta in Marija (iz Frankovcev); Janežič Ema; Jenko Alojz; Jereb Josip; Karba Jurij in Ivanka; Kojc Mihael, Marija in Milan; Kovačič Dragan, Elizabeta, Zlatko, Danica, Marjan, Bojan in Vladimir; Kuharič Ludvik; Lamut Viljem in Olga s hčerko; Lašič Jožko (Joško) in Slavica; Lemut Jožef; Lešič Jože; Malin Ferdinand, Elizabeta, Ferdo in Ivanka; Nardin Jožef in Eufemija; Novak Alojz; Obolnar Doroteja; dr. Obran Adolf; Pevec Anton; Pevec Rudolf; dr. Pipenbaher Dušan in Danijela; Polak Anton, Josipina in sin Boris; Polak Marija in sin Mitja; Ponebšek Alojz, Iva in Marija; Puklavec Martin, Cita in Janko; Pušenjak Rupert; Rakuša Ivan; Rančigaj Jožef; Roganović Dimitrije, Darinka in Ksenja; Rojs Ivan in Marija; Sever Jožef; Skoliber Martin, Ljubomira in Borislava; dr. Šijanec Milan, Martina in Nikolaja; Štrekelj Alojz; Šumak Franc, Frančiška, Boris, Marta in Slavica (s Hardeka); Tomšič Alojz, Marija, Stanko, Marija (hči) in Jelka; Trop Franc; Turk Fortunat, Marica in Franc; Vaupotič Ivan; Veselič Boris; Veselič Miran; Zadravec Peter, Antonija, Janko in Stanko; Zgonc Franc, Alojzija in Gabrijela; Zidarič Jože. (Franc Pučko navaja v svojih spominih med izgnanimi Slovenci tudi družino Avgusta Benigarja, ki je pred vojno živela na Lenti; po lastni navedbi pa naj bi bila izgnana tudi Draga Šonaja z otrokoma Bogdano in Mladenom).*

Ključne besede: Franc Trop, 2. svetovna vojna, 1941–1945, izgnanci, sokoli, izdajalci, kulturbund, Ormož, Lenta, Srbija, Ribarska banja, transporti, osebna zgodba, arhivsko gradivo

Viri, literatura

(TF), Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945, Založba Obzorja Maribor, 1968 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: TF/številka strani).

Glas naroda (List slovenskih delavcev v Ameriki), New York City, 9. 9. 1941, št.:176,
str. 1 in 4: Seznam nekaterih rojakov, ki so bili pregnani v Srbijo.

Jutro, 20. 7. 1941, letnik XXII, št.: 169, str. 3: Seznam naših rojakov v Srbiji (ponatis: Ameriška domovina, nato pa se je na članek skliceval tudi Glas naroda), Ljubljana.

(KMO), Kronika mesta Ormož 1877–1956 (zapisal Anton Trstenjak). Vir: Zgodovinski arhiv na Ptuju, SI_ZAP/0070 Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877–1956, šk. št. 27, ovoj 68 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: KMO/številka strani).

Rado Kukovec, Sokolsko društvo Ormož – ob 80. obletnici ustanovitve, 1992, tipkopis, Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož.

(TL), Tonček Luskovič, Ormož v II. svetovni vojni, (objava na spletu – ZZB NOV Ormož).

(OSS), Ormož skozi stoletja I, zbornik, Založba Obzorja Maribor, 1973 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: OSS-I/številka strani). Vida Rojic: Poročila nemških orožniških postaj o partizanih na ozemlju sedanje ormoške občine v letih 1943–1945, str. 201–212, Ivan Hren: Ormož v ljudski revoluciji. str. 261–267.

(OSS), Ormož skozi stoletja III, zbornik, Skupščina občine Ormož, 1988 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: OSS-III/številka strani). Ljubica Šuligoj: Ormoški Nemci med obema vojnama, str. 203–232, Ivan Lovrenčič: Mestna občina Ormož 1918–1941, str. 233–238, Miroslav Novak: Štajerska domovinska zveza – Krajevni skupini Kajžar in Ormož, str. 247–258, Marjeta Adamič: Arhivsko gradivo Občine Ormož 1941–1945, str. 259–264, Tjaša Mrgole: Vojna škoda na območju Ormoža, str. 265–292, Vinko Cajnko: Razvoj kolesarskega športa in nogometa v Ormožu, str. 311–316.

(OSS), Ormož skozi stoletja IV, zbornik, Skupščina občine Ormož, 1993 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: OSS-IV/številka strani). Mag. Borut Zemljič: Izseljenci iz Ormoža in njegove okolice leta 1941, str. 312–327.

DN, Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Založba BOREC, 1987 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: DN/številka strani). Str. 200/201: za aretirane po izdaji leta 1943 (Ivan Likavec, Franc Horvat, Božo Kuharič in Vasa Vlaisavljevič iz Ormoža… navaja tudi Ludvika Kuhariča, ki pa ni bil aretiran, ker je bil že mrtev; ni pa naveden Ivan Masten, čeprav je bil izgnan v Dachau skupaj z Likavcem in Horvatom, dokument v ZAP). Str. 237: za aretirane konec leta 1944.

Franc Pučko, Spomini na Lento (tipkopis).

(ZZ), Zgodovinski zapisi IV, Zgodovinsko društvo Ormož, 2007 (v tekstu označeno z navedbo okrajšave: ZZ-IV/številka strani). Zdenka Kresnik: Približevanje in začetek druge svetovne vojne v Ormožu, str. 46–57.

Arhivsko gradivo

(ZAP), Zgodovinski arhiv na Ptuju, informacije so iz dokumentov v fondih, do katerih mi je omogočila dostop gospa Aleksandra Čater:
Mestna občina Ormož 1857–1950
Vir: MO Ormož 1857–1950 (SI_ZAP/0008).

Mestni ljudski odbor Ormož
Vir: MLO Ormož (SI_ZAP/0160).

Kronika mesta Ormož 1877–1956,
Vir: Zgodovinski arhiv na Ptuju, SI_ZAP/0070 Rokopisna zbirka,

Kronika mesta Ormož 1877–1956, šk. št. 27, ovoj 68.

SOKOLI, Ormož

(MnoM), Muzej narodne osvoboditve Maribor

Podatke o transportu št. 5 in iz tega transporta izgnanih osebah v Ribarsko banjo mi je pomagala poiskati in poslala gospa dr. Irena Mavrič-Žižek.

** Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden. V tem dokumentu je za očeta zapisano naslednje: Liste Nr. 5 über die Aussiedlung am 20. Juni 1941 … Trop Franz - 16. 2. 1905.*
*** V. Transportliste vom 20. 6. 1941. Iz transportnega lista (V. Transportliste vom 20. 6. 1941) je razvidno, da je bilo v petem transportu izgnanih (skupaj z Vašim očetom) iz Maribora v Srbijo, v zbirno taborišče v Aranđelovac, 307 oseb. Poleg Vašega očeta so bili izgnani s petim transportom iz Ormoža še: pek Adolf Breznik iz Hardeka pri Ormožu, zdravnik Milan Šijanec z ženo Martino in s sinom Nikolajem, inženir Miran Veselič, sodnik Pipenbacher Dušan z ženo Danijelo roj. Lasič, učitelj Alojz Jenko, trgovski pomočnik Franc Gaberc in Zidarič Josip. Vaš oče, Franc Trop, je bil poslan iz zbirnega taborišča v Aranđelovcu v občino Ribarsko Banjo, srez Rasinski, kamor je prispel 24. junija 1941. Skupaj z njim so prišli v Ribarsko Banjo omenjenega dne še: Breznik Adolf, Gaberc Franjo, Pipenbacher Dušan in Danica ter Zidarič Josip. (vir: Seznam izgnancev, ki so prispeli v Ribarsko Banjo 24. junija 1941.)*

Ustni viri

(razgovori avtorja s starejšimi ljudmi, ki so poznali očeta).
Pavla Lah, Ormož, najstarejša živeča domačinka, s katero sem imel čast govoriti tik pred njeno smrtjo,
Hilda Hergula (roj. Havlas), Ormož, domačinka z Lente,
Ivanka Šterman (roj. Malin), Ormož, domačinka z Lente,
Zdravka Havlas, Ormož, domačinka z Lente,
Slavica Šumak, Hardek, vsa njihova družina je bila izgnana v Srbijo,
Božo Kuharič, Murska Sobota, sorodnik soimenjaka Božidarja Kuhariča iz Ormoža,
Marko Sluga, Maribor, izgnan v Srbijo hkrati z mojim očetom.

Rajko Topolovec[1]

Bodimo ponosni na naše »vesmeštre«

Beseda vesmešter se uporablja v vzhodni Prlekiji in tudi v Medžimurju, označuje pa ročnega spretneža, ki si pri hiši vse popravi sam, loti pa se tudi kakšne izvirne stvaritve. V takšni luči so prikazani tudi poznavalci iz rojstnega kraja in tudi sam sem tako videl očeta Antona Topolovca – Tuneka in še nekaj njegovih vesmeštrskih kolegov in prijateljev pri Sv. Bolfenku na Kogu, ki pa so že pokojni; zato sem se odločil napisati nekaj o njih.

Spomin mi seže v čas, ko smo se znašli pod nemško oblastjo. Teta Julika z Malega Koga je očetu prinesla popravit veliko stensko uro »kukavico«. V omenjenem času so se takšne stenske ure s Tirolske množično prodajale tudi pri nas in podarjale za darila, lahko bi rekli, da so prihajale v modo. Na Tirolskem sodi izdelovanje teh ur še danes med izdelke domače obrti. Značilno zanje je, da so to ure na dve uteži – bata, eden poganja mehanizem ure, drugi bat pa kukavico. Takšne ure imajo velika lesena ohišja z večjo prednjo ploščo s številčnico z arabskimi ali rimskimi številkami. Plošča iz lesa je običajno umetniško izrezljana v stilu rokokoja. Na plošči je še majhno okence, skozi katero se namesto bitja ure ob vsaki polni uri ali vsake četrt ure oglaša kukavica.
»Vesmešter« Tunek je hitro ugotovil, da ima ura preluknjan meh za piščal, verjetno ga je pregrizla miš. Ob odhodu mu je Julika šegavo rekla: » Tunek, ti si »vesmeštr« in mi boš kukavico zrihtal«! Oče je še malo pojamral, kje bo dobil mehko kozje usnje za novi meh. Iz zagate ga je rešil sosed Slavko, ki je kot izučen tapetnik in priznani cerkveni organist obvladal tudi harmoniko. Kot »sotlar« in harmonikar je bil pravi človek, da je očetu priskrbel potreben kos mehkega kozjega usnja za izdelavo novega meha za kukavico.

Fotoportret očeta na pravkar izdelanem stolu l. 1939.[3]

Tunek, kot so mu rekli, je bil v pravem pomenu besede mojster za vse. Znal je fotografirati, in to že leta 1936; takrat so nekateri pri Sv. Bolfenku že govorili, da si Tunek dela tudi »peneze«. Zaradi teh govoric in obtožb sta se nekega dne pri njem oglasila dva »šandarja«. Do »premetačine« ni prišlo, saj sta »šandarja« ugotovila, da to ni možno. Oče je tudi sam razvijal fotografske plošče in delal slike. Da je to bilo že tistega davnega leta, potrjuje slika, ko so me avgusta 1937 pripravili za krst. Kot »vesmešter« si je za lastne potrebe izdeloval hrastove sode, lesene kadi in »tünke« za »zabel«. Nekajkrat pa sem mu moral kot šolar na dvorišču za uzdo držati našo krotko kobilo Liso, da jo je na novo podkoval. Če so podkve bile nove, jih je ožarjal v kuhinjskem štedilniku, ko se je kuhalo. Kot čebelar si je sam že od mladih nog izdeloval tudi panje, s katerimi je nadomeščal staromodne slamnate ulje – košnice. Vsako zimo si je iz lipovine ali topolovine izdelal štiri čebelje panje.

1 **Rajko Topolovec,** upokojeni dipl. ing. org., Abramičeva 14, 2250 Ptuj.
2 Rajko Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2014, Slavko Žganec str. 223–228.
3 Rajko Topolovec: »Vësmëštër«, Ptuj 2017, str. 26.

Moje delo pri izdelavi čebeljih panjev.[4]

Predvojni čebelnjak so mu med vojno vihro Bolgari požgali. To je težko prebolel in po obnovi požgane domačije si je postavil tudi nov čebelnjak. V povojnem čebelnjaku je konec petdesetih let prejšnjega stoletja dosegel svoj čebelji rekord – 53 čebeljih družin – in temu primerno pridelavo medu.

Atekov predvojni čebelnjak.[5]

Njegov tip čebeljega panja se je razlikoval od splošno znanega AŽ panja, in sicer v tem, da so se satnice vanj vlagale vzporedno s prednjo steno panja, v AŽ panje pa pravokotno na prvo steno. Spomnim se počitnic, ko sem moral očetu pomagati pri »šlajdranju« – jemanju medu. V čebelnjak so prihajali njegovi čebelarski prijatelji, ki so imeli AŽ panje, in v razpravljanju, kateri čebelji panj je boljši, je vsak seveda svojega konja hvalil.

Spomnim se tudi, kako si je atek delal vetrno elektrarno. Že takrat, kot tudi danes, je bilo to nekaj posebnega za vas in tudi za mesto.[6] Mislim, da je očeta h gradnji vetrne elektrarne gnal dinamo – generator, katerega je po vojni demontiral iz zadetega nemškega tanka. Leta 1948 na Kogu še ni bile elektrike, dobili smo jo l. 1952.V knjigi Vësmëštër, iz katere povzemam podatke, opisujem tehnične zanesenjake pri Sv. Bolfenka na Kogu in druge izumitelje po Sloveniji in v svetu. Knjigo sem pisal tri leta. Težava je bila s pričevalci, saj so nekdanji mojstri že umrli. Še težje pa je bilo s fotografijami, saj se takrat še ni toliko fotografiralo. Klic po ohranitvi kulturne dediščine in zgodovinskega spomina na tovrstno kulturno dediščino pa je bil močan. Ne pozabimo, da je tehnična izobrazba del obče izobrazbe in tudi obče kulture, česar pa se mnogi, ki se imajo za kulturnike, ne zavedajo.

Poleg živečih in tudi že umrlih izumiteljev iz mojega rojstnega kraja, kakor tudi znancev in tovrstnih prijateljev iz Slovenije in od drugod, sem v omenjeno knjigo vključil tudi lastno monografijo z izumiteljskega področja. Predvsem obujam spomine na že pozabljene kogovske vesmeštre, ki sem jih pobliže spoznal kot kratkohlačnik iz »znatiželjnosti« in tudi preko očeta, saj se je z njimi posvetoval, ko česa ni znal ali ni mogel sam izdelati. Od omenjenih živita še dva, gospod Viktor Munda[7] poznavalec razvoja kmetijske tehnike pri Sv. Bolfenku in zbiratelj

4 Rajko Topolovec: »Vësmëštër«, Ptuj 2017.
5 Rajko Topolovec: Prav tam.
6 Tudi sam imam na dvorišču ob hiši dve unikatni vetrni elektrarni in na balkonu še sončno elektrarno. Vse tri skupaj mi grejejo sanitarno vodo.
7 Rajko Topolovec: »Vësmëštër«, Ptuj 2017, str. 108–115.

tovrstne tehnične dediščine, kakor tudi izumitelj prototipnega stroja za izdelavo zidne opeke na traktorski pogon. Drugi še živeči ustvarjalec iz »stare garde« na Kogu pa je gospod Jožko Hlebec,[8] ki je spreten in domiseln rokodelec, tudi restavrator starih vinskih sodov in domači mojster naivne umetnosti. Njegov dom ob idilični vinski cesti skozi Vodranski Vrh proti Sv. Bolfenku je skoraj »kogovska galerija naivne umetnosti«. Ob tej vinski cesti skozi Vodranski Vrh živi tudi ustanovitelj kluba staromodnih traktorjev »Steyr klub Kog« gospod Milan Kolarič, ki mu že vrsto let tudi predseduje.[9] Društvo za zaščito dediščine – nekdanje kmetijske mehanizacije – je aktivno in v porastu tako po članstvu, kot tudi po številu starodobnikov. Je edino specializirano društvo staromodnih traktorjev z znamko Steyr. Leta 2014 so na Vitanu izpeljali državno prvenstvo v oranju s staromodnimi traktorji; kot rojak sem bil ponosen tudi, ko sem na lanskoletnem Radgonskem sejmu zagledal kolono starodobnih traktorjev Steyr iz rojstnega kraja, ki je zapeljala na glavno prizorišče sejma.

Reklamna prikolica kluba Steyr Kog s traktorji starodobniki pri Sv. Bolfenku.[10]

Med tovrstnega ustvarjalca in tudi restavratorja staromodnih traktorjev smemo šteti še gospoda Franca Kutnjaka z Gomile.[11] Njegov izum v prototipni izvedbe je »samohodna platforma za obiraje sadja«, ki jo avtor imenuje »samohodka«. Bil sem prijetno presenečen, ko je avtor splezal nanjo in zagnal njen motor znamke Tomo Vinkovič ter »samohodko« postavil na prostrano dvorišče ob delavnici in hiši. Če na samohodki pogledamo le hidravliko, vidimo, koliko je bilo z njo dela. Izumitelj pa mi je ob tej priložnosti omenil in pokazal še druge svoje izboljšave za lažje delo v vinogradu in sadovnjaku.

Pri pisanju Vësmëštrov in še zlasti pri iskanju pričevalcev sem se prepričal, kako hitro se pozablja na te edinstvene ljudi pri Sv. Bolfenku na Kogu, in prav to me je vzpodbujalo, da sem se lotil tega pisanja in tudi knjige, v katero sem vključil najvidnejše kogovske izumitelje iz prejšnjega in tega stoletja.

Predvojnih vesmeštrov iz našega kraja se mladi in tudi manj mladi Kogovčani ne spomnijo oziroma o njih nič ne vedo. Škoda, da za knjigo nisem mogel dobiti več fotografij, čeravno sem jih pridobil čez 150. Nisem uspel pridobiti fotografije gospoda Štefana Vogrinca[12] s Koga, ki se ga sam še spominjam, še bolje pa se spomnim njegovega svojevrstnega osebnega avtomobila na drva, ki je Štefanu dejansko služil kot osebni avtomobil in tudi kot pogonski motor za žaganje drv, mlatenje žita… Za ta opravila si je mojster Vogrinec prilagodil avtomobil tako, da ga je zadaj povišal in zamenjal eno kolo z leseno jermenico. V knjigi opisujem tudi najino večerno srečanje na cesti pred domom v Jastrebcih, ko je avtomobil ustavil, da je v generator – peč, ki je bila montirana za sedežem – naložil še nekaj manjših kosov nažaganih bukovih drv. S tem je avtomobil lažje zmogel bolfenski breg z jastrebške strani.

8 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 127–131.
9 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 119–123.
10 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 123.
11 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 124–126.
12 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 84–87.

Mundov Franček iz Vodrancev – Viktorjev oče – je na področju pogonskih motorjev za kmetijstvo pri nas oral ledino. Malokdo pa ve, da se je Franček že leta 1928 ukvarjal z radioamaterstvom. Svoj radio na baterije in slušalke je usposobil tako, da ga je hkrati lahko poslušalo več ljudi. Izdelal pa si je tudi preprost zvočnik.

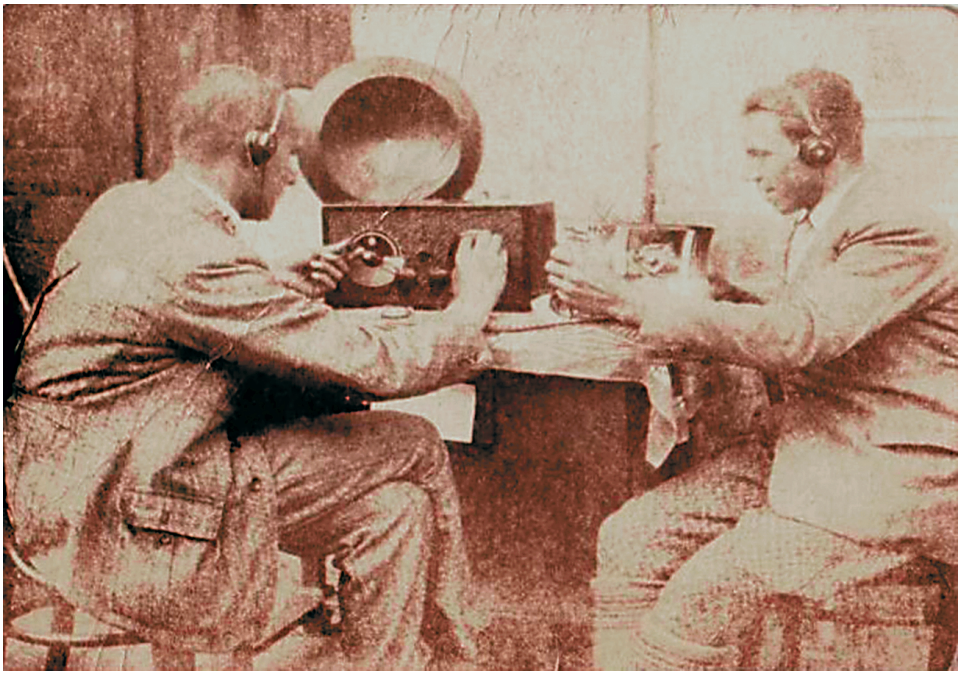

Franc Munda in Jožko (Joško) Tomažič pri poslušanju radia pri Mundovih v Vodrancih l. 1928.[13]

Tehnično in tudi organizacijsko podkovan je bil tudi Jožko Tomažič iz Vitana, ki je v tistih časih hodil poslušat radio k Mundovim v Vodrance. Gospod Tomažič je dejansko bil »motor« vsega kulturnega in političnega delovanja pri Sv. Bolfenku na Kogu. Ustanovil je Društvo kmečkih fantov in deklet (DKFD), kakor tudi v Okraju Ptuj, v banovini pa je bil dolgoletni podpredsednik Zveze društva kmečkih fantov in deklet (GO DKFD). Leta 1937 je celo potoval na olimpijske igre v Berlin, kamor ga je skupaj s predsednikom GO DKFD gospodom Kronovškom povabil Hitlerjev minister za kmetijstvo. Na ta način je Jožko Tomažič k Sv. Bolfenku pripeljal najmodernejši traktor tistega časa »Normag«. To darilo je bila velika politična propaganda in tudi atrakcija daleč okrog. Traktor sicer ni bil namenjen njemu, ampak občini, pa vendar. O nadaljnji zgodovini tega traktorja in o osebnosti Jožka Tomažiča več v knjigi »Vësmëštër« in knjigi »Vse je za povedati«.

To pa še niso vsi vesmeštri iz rojstnega kraja. Z očetom sem bil večkrat pri gospodu Jakobu Žganjaru– »Fričeku«[14] – v ciganiji, ki je predvsem popravljal vinogradniške škropilnice in vanje vgrajeval originalne kroglice iz prvih komunističnih volitev, bile so na Martinovo nedeljo l. 1945. Tudi pri vaškem kovaču Škergetu[15] sem bil z očetom večkrat. Ne smem pa mimo našega mlinarja v Jastrebcih gospoda Slavka Strelca,[16] ki je s pridobitvijo elektrike »igral vlogo« domačega elektrikarja.

Kot član organizacije ASI[17] (Aktivnih slovenskih izumiteljev – po domače garažnih izumiteljev) poznam več »sotrpinov« iz Slovenije, s katerimi se srečujem na izobraževanjih in razstavah ter sejmih doma in v tujini. V čast si štejem, da sem v okviru ASI dvakrat predstavljal Slovenijo na mednarodnih razstavah in sejmih v tujini, kjer sem tudi spoznal nekaj izumiteljev svetovnega slovesa. Prav tako sem ponosen, da sem kot prvi v takratni Jugoslaviji l. 1969 izdelal (ugotovitev organizacije ASI) vrtno kosilnico, s katero sem okrog hiše kosil triindvajset let. Danes je ta kosilnica restavrirana in jo z veseljem razstavim na vidno mesto na razstavah izumov ali ob drugih primernih priložnostih.

13 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 107.
14 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 89.
15 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 89.
16 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 97.
17 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 3–12.

Prva izdelana vrtna kosilnica v Jugoslaviji.[18]

Na mednarodnem sejmu izumiteljev »Genius Evropa 2009« v Budimpešti.[19]

Sklepne misli

Knjiga Vësmëštër je po mojem mnenju tudi primerna kot napotek, učbenik, za zaključne razrede šol, da se maturanti lažje odločijo, kam po osnovni ali srednji šoli, saj nam tehničnih poklicev primanjkuje.

Tudi izobraženci ali tisti, ki se imajo za izobražence, največkrat ne ločijo med pojmi: ideja, izum, inovacja, inovator, izumitelj, patent…

Idej je na milijone, ki so ali niso uresničljive. Toliko je tudi tozadevnih »ideologov – filozofov«. Tudi zato idej ni mogoče patentno zaščititi – patentirati. V komunističnem režimu se je govorilo le o inovacijah in inovatorjih. A to ni slovenska beseda in je tudi napačna. Po mednarodni nomenklaturi pomeni beseda inovacija izboljšavo na nekem že obstoječem stroju, napravi, organizaciji dela itd. Slovenska beseda za inovatorja je izumitelj. Takrat se je smatralo, da so izumitelji le bogati ljudje – torej kapitalisti, ki ne sodijo v brezrazredno družbo »enakih želodcev«. Primer, da to ne drži, je nam znani veliki izumitelj Tesla, ki je umrl z enim dolarjem v žepu!

Ob koncu pa še napotek, ki nam ga je ob življenjski prelomnici, ko se odločamo za poklic, na metalurškem odseku na TSŠ v Ljubljani prvo uro l. 1954 na dušo položil predstojnik ing. Ernest Močnik: »Brez železa ni motike in ne traktorja in zato tudi ne dovolj kruha«. Zato mora tudi metalurg imeti spodobno plačo – nič manjšo kot doktor«. In to je takrat l. 1954 še držalo.

.

18 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 197.
19 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 303.

Povzetek

Sestavek je prispevek k ohranitvi zgodovinskega spomina na rokodelske spretneže iz rojstnega kraja Sv. Bolfenk na Kogu. Večina jih je že umrla, živijo le še maloštevilni, ki vedo o njih še kaj povedati. Pojavlja pa se nov rod, ki jim v našem narečju pravimo vesmešterV članek sem vključil podatke o ljudeh iz zadnje knjige Vësmëštër, ki je izšla na Ptuju l. 2017. Iz knjige tudi povzemam nekaj lastnih izumov in tudi misli drugih slovenskih aktivnih izumiteljev, s katerimi se srečujem v okviru združenja ASI (Aktivni slovenski izumitelji). Razčlenil in razložil sem tudi pojme, kot so ideja, izum, inovacija, inovator, izumitelj, patent… Moje geslo je: tehnična izobraženost je del obče kulture.

Ključne besede: vesmešter, izumitelj, spretni rokodelec, inovator, prototip, razstave izumiteljev

Literatura

Rajko Topolovec: »Vësmëštër«, Ptuj 2017, samozaložba.

Rajko Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2014, samozaložba.

Manica Hartman[1]

Ko zaživijo podobe, zgodbe, narava

Konrad Braučič, mojster rezbarskega dleta

Konrad Braučič,[2] *ki ga Ormožani sicer poznamo kot Rada in ga zato v nadaljevanju tako tudi imenujem, je kot rezbar samouk zavzemal med ormoškimi ustvarjalci preteklega stoletja prav gotovo najvidnejše mesto in štiri desetletja dolgo ljubiteljsko ustvarjanje zasluži, da ga podrobneje predstavimo širši javnosti.*

Rado pri rezbarjenju leta 2009. Foto: Živa Moravec.

Rado ima izrazit občutek za likovnost in obliko, zato se je že zgodaj začel ukvarjati z rezbarstvom, izdelovanjem lesorezov in s preoblikovanjem starih korenin, ki jih je našel na sprehodih ob reki Dravi; zelo zanimivi in privlačni so tudi njegovi izdelki, ki jih je naredil iz korenin vinske trte, še posebej pa je ponosen na izjemen mozaik, ki prikazuje Turistični zemljevid Občine Ormož. Ta mozaik je bil sprva tudi razlog mojega obiska, saj gre za zares občudovanja vredno delo, izdelano v tehniki lepljenja vrbovih palčk.

Mozaik je nastal po naročilu Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož, idejo zanj je posredoval arhitekt Dušan Moškon, Albin Rogelj pa je naredil osnutek zanj. Radu so pri delu pomagali (z rezanjem in lepljenjem palčk) še Franc in Jože Mikša, hčerka Bojana in Miran Stajnko. Mozaik je bil dokončan 1970. leta. Dolgih sedeminštirideset let je bil na ogled v starejšem delu ormoškega hotela, po njegovem zaprtju in zaprtju recepcije pa je bil kar nekaj let družini Braučič nedostopen, zato me je hčerka Bojana prosila za pomoč. Svetovala sem ji, naj se obrne na Občino Ormož, ki je postala lastnik teh prostorov, in se z njimi dogovori o primerni novi lokaciji, saj v muzejski enoti zanj, žal, zaradi njegove velikosti nismonašli ustreznega prostora. Na srečo je župan Alojz Sok prošnji ugodil in smo ga lahko preselili v sejno sobo Občine Ormož, kjer je še danes. Ob pregledu mozaika smo ugotovili, da je v odličnem stanju, nekaj manjših poškodb je nastalo 23. maja 2017 ob snemanju s stene, vendar je Rado kmalu poskrbel, da je mozaik ponovno zasijal v vsej svoji vsebinski pričevalnosti. Opazovalca pritegnejo številni detajli in točno določene podobe, ki dodajo piko na i že tako zahtevnemu in zamudnemu delu, sploh če povemo, da meri mozaik v višino 182 cm in v širino izjemnih 430 cm. Delo je zahtevalo približno tri mesece potrpežljivega dela, ki ga je bilo treba ves čas skrbno načrtovati, pripraviti je bilo treba tudi ustrezno velike paličice

1 **Manica Hartman,** urednica Zgodovinskih zapisov, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož, Grajski trg 1, Ormož.
2 Rodil se je 2. januarja 1935 v Slovenski Bistrici.

(mozaik je izdelan iz naravnih materialov, iz koščkov različno dolgih vrbovih paličic kvadratataste, pravokotne ali drugih oblik), izbrati je bilo treba pravilne metode izdelave, vezivo, koščke paličic je bilo treba tudi obarvati glede na posamezne detajle (pred lepljenjem so se obarvale v vnaprej pripravljeni vodni kopeli, tej je bila dodana barva za les) ipd. Sama sem bila nad mozaikom očarana in mislim, da ga ni človeka, ki bi ga Radov mozaik pustil ravnodušnega, saj gre res za izjemno delo, vredno ogleda, sploh če se zavedamo, koliko truda, priprav, potrpljenja in natančnosti je bilo treba za njegovo uresničitev.

Motivi približajo umetnostnozgodovinske, etnografske in naravne znamenitosti krajev nekdanje ormoške občine,[3] Ptuja, Markovcev, Dornave, Gomile, Polenšaka, Jeruzalema, Ljutomera in celo sosednje Vinice ter Čakovca. Dornavo zaznamuje baročni dvorec, kurenta preganjata zimo iz Markovcev, značilnosti Gomile predstavljajo razgledni stolp in popotnika (če natančno pogledamo, ima eden od njiju v rokah daljnogled), najpogostejše so cerkvice vrh hribov, medtem ko dajeta Veliki Nedelji in Ormožu svoj pečat še mogočna gradova. Omenjenim znamenitostim dajejo posebno privlačnost še ljudje pri delu na polju (oranje), lovci s puško, otroci pri igri, videti je tudi konjsko vprego; vinogradniške motive je Rado lepo ujel tudi z upodobitvijo klopotca, pütarja in grozdom. Številna drevesa nakazujejo na možnost sprehodov v neokrnjeni naravi, lepi razgledi na gorice, polja, travnike in gozdove pa kar vabijo v Prlekijo, v deželo dobrih jedi, odličnih vin, bučnega olja, bogate kulturne in etnološke dediščine, starih običajev … in ne motite se, če sem vas napeljala na misel:«Zatorej pridite k nam, odprite srce ter sledite pesmi klopotcev, ki vas bo popeljala med šegave in prijazne ljudi.« Ta misel je najbrž vodila tudi Rada, ko je ustvarjal ta izjemni mozaik.

Detajli mozaika.

3 Op. avtorice: Spomnimo, od leta 2006 sta Središče ob Dravi in Sveti Tomaž samostojni občini.

Rado je po poklicu resda strojni ključavničar, vendar je zelo malo časa delal v svojem poklicu,[4] saj ga je življenje vodilo v drugo smer; namesto ročnega oblikovanja kovin se je loteval ročne obdelave lesa in s tem kalil svojo rokodelsko spretnost. Ko sem ga, kot že omenjeno, ob priložnosti obiskala na njegovem domu in opazovala še njegove reliefne upodobitve, skoraj nisem mogla verjeti, da so lahko tudi tako čudovito in do potankosti izdelane rezbarije plod njegove amaterske ustvarjalnosti, zato si vsekakor zaslužijo, da jih podrobneje predstavim.

Rado se je v Ormož preselil iz Slovenske Bistrice in morda je tudi iz tega podpohorskega kraja, kjer je v bližini veliko lesa, prinesel ljubezen do njegovega oblikovanja. Pravijo, da mnogi talenti pogosto spijo v človeku, dokler jih nekaj ne predrami, da se pokažejo v vsej svoji veličini, in tudi pri Radu je bilo tako. Ob večkratnih sprehodih ob reki Dravi je namreč začel nabirati naplavljene korenine posebnih oblik, ki so prebudile njegovo domišljijo in željo po oblikovanju lesa, in tako se je začelo.

Prve rezbarske izdelke (slike, vaze, ornamentirane deščice, šatulje) je začel izdelovati že okrog 1964. leta in jih pokazal le prijateljem in domačim, ki so ga navdušeno spremljali, mu svetovali, predvsem pa spodbujali, naj s svojim hobijem, za katerega je že takrat pokazal izjemen talent, nadaljuje. Rado se je aktivno ustvarjal z rezbarstvom približno do svojega petinsedemdesetega leta in tako se lahko pohvali z mnogimi rezbarskimi umetninami, ki krasijo prenekatero vinsko klet Slovenskih goric. Kar nekaj rezbarskih del pa je bilo prodanih ali podarjenih tudi izven naših meja, v Avstrijo, Nemčijo… Zraven rezbarjenja se je predajal še drugi strasti, plezanju; s plezanjem po Savinjskih Alpah se je ljubiteljsko ukvarjal predvsem v svojih mladostniških letih.

Svojo življenjsko družico je našel v Ireni, rojeni Vlajsavljevič, s katero živita v družinski hiši v Ormožu. Kmalu po sklenitvi zakonske zveze, 1960. leta, se je mlada družina 1961. razveselila rojstva prve hčerke Bojane in zatem še leta 1966 hčerke Romane. Dvajset let je bil zaposlen v Bolnici Ormož v enoti delovne terapije, kjer so s pacienti pod vodstvom delovnih terapevtov izdelovali različne izdelke (tapiserije, okrasne izdelke iz gline ipd.).

Ena zgodnejših Radovih rezbarij.

Razstava tapiserij v bolnici ok. 1975/80. leta. Za izdelavo tapiserije je bilo treba najprej izbrati motiv, nato barvno uskladiti in narezati volno ter jo s posebno kvačko vtkati v stramin.

4 Rado se je upokojil 1994. leta.

Rezbarstvo Radu ni predstavljalo zgolj hobija, temveč mu je pomenilo tudi dodaten zaslužek. Najbolj si je želel lastni atelje, v katerem bi lahko nemoteno ustvarjal. Žal se mu ta želja ni popolnoma izpolnila, a upamo si trditi, da je svojo nadarjenost kljub temu lahko izživel z ustvarjanjem v delavnici na domačem dvorišču, ki jo je opremil z vsemi potrebnimi pripomočki za delo; mnoge izdelke, npr. rezbarije na vinskih sodih, pa je izdelal večinoma v kleti vsakokratnega naročnika. Svoji ustvarjalnosti se je predajal z vso vnemo in strastjo, z njo se je ukvarjal dolga leta, ji namenil ure in dneve, večja dela pa so zahtevala tudi enega ali več mesecev vztrajnega, potrpežljivega in natančnega dela.

Mnoge njegove rezbarije so še danes ohranjene na vinskih sodih v Ptujski kleti, v najstarejši vinski kleti v Kutjevem (tu je njegova največja rezbarija, o kateri več besed v nadaljevanju) in v kleti v Slovenski Bistrici (za ptujsko in slovenjebistriško klet je izdelal največ rezbarij na sodih).

Motiv na sodu v slovenjebistriški kleti: Verz En hribček...

Motivi na dveh, od dvanajstih sodov ptujske kleti, ki jih je Rado izrezljal okrog 1995. leta.[6]

5 Rezbarstvo je umetniško ali obrtniško oblikovanje lesa z rezilom, danes namenjeno predvsem olepšavi. Na Slovenskem je ta umetnostna obrt poznana od poznega srednjega veka naprej. Izdelava rezljanih delov pohištva in druge notranje opreme, zlasti rezljanih plastik, oltarjev, okvirov, svečnikov, skrinj itn., je dosegla vrhunec v 17. stoletju s t.i. zlatimi oltarji.
Danes je rezbarstvo predvsem umetniško oblikovanje skulptur iz lesa in tehnika oblikovanja okrasja notranjih prostorov (opažev, podbojev, vratnih kril) ter notranje opreme (omare, stoli, mize).
Spletni vir: http://www.rokodelstvo.si/dejavnost/rezbarstvo, dostop 12. 3. 2018.

6 Rado mi je pripovedoval, da se je za njegovo delo zanimala tudi takratna ravnateljica ptujskega muzeja dr. Štefka Cobelj, saj je dnevno prihajala gledat, kako napreduje delo.

V degustacijski dvorani Ptujske kleti.

Po naročilu je izdelal tudi okrasne stenske reliefe z vinskimi motivi v nekoč zelo priznanem gostišču Gorca, vrt gostilne Havlas v Ormožu je dolga leta krasila obdelana rogovila, ki jo je Rado prinesel z enega svojih sprehodov ob Dravi), za podjetje Vina Koper je izdelal vinske motive, za Grad Borl je izdelal grbe nekdanjih plemiških lastnikov, žal so bili, po Radovem pripovedovanju, kasneje ukradeni; za mariborski Hotel Orel pa je izdelal embleme za vse takratne slovenske vinogradniške delovne organizacije. V letu 1968 je razstavljal svoje izdelke tudi na razstavi slikarjev amaterjev v Ormožu, kjer je bil deležen zelo pohvalnih in spodbudnih kritik. V lesu je upodobil motiv iz znane slovenske vinske pesmi En starček je živel in prizor Trgatev s prešanjem; takoj po razstavi sta obe deli našli tudi novega lastnika; nazdravljajočega starčka s kozarcem je kupil takratni Kmetijski kombinat Jeruzalem-Ormož, motiv trgatve pa neki avstrijski državljan. Mnogo rezbarskih del je Rado prodal ali podaril in jih še danes ohranjajo družinski prijatelji, znanci in sorodniki kot drag spomin. Ponosen je na vse svoje rezbarske umetnine, še posebej pa na Starčka, Trgatev s prešanjem, na rezbarijo v Kutjevem, nasmeh in zadovoljstvo na obraz pa mu prikličejo tudi Mati z otrokom, znameniti Robbov vodnjak, Kofetarica, Muzikanti, Škof Slomšek in še bi lahko naštevali. Gre za tisoče enakomernih, drobnih in premišljenih potez, s katerimi je Rado počasi iz dneva v dan izdolbel končno podobo. Sad njegove silne delovne vneme in spretnih rok so obrazi, ki nimajo le oči in ust, ampak je v njih čutiti življenje. Rado se zaveda, kako pomembno je, če zadeneš človekov obraz in roke, takrat bi lahko rekli celo, da si na konju; pri oblačilih si lahko malo nedosleden, obraz in roke pa ti tega ne odpustijo.

V povezavi z Radovo rezbarijo v Kutjevem omenimo, da velja kutjevška klet za eno najstarejših v Jugovzhodni Evropi (zgrajena 1232. leta) in se lahko pohvali tudi z najbogatejšim izborom arhivskih vin (najstarejša je graševina iz 1947. leta).[7] Po naročilu takratnega vodstva kleti je Rado 1982. leta kar dva meseca izdeloval relief na njihovem največjem sodu, ki sprejme osupljivih 53.520 litrov vrhunske kutjevške graševine.[8] Obiskovalci kleti ga lahko še danes občudujejo, ne le zaradi premera soda, ki meri približno 4,5 metra, temveč zaradi pričevalnosti podob, s katerimi je prav Rado počastil jubilejno 750. obletnico kutjevške kleti.

7 https://www.wish.hr/grasevine-kutjevackog-podruma/, dostop 1. 2. 2018.
8 Omenimo, da je Rado pogosto izdeloval rezbarije na polnem sodu vina.

Radov relief na največjem sodu v kutjevški kleti.

Najljubši les za oblikovanje mu je vseskozi predstavljal hrastov les in naj že na tem mestu omenimo, na kaj je moral biti pri delu posebej pozoren. Pri ljubiteljskem rezbarjenju gre za ročno obdelavo, pri kateri z različno oblikovanimi dleti odrezujemo od osnovnega kosa lesa. Ker ni bilo dovoljeno nobeno naknadno lepljenje, je zahtevalo to delo tudi veliko zbranosti in občutka za delo z dletom. Prav zadnje je bilo lahko tudi nevarno v primeru, če bi dleto spodrsnilo in končalo v mehkem palcu ali kazalcu, na srečo se to ni zgodilo. Pri delu se je Rado vedno držal pravila, da nobena roka ni bila pred rezilom, obdelovani les pa je bil vedno trdno vpet. Dleta so bila tudi vedno naostrena, saj so bila topa rezila nevarnejša za poškodbo. Poudaril je še, da je najbolje rezbariti les, ki nima preveč izrazitih letnic. Če je bil les mehkejši (lipa), je bilo delo zahtevnejše pri detajlih, če pa je šlo za trši les (oreh, hruška), pa je moral uporabiti več moči za odrezovanje. Pomembno je bilo tudi, da je bil les posušen (8 do 10 % vlažnost), da se niso kasneje pojavile razpoke.

Pri svojem delu je uporabljal različna dleta in leseni bat, s katerim je udarjal po ročaju dleta pri večjem odvzemu. Manjše odreze je opravil samo s pritiskom roke. Če na kratko predstavimo skupino dlet, s katerimi je ustvarjal, potem omenimo, da ločimo takšna, ki imajo rezilo v obliki črke U (uporabljajo se za izdelavo valovitih površin, ko želimo doseči zelo dinamičen videz), druga skupina dlet ima rezilo v obliki črke V (z njimi zarezujemo črte ali oblikujemo detajle). Tretja skupina dlet so za osnovni obrez oblike od površine reliefne podlage in za izdelavo zelo drobnih detajlov. Sledijo še ravna dleta, katerih rezila so brušena v loku, da med posameznimi odrezi ne ustvarjajo korakov. Pri delu je uporabljal tudi rezbarske nožke (nožek za detajle, vrezni nožek, rezbarski nožek, dolbilni nož, specializirane nože za odrezovanje, rezanje in glajenje lesa), dleta, žago, rezbarske dodatke (vtiskala, potezno rezilo, leseni in medeninasti bat oz. kladivo ter različno opremo za ostrenje (kamne), potrebno za vzdrževanje orodja.[9] Na rezbarski mizi niso smeli manjkati pritrdilni vijak, vpenjalna ročica, vpenjalna naprava, rezbarski vpenjalni krožnik in rezbarska deska. Svojo prvo garnituro nožev si je kupil 1962. leta v Nemčiji in spominja se, da je bila strahovito draga; tudi specialna dleta je kupoval v Avstriji.

9 Rezbarsko orodje je bilo izdelano iz visoko ogljičnega jekla.

Relief z motivom starčka je nastal tudi 1999. leta.

Vitezi na posvetitvi

Ptuj, 28. januarja – Zapriseženci Gradiščansko-panonskega reda vitezov vina bodo na sedežu svojega konzulata v minoritskem samostanu na Ptuju na jutrišnji letni slovesnosti posvetili sadove zadnjega vinskega letnika.

Svečanost bo s svojo navzočnostjo počastil sam predsednik države Milan Kučan, slovenski vitezi vina pa bodo bogat program prvič speljali pred svojim, v hrastovino izrezbarjenim grbom izpod dlet Rada Braučiča, ki je zaščitni znak reda s sedežem v Eisenstadtu. (B. V.)

Ob Radovem pripovedovanju se nama je pridružila tudi žena Irena in pritrdila, da se rezbarjenje začne že z izbiro kosa lesa, ki mora biti približne velikosti in oblike prihodnje figure oz. reliefa. Vrsta lesa je bila zelo pomembna. Trdi les (listavce) je namreč težje oblikovati, vendar imajo lepši lesk in daljšo življenjsko dobo, mehkejše vrste lesa pa je lažje rezbariti, a so bolj nagnjene k poškodbam.[10] Les je moral biti zdrav, kar je preveril z zarezom v sredico lesa.[11]

Če na kratko predstavimo izdelavo reliefov (največ Radovih izdelkov je v tej tehniki, prevladujejo globoki reliefi, nad 10 mm globine), potem so si postopki sledili takole: najprej je na skobljano površino narisal motiv, ki je kasneje izstopal iz podlage. Pri tem si je pomagal s kopiranjem prek kopirnega papirja. Naslednji korak je bilo zarezovanje po osnovni obliki in nato odstranitev lesa s podlage do zahtevane globine reliefa (pri tem je uporabljal različna dleta). Pri odrezu je moral paziti na zadiranje, zato nikakor ni smel hiteti, čim bolj pa je moral tudi upoštevati smer lesnih vlaken. Na koncu se je lotil osnovnega motiva in natančno izdolbel obliko in detajle, pri čemer je ponovno uporabljal različna dleta. Ta del je bil običajno tudi najzahtevnejši, saj je bila vsaka poteza rezila ali dleta dokončna. S površinsko obdelavo je nato motiv še bolj poudaril s temnim oljnim lužilom (pajcanjem). Izstopne ploskve je takoj obrisal s krpo, da je odstranil lužilo (s tem je dosegel, da je bilo ozadje vedno temnejše kot izstopna ploskev), zatem je vse skupaj dobro osušil.[12]

10 Vsak les se lahko rezbari, vendar imajo vsi različne lastnosti in značilnosti. Izbira je odvisna od zahtev izdelka: na primer, za podrobno figuro potrebujemo les s fino granulacijo, za zelo majhno figuro pa lahko fina struktura moti.
11 Les je običajno pridobil naročnik rezbarije.
12 Rezbarijo lahko zaščitimo tudi tako, da les pobarvamo z različnimi naravnimi olji, kot je orehovo ali laneno olje, ki ščiti les pred umazanijo in vlago. Olje daje tudi lesk, ki odbija svetlobo in pomaga opazovalcu videti obliko. Predmeti iz lesa se pogosto zaključijo s plastjo voska, ki ščiti les in daje mehko razkošen sijaj; ker je vosek razmeroma občutljiv, je primeren le za notranje rezbarije.

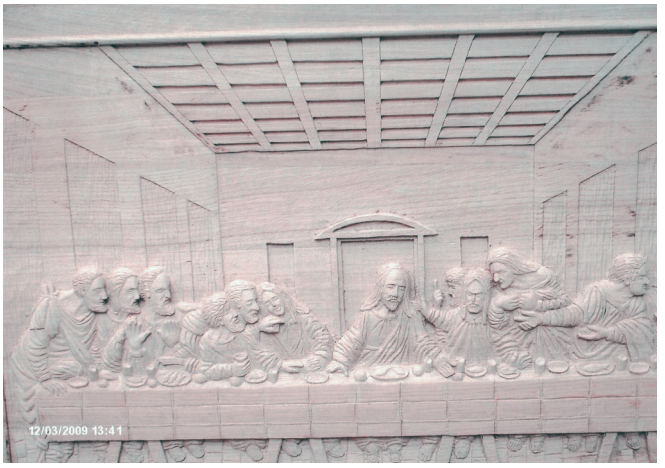

Zadnja večerja, pred končanim delom in po njem.

Na Radovih rezbarijah so najpogostejši motivi grozdja, vinske trte, prizori vinogradniških opravil, pogoste so tudi svetopisemske podobe in liki, cerkveni zavetniki ali izrezbarjeni napisi, npr. In vino veritas (V vinu je resnica), vinski verzi, zdravice (Kol'kor kapljic, tol'ko let), vsem nam znani ponarodeli verzi (npr. En hribček bom kupil) ipd. Nasploh se je vedno loteval upodabljanja stvari, ki so ga obdajale v njegovi vsakdanjosti ali pa jih je srečeval kot dediščino preteklosti. Do vsakega motiva je pristopal z ljubeznijo in premišljeno, pogosto pa je motive iskal tudi v delih priznanih tujih ali slovenskih likovnih umetnikov; ob obisku sem zveseljem občudovala njegov relief Kofetarice Ivane Kobilce in Miheličeve Muzikante, ki sta dovršeno in estetsko izdelani do najmanjših podrobnosti.

Miheličevi Muzikanti na grafiki (levo) in na vhodnih vratih (desno).

Rado se je preizkusil tudi v klesanju kamna in prav je, da omenimo iz viniškega kamna izklesan grb na mostovžu v Ormožu, za katerega ve le malo Ormožanov (arhitekturno ga je zasnoval Dušan Moškon, zgrajen pa je bil 1989. leta – mostovž stoji na mestu nekdanjih vzhodnih mestnih vrat).

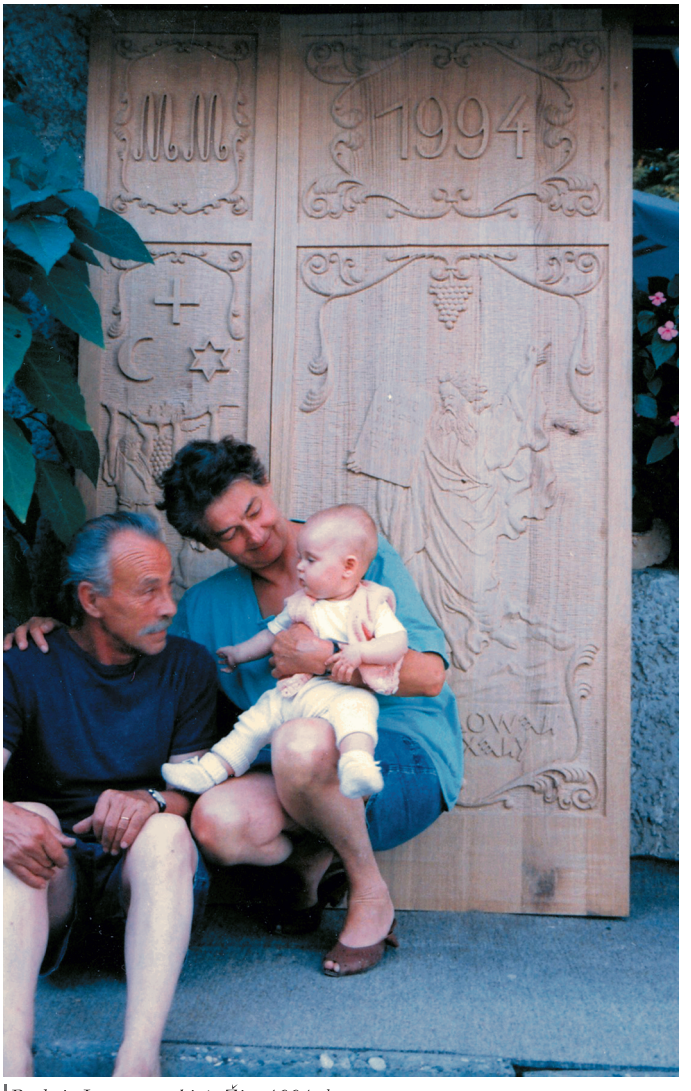

Rado in Irena z vnukinjo Živo 1994. leta.

Mozaik v vsej svoji vsebinski pričevalnosti. Foto: Nina Mertik.

Povzetek

Pred vami so misli, s katerimi vam želim približati del bogatega ljubiteljskega ustvarjanja, ki se ga je Rado *s posebno ljubeznijo, trdim, natančnim in predanim delom loteval kar štirideset let. Kot samouk je izdelovanje, oblikovanje okrasnih predmetov in figur iz lesa spoznal in proučil do potankosti in se lahko danes s ponosom zazre nazaj, na vse svoje upodobitve, ki so ure, dneve in mesece nastajale pod njegovimi spretnimi rokami. Danes mu roke tega žal več ne dopuščajo, še vedno pa se z iskrenim in hudomušnim nasmehom na ustih spominja s kakšno ljubeznijo se je vsakega dela loteval. Po pogovoru z njim in njegovo družino lahko pritrdim, da ga bogati slikovita življenjska zgodba, ki se mestoma odraža tudi v njegovih upodobitvah.*

Družini Braučič se toplo in srčno zahvaljujem za pripravljenost na sodelovanje in za vse podarjene ure in ljubeznivo predane informacije.

Ključne besede: Konrad (Rado) Braučič, rezbarstvo, rezbar, mozaik, Ormož

Spletni viri

Glas Slovenije (1995), letnik 3, številka 54. URN:NBN:SI:DOC-T5E2EV4H from https://www.dlib.si, dostop 1. 2. 2018.

Tednik (09.08.1968), letnik 21, številka 31. URN:NBN:SI:DOC-WTF59U12 from https://www.dlib.si, dostop 1. 3. 2018.

Tednik (21.06.1973), letnik 26, številka 23. URN:NBN:SI:DOC-Y58OA4PY from https://www.dlib.si, dostop 3. 2. 2018.

Tednik (16.11.1989), letnik 42, številka 44. URN:NBN:SI:doc-OZTO7RUB from https://www.dlib.si, dostop 3. 2. 2018.

http://www.rokodelstvo.si/dejavnost/rezbarstvo, dostop 4. 2. 2018.

http://mojzagreb.info/zagreb/hrvatska/vina-tvrtke-kutjevo, dostop 3. 2. 2018.

http://www.delo.si/prosti-cas/potovanja/po-slavoniji-vasovi-rogovi-mogocno-bedijo-nad-credo-crnih-svinj.html, dostop 6. 2. 2018.

https://www.wish.hr/grasevine-kutjevackog-podruma/, dostop 3. 2. 2018.

Ojsteršek, Pavel (2000). Tehnologija za prosti čas – rezbarjenje lesa. Les (Ljubljana), letnik 52, številka 3, str 75-76. URN:NBN:SI:DOC-NQCKQHEL from https://www.dlib.si, dostop 5.2.2018

Brane Lamut[1]

Figurica konjenika iz Ormoža

Članek obravnava fragment keramične figurice konjenika, ki je bil najden pri nadzoru arheološkega izkopa v Ormožu leta 1962.

V stari papirnati vrečki, v »škrniclju«, sem v depoju muzeja v Ormožu »odkril« del keramične figurice, na vrečki pa se je ohranil komaj viden napis z grafitnim svinčnikom: Blok, 26. VII. (19)62, gl. 180 cm, sredina).
V tem času je namreč pokojna arheologinja ptujskega muzeja dr. Bernarda Perc že sedmo leto zapored raziskovala arheološke ostaline Ormoža, predvsem prazgodovinske, ob tem pa je našla tudi nekaj poznosrednjeveških in novoveških ostalin.

Fragment kipca je votel, izdelan je iz oksiredukcijsko žgane keramike s svetlo bež površino, ki je ostala neglazirana; v prelomu pa je glina dobro prečiščena in temnosive barve. Po vsej verjetnosti je bil kipec izdelan v dvodelnem kalupu. Po ohranjenem delu se vidi, da gre za sprednji del konjskega trupa s prehodom v vrat, glava pa je odbita; prav tako se je ohranil le začetek sprednjih konjskih nog. Na vrhu je sedel jezdec, od katerega pa se je ohranil le spodnji del. Na vsaki strani trupa je vidna konjenikova noga, oblečena v hlačnice, ki sta v spodnjem delu močno razširjeni. Kipec verjetno predstavlja kakšnega vzhodnjaškega konjenika.
Le ugibamo lahko, da je bil kipec namenjen za kakšne jaslice, a se je poškodoval in ga niso dokončali.

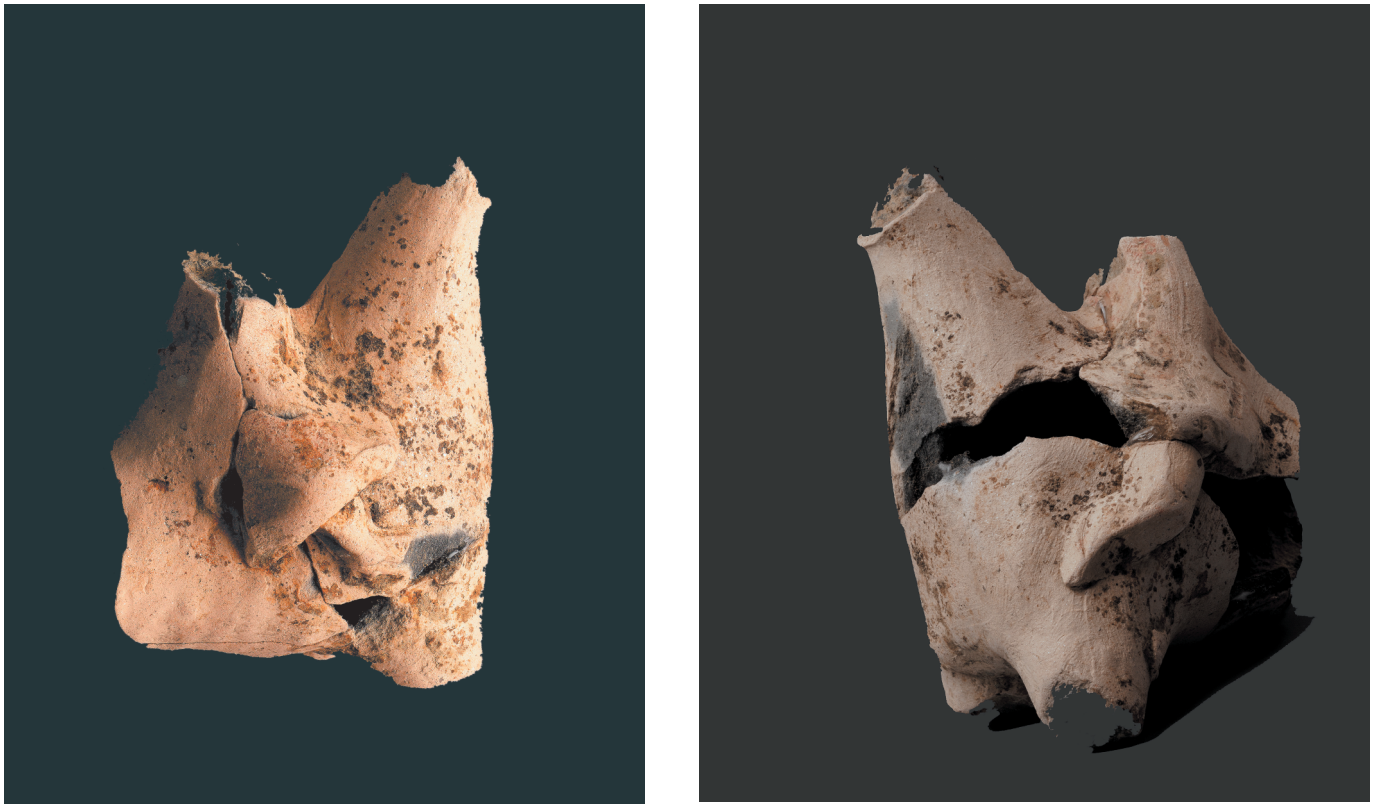

Sl. 1a, 1b: Fragment kipca konjenika (bočna pogleda), ki je bil odkrit ob arheoloških izkopavanjih v Ormožu leta 1962.
Foto: Boris Farič.

1 **Mag. Brane Lamut,** kustos arheolog - muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, OE Ormož, Grajski trg 1, Ormož

Povzetek

Predstavljen je fragment novoveške figurice konjenika, odkrit ob arheoloških izkopavanjih dr. Bernarde Perc v Ormožu leta 1962.

Ključne besede: keramična figurica, konjenik, kipec, novi vek.

Brane Lamut[1]

Grbi plemiških rodbin iz ormoškega gradu

V članku so dopolnjene ugotovitve o grbih plemiških rodbin iz ormoškega gradu, prikazane so dodatne barvne variante nekaterih grbov in fotografije družinskih članov iz 1. polovice 20. stoletja; vneseno je nekaj korektur.

1/ Menjava lastnikov ormoškega gospostva v prvi polovici 18. stoletja

V letu 1710 je umrl zadnji iz rodbine Pethe de Hetes, Franc Anton, ki je delno spremenil rodbinski grb, tako da mu je dodal v sredini še srčno polje z dvoglavim orlom in razpetimi krili.[2] Njegova vdova Elizabeta pa je z dovoljenjem cesarja Karla VI. še 30 let živela na ormoškem gradu.[3] Elizabeta je izhajala iz rodbine Saurau, eno od variant njenega rodbinskega grba smo že objavili v predhodni številki naše publikacije, a z napačnim podnapisom, zato tu objavo ponavljamo (sl. 1).

Slika 1: Grb rodbine Saurau.[4]

Baronica Elizabeta Pethe de Hetes je leta 1733 napisala oporoko, s katero je ormoško gospostvo zapustila sorodniku po materini strani grofu Gallerju, a je bila oporoka neveljavna, o čemer je pisal že Fran Kovačič.[5] Grb Gallerjev ima poševen črn trak preko zlatega grbovnega polja (sl. 2).

Slika 2: Grb rodbine Gallerjev.[6]

2/ Grb rodbine Zschock

V predhodni številki je bila objavljena črno-bela podoba grba te rodbine,[7] sedaj pa smo prišli še do barvne verzije (sl. 3). Grb je razdeljen najprej na

1 **Mag. Brane Lamut,** kustos arheolog - muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, OE Ormož, Grajski trg 1, Ormož
2 Lamut 2018, str. 19 in sl. 10., tu je pomotoma naveden kot Franc Adam, namesto Franc Anton.
3 Kovačič, 1910, str. 331.
4 Po: Bartsch, httpwww.vikinganswerlady.comStars1567-Zacharias_Bartsch-Wappen_Buchindex.htm. 19. 03. 2018.
5 L. c.
6 Po: Bartsch, http://www.vikinganswerlady.com/Stars/4567-Zacharias_Bartsch-Wappen_Buch/054r.jpg, 19. 03. 2018
7 Lamut 2017, str.: 22, 23 in sl. 17 na str. 23.

štiri polja, potem pa mu je dodano še srčno polje. Na poljih levo zgoraj in desno spodaj je prikazana šesterokraka zlata zvezda na temnomodri podlagi, na poljih. Desno zgoraj in levo spodaj pa je na beli podlagi upodobljen črn medved. Na srčnem polju so na črni podlagi prikazane tri prekrižane zlate puščice z ostmi obrnjenimi navzdol.

Slika 3: Grb rodbine Zschock.[8]

Okrasje vrh grbovnega ščita sta dve plemiški čeladi s kronama na vrhu, nad levo je še zlata zvezda, nad desno pa črn medved.

Feliks baron Zschock, sin Marije Hermine Zschock, rojene Pauer pl. Ormoške (nečak Franca II. pl. Ormoškega in ne mož druge sestre),[9] je bil lastnik ormoškega gradu v letih 1898–1908.

3/ Grb rodbine Pongratz-Lippit

Slika 4: Grb rodbine Pongratz-Lippit, kamniti relief nad portalom dvorca Maruševec v Zágorju.[10]

Vitez Oskar Pongratz-Lippit je leta 1908 kupil grad Ormož od Feliksa barona Zschocka, po materini strani nečaka Franca mlajšega viteza Ormoškega oziroma Irminega očeta. Oskarjeva hči Irma se je istega leta poročila z Wilhelmom, grofom Wurmbrandt-Stuppach. Oskar je pokopan v družinski grobnici v parku vzhodno od gradu Ormož. Slika grba (sl. 4) izhaja s portala gradu Maruševec v Zágorju, ki ga je rodbina tudi posedovala. V grbu je na gori s tremi vrhovi prikazana krona s šestkrakozvezdo nad njo, še višje pa je dvoglavi orel z razširjenimi krili.

4/ Grb rodbine grofov Wurmbrand-Stuppach (sl. 5, 6)

V prejšnji številki Zapisov je objavljena fotografija grba te rodbine iznad portala gradu Ormož (sl. 5).[11] Vendar nad portalom v ormoški grad ni izklesan celoten grb, temveč le okrasje z ogenj bruhajočim zmajem in dvema kronama, kar vse je okrasni del iznad grbovnega ščita.

8 Po: https://de.wikipedia.org/wiki/Zschock_(Adelsgeschlecht)#/media/File:Zschock-Wappen_Hdb.png, 24. 01. 2018.
9 O. c., str. 22.
10 Po: https://www.google.si/search?q=dvorac+maru%C5%A1evec&dcr=0&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjq76_5nITZAhVOYIAKHQa0CSMQsAQINg&biw=1396&bih=691
11 Lamut 2017, str. 23 in sl. 18.

Slika 5: Grb rodbine grofov Wurmbrand-Stuppach iznad portala gradu Ormož. Foto: Boris Farič.

Slika 6: Grb rodbine grofov Wurmbrand-Stuppach.[12]

Grbovni ščit je najprej razdeljen v štiri polja, v sredini pa ima še peto, srčno polje. Levo zgoraj in desno spodaj je na rdeči podlagi upodobljena žival iz družine mačk(?), desno zgoraj in levo spodaj sta geometrijska motiva, v centralnem polju pa črn zmaj, ki bruha ogenj. Zmaj se ponovi še v okrasju nad grbom, prikazan v kombinaciji z grofovskima kronama.

Fotografija Irme Pongraz-Lippit je dostopna na spletu (sl. 7); rojena je bila leta 1886, umrla pa je v Ormožu leta 1970, stara 84 let. Starejši meščani se je še spominjajo.

Slika 7: Dekliški portret zadnje ormoške grofice Irme Wurmbrandt-Stuppach.[13]

Slika 8: Wilhelm, grof Wurmbrandt-Stuppach, lastnik gradu Ormož v letih 1908–1914.[14]

Prav tako je na spletu dostopna fotografija njenega prvega moža. Wilhelm grof Wurmbrandt-Stuppach (sl. 8) je bil rojen leta 1884 v Ljubljani, z Irmo sta se poročila leta 1908, že na začetku II. svetovne vojne pa je 14. decembra padel v bitki na Poljskem.

Prve svetovne vojne se je udeležil tudi Irmin drugi mož, madžarski plemič Guidó Lipót György Gusztáv Georgievits de Apádia, ki je bil rojen leta 1882 v Ceglédu. Služil je kot konjeniški stotnik (nem. Rittmaister). V vojni je

12 Po: https://i.pinimg.com/originals/31/1e/49/311e49f1c97d65c41c5e2fdcf56e53f9.jpg. 20. 03. 2018
13 Po: https://www.geni.com/people/Irma-Edle/6000000036758753768. 20. 03. 2018.
14 Po: https://www.geni.com/people/Wilhelm-von-Wurmbrand-Stuppach/6000000036760731074. 20. 03. 2018.

postal invalid in tako sta se z Irmo spoznala v bolnici, kjer je ona skrbela za ranjence. Poročila sta se leta 1918, Irma je iz grofice postala baronica Georgevits de Apádia, v zakonu sta živela 45 let, vse do leta 1963, ko je baron umrl na Ptuju. Ali je uporabljal natanko isti grb kot člani drugih rodbinskih vej, ne vemo. Po vsej verjetnosti je bil podoben grbu nekega Georgevitsa de Apádia, ki je pokopan na Slovaškem. Grbovni ščit je razdeljen z navpično linijo po sredini v dve polovici, pri čemer je desna polovica poševno šrafirana, grbovni ščit pa prekriva baronska krona. Okrasje grba sta levo in desno spodaj topova s kupoma topovskih krogel, nad njimi pa so prikazane še sulice in zastavi oziroma prapora (sl. 10).

Sl. 10: Grb plemiča Georga Georgevitsa de Apadia, del njegovega nagrobnika pri Kozej bradi, Slovaška.[16]

Rittmeister Guido Georgievits de Apadia (1) mit seinem Piloten Oblt. von Alexey (2).

Slika 9: Slika s spleta prikazuje na levi na kolesu dvokrilnega letala sedečega stotnika Gvida Georgeviča de Apádia, desno od njega je nadporočnik pl. Alexey. Dvokrilno letalo je takrat služilo za opazovalne prelete nad bojiščí.[15]

Povzetek

V članku so dopolnjene ugotovitve o grbih plemiških rodbin iz ormoškega gradu, prikazane so dodatne barvne variante nekaterih grbov in fotografije družinskih članov iz 1. polovice 20. stoletja; vneseno je nekaj korektur.

Ključne besede: grad Ormož, plemiška rodbina, grb

Literatura

V opombah navedena literatura s spleta.

Fran Kovačič: Trg Središče, Krajepis in zgodovina, Maribor 1910.

Brane Lamut: Grbi plemiških rodbin iz ormoškega gradu, Zgodovinski zapisi 13/ 14, 2016/ 2017. Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož 2017, str.: 15–24.

15 Fotografija s spleta: Po: https://www.google.si/search?q=guido+lipot+gyorgy+gusztav+georgevits+de+apadia&rlz=1C1KMZB_enSI543SI561&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=VLSemkGtFTaftM%253A%252CevRqcNs0QyWJIM%252C_&usg=__k7nSsACzKr9HI20umSAe8Py0bPw%3D&sa=X&ved=0ahUKEwj0i4rq9_rZAhWKC-wKHXwGAakQ9QEINzAC#imgrc=VLSemkGtFTaftM:. 21. 03. 2018.

16 Po: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cintor%C3%ADn_pri_Kozej_br%C3%A1ne_Georgievits_de_Apadia_02.jpg. 03. 04. 2018, 14: 30.

Katja Zupanič[1]

»Slike, ki se predstavljajo, so pa res tako krasne, da jih je veselje gledati«

Začetki kinematografa v Ormožu

Film je podoba v času milijon podob; je podoba zabave in je podoba umetnosti, razkriva odnose, obsoja, kaže, kaj je nepravično, popelje nas v preteklost, ki vpliva na sedanjost, pokaže skrite kotičke sveta, ki jih televizija in poročila ne bodo nikoli dosegla. Obisk kinematografa je ljudem nekoč predstavljal poceni zabavo, mnogokrat tudi edino. Kinematografska dela pa so bistven del naše kulturne dediščine, so ključni element za spoznavanje preteklosti in razmislek o naši civilizaciji.

22. marca 1895 sta brata Lumiere v Parizu na Nacionalnem združenju za spodbujanje trgovine osupnila gledalce »z živimi slikami delavcev, ki prihajajo na cesto«. Prizor odhoda delavcev iz Lumierjeve tovarne je trajal minuto in ga je sestavljajo kar 800 sličic. Prvo javno filmsko predstavo sta brata imela decembra 1895 v neki pariški kavarni, kjer je bil celovečerni spored sestavljen kar iz enajstih filmov. Njun izum je dosegel svoj namen, svoj patent sta leta 1897 prodala bratoma Pathe. Film se je nato začel širiti po svetu, pomenil je začetek nove umetnosti, oblikovati si je začel svoje stalno občinstvo ter postal najdostopnejša oblika zabave.

Gostovanja potujočih kinematografov predstavljajo prvo obdobje kinematografije na Slovenskem. Predstave so hitro pritegnile zanimanje obiskovalcev, zato so bila gostovanja v mestih pogosta. V prvih letih so filmi obstajali v glavnem v enem samem nekajminutnem posnetku, ki je prikazoval kakšen skeč ali kratek igrani prizor, predvajanja so bila ob plinski luči, slike so bile zabrisane. Pogoj za postavitev gostujočega kinematografa je bilo dovoljenje za najem primernega prostora za predvajanje, ki ga je vsakokratnemu lastniku potujočega kinematografa izdala pristojna občina. Projekcije nemih filmov v kinematografih so spremljali glasba in zvočni učinki, ki so se prilagajali prizorom na platnu. Lastniki kinematografov filmov niso pogosto menjavali, zato so potovali iz kraja v kraj, kar jim je omogočala tudi železnica. Ormož pri tem ni bil izjema.

Podatka, kdaj so se Ormožani prvič srečali s kinom, zaenkrat nimamo, zagotovo pa lahko trdimo, da so bili očarani nad podobami na filmskem platnu, navdušeni in pretreseni nad zgodbami, ki so nudile intenzivno estetsko, čustveno in čutno izkušnjo. Dober obisk v gostujočih kinematografih je spodbudil posameznike, da so si pridobili dovoljenje za postavitev rednega kina. Z naraščanjem števila filmov so se spremenile tudi prostorske zahteve – potrebne so bile prostorne dvorane, ki so sprejele veliko ljudi.
Po prvi svetovni vojni so se v kulturnem življenju začela zlata dvajseta leta. Film je postal širokim množicam dosegljiva poceni zabava. Znano je, da je med obema vojnama kinodvorana v Ormožu stala na območju današnje Skolibrove ulice. Pogoj za postavitev kinematografa je bilo dovoljenje za najem primernega prostora za predvajanje. V času med obema vojnama je bil v registru obrtnikov za mesto Ormož vpisan pod dejavnost »kinooperaterstvo« en obrtnik. To je bil ključavničar Avgust Kreutz starejši iz Ormoža.[3]

1 **Katja Zupanič,** direktorica Zgodovinskega arhiva na Ptuju, arhivska svetovalka, Vičava 5, Ptuj, katja.zupanic@arhiv-ptuj.si.
2 Časopis Štajerc, 1909.
3 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, 1889–1961, šk. 35, knjiga št. 39/2, Obrtni register za mesto Ormož 1899–1924.

Ormož, dvajseta leta 20. stoletja. Za to hišo – Foto atelje Polak v Skolibrovi ulici je bil nekdaj ormoški kino Edison (SI_ZAP/0219, Zbirka razglednic).

21. decembra 1922 mu je Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve v Ljubljani, podelila neprenosljivo dovoljenje za prirejanje vsakovrstnih kinematografskih predstav do preklica, najdlje pa do 31. decembra 1923. Ob tem so bili podani tudi posebni predpisi:

- med predstavami mora biti v obratnem lokalu navzoč imetnik dopustila oz. oblastveno odobreni poslovodja,

- ob nedeljah in praznikih je predvajanje predstav do pol enajste ure dopoldne prepovedano, predstave 24. decembra in zadnje tri dni velikega tedna so prepovedane,

- imetnik dopustila je dolžan imeti v obratnem prostoru vsak čas na vpogled pripravljeno spričevalo za strokovno zmožnost operaterja, uradno potrdilo glede preizkušnje projekcijskega aparata, cenzurne karte ter načrte obratovališča,

- razlaganje slik, kakor recitacije, niso dovoljene. Razglašati se smejo samo oblastveno odobreni naslovi, podnaslovi in napisi,

- sporedi se morajo predložiti politični (policijski) oblasti I. stopnje kraja, kjer se nameravajo prirediti predstave najkasneje na dan menjave sporeda, vendar vselej pred prvo predstavo,

- predstave, pri katerih predvajajo slike, ki niso dopustne za otroke in mladino, se ne smejo razglašati samo kot predstave za odrasle; take predstave je treba objaviti z dostavkom, da za mladino in šoloobvezne otroke vstop ni dovoljen,

- po 23. kinematografski naredbi se mora predpisana omejitev obiska predstav za otroke in mladino objaviti v čakalnici in pri blagajni z razločno vidnim naslovom,

- za nadzorstvo se morata po 22. v mesecu vedno rezervirati dva sedeža v prostoru za gledalce,

- vsakočasno stajališče obrata mora biti dovoljeno od krajevne policijske oblasti; obratni prostori in obratne priprave morajo strogo odgovarjati predpisom kinematografske naredbe in biti odobrene od politične policijske oblasti I. stopnje kraja,

- glede izvrševanja zdravstvene, stavbne, požarne in varnostne policije je pristojna varnostna krajevna policija, njene naredbe je treba točno izpolnjevati.[4]

22. maja 1924 je Okrajno glavarstvo Ptuj kinopodjetniku Avgustu Kreutzu na njegovo prošnjo ponovno izdalo, pod posebnimi pogoji, dovoljenje za adaptacijo ključavničarske delavnice v prostor za kinogledališče, ki je imel tudi galerijo. Mdr. »je morala biti kabina za aparat zgrajena popolnoma ognjevarno, tudi strop je moral biti napravljen iz nezgorljivega materiala. Vrata kabine so se morala odpirati na zunaj, projekcijska odprtina pa se je morala nahajati najmanj 2 m nad tlemi dvorane. Prav tako je moral med dvorano in delom ključavničarske delavnice, v kateri se je nahajalo ognjišče, zgraditi požarni zid«.[5] Sedeži so morali imeti predpisano najmanjšo velikost in biti pritrjeni na tla. Povprečna višina stavbe je morala znašati najmanj 4.50 m, strop na spodnji strani pa je moral biti narejen iz štukature. »Pri stranišču, ki se zgradi na dvorišču, je nabaviti pisoar za moške in po en kloset za vsaki spol ločeno«.[6] Dvorana je štela 20 vrst po 11 sedežev, 220 sedežev skupno. Za izvedbo zahtev je bil določen rok 5 mesecev. Odobritev za delovanje kinogledališča je bila izdana 16. septembra 1924. »Obratni prostori so iz stavbenih, požarnih in varnostno policijskih ozirov dopustni in se jih odobri«.[7] Izpolniti pa je bilo treba še naslednje predpise: »Pritrdijo se vsi sedeži na tleh, pri vseh treh izhodih se napravi rudeča razsvetljava za

4 SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf.
5 Prav tam.
6 Prav tam.
7 Prav tam, Odobritev kino-gledališča, Ptuj dne 16. 9. 1924.

silo neodvisno od mestne električne razsvetljave, leseni podi se impregnirajo s prašnim oljem ter se redno čistijo, med dvema predstavama se mora ventilirati prostor s tem, da se najmanj 10 minut odprejo ventilacije, v prostoru za blagajno se mora urediti rešilno omarico, ki je opremljena s potrebnimi obvezili, razkužili in analeptiki (Cognac) – v obvezovanju je podučen lastnik sam, pri železni peči se mora postaviti zaslonjalo, da se zabrani žarjenje peči, pri vratih se prepreči občuten prepih, dohodi k straniščem se morajo vidno označiti, vrata stranišča morajo biti pod ključem.«[8] Stranišče je bilo namreč leseno, na sodček, zato je moralo biti najstrožje poskrbljeno za čistočo (redno izpraznjevati sodčke). Zato je srezko glavarstvo priporočalo, da se tekom časa dogradi zidano stranišče s cementirano, tesno pokrito greznico.[9]

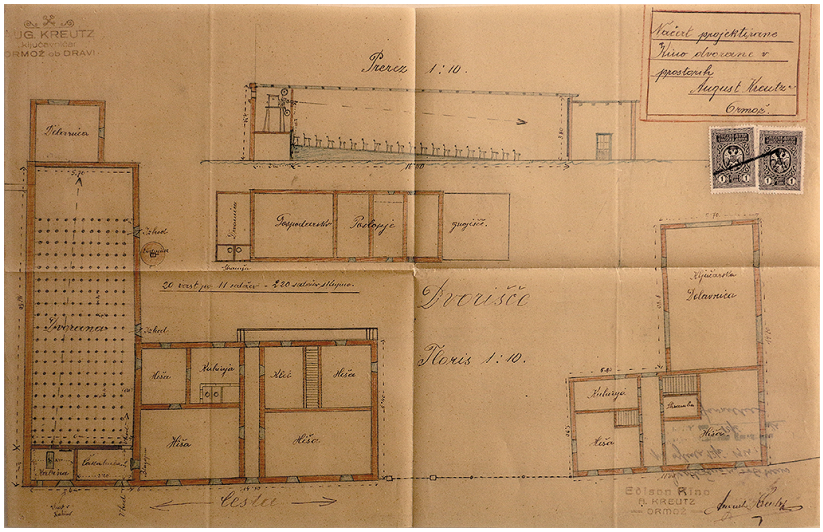

Načrt projektirane Kinodvorane v prostorih ključavničarske delavnice A. Kreutza, Ormož, maja 1924 (SI_ZAP/ SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf, načrt dvorane).

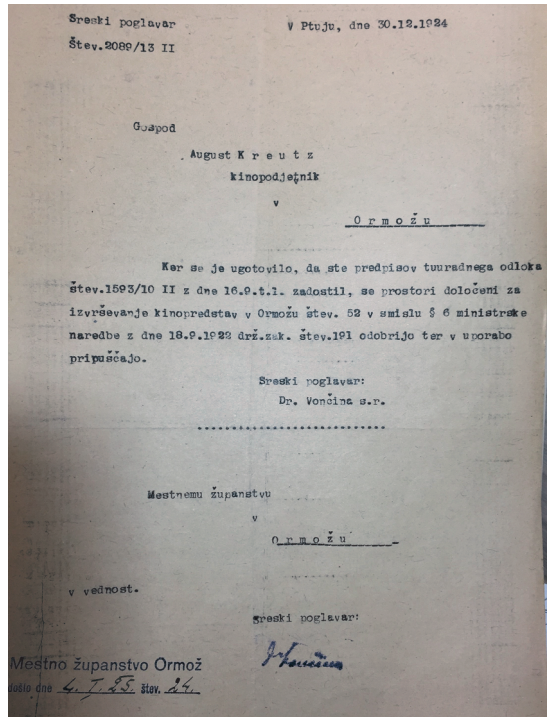
Sreski poglavar V Ptuju, dne 30.12.1924
Štev.2089/13 II

Gospod
August K r e u t z
kinopodjetnik
v
O r m o ž u

Ker se je ugotovilo, da ste predpisov tuuradnega odloka štev.1593/10 II z dne 16.9.t.l. zadostil, se prostori določeni za izvrševanje kinopredstav v Ormožu štev. 52 v smislu § 6 ministrske naredbe z dne 18.9.1922 drž.zak. štev.191 odobrijo ter v uporabo pripuščajo.

Sreski poglavar:
Dr. Vončina s.r.

Mestnemu županstvu
v
O r m o ž u

v vednost.

Sreski poglavar:

Mestno županstvo Ormož
došlo dne 4. I. 25. štev. 44.

Odobritev kinogledališča Avgustu Kreutzu z dne 30. 12. 1924 (SI_ZAP/ SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf).

Leta 1931 ima Ormož že zvočni kino – Edison Ton Kino, A. Kreutz, Ormož. Časopis Narodna sloga 24. decembra 1931 objavi: »Ptujski kino – brez predstav. Dočim ima mnogo manjši Ormož v svoji hvalevredni podjetnosti že zvočni film, smo Ptujčani za praznike na nedoločen čas zaprli naše kino-gledališče. Očitni sadovi polovičarstva, maščevanje starih grehov«.

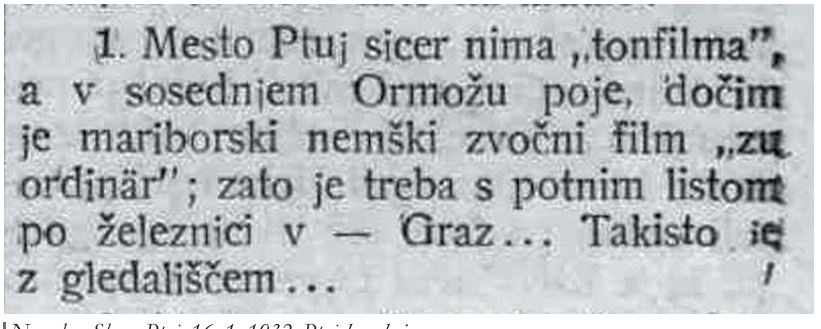
1. Mesto Ptuj sicer nima „tonfilma", a v sosednjem Ormožu poje, dočim je mariborski nemški zvočni film „zu ordinär"; zato je treba s potnim listom po železnici v — Graz... Takisto je z gledališčem...

Narodna Sloga, Ptuj, 16. 1. 1932, Ptujska »kriza«.

Otroci so si lahko ogledali risanke, ko so po platnu skakale različne živali in so se izvajali razni smešni prizori. Prevladovale so melodrame in komedije, sledili so jim vesterni in pustolovski filmi. Ob nemških so si obiskovalci lahko ogledali še ameriške, angleške, češke in francoske filme. Med igralci so tudi Ormožane najbolj navduševali Greta Garbo, Marlene Dietrich, Hilda Hilderbrandt, Clark Gable, Mae West, Emil Jannings ter številni drugi, med njimi tudi slovenski filmski zvezdi Ita Rina ter nadvse uspešna filmska igralka nemškega filma sredi tridesetih let 20. stoletja, rojena 5. marca 1913 v Moškanjcih št. 79 pri Gorišnici, Angela Zalokar, očetu Slovencu,

8 Prav tam, str. 2.
9 Prav tam.

Antonu Zalokarju železničarskemu uradniku, rojen v Vidmu, župnija Videm-Krško in materi Frančiški, rojeni Novak. Starša se nista poročila v Gorišnici, glede na to, da je bil oče zaposlen na železnici, pa je možno predvidevati, da je ob rojstvu obeh hčera služboval na Železniški postaji Moškanjci. Še pred Angelinim vstopom v šolo se je družina preselila v Gradec, kjer je Angela obiskovala tudi dramsko šolo. S petnajstimi leti je v graškem mestnem gledališču doživela svoj prvi javni nastop v igri Gerharta Hauptmanna »Hanice pot v nebesa« (Hanneles Himmelfahrt). Čeprav ni imela formalne izobrazbe, je bila njena kariera zelo uspešna. Med leti 1928 do 1931 se je zasebno izobraževala pri znani gledališki igralki Lori Weiser, med leti 1935 do 1938 pa v Berlinu pri profesorici Margaret Langen. Po letu 1933 je delovala v »Deutsches Theater« v Berlinu. Blestela je v upodabljanju ženskih likov iz klasične dramatike, igrala na številnih pomembnih nemško govorečih odrih, mdr. v Münchnu, Konstanci, Zürichu, Kasselu, Göttingenu, Hamburgu, Dunaju, Salzburgu… gostovala pa je tudi na številnih festivalih – leta 1933 je na gostovanju v Franciji zablestela na odru monaškega gledališča. Dekle, ki je bilo izredno talentirano, čednega obraza, skladne telesne lepote in nežnega nastopa, so opazili tudi filmski režiserji. Vzporedno z gledališčem je začela leta 1934 snemati filme, kjer je odigrala nekaj pomembnih ženskih vlog ob znanih takratnih zvezdah nemškega filma. Leta 1935 je odigrala glavno vlogo kot Ivana Orleanska v zgodovinskem epu »Dekle Ivana« (Das Mädchen Johanna). Leta 1945 je bil film zaradi izrazitih povezav z nacionalsocializmom prepovedan. Med drugo svetovno vojno se je skoraj popolnoma umaknila iz filmskega posla, po vojni se je kljub njenim prejšnjim uspehom le delno vrnila. Na televiziji se je pojavljala redko, igrala je v televizijskih priredbah znanih dram in romanov, kot posebna gostja je nastopila tudi v popularnih televizijskih serijah Der Kommisar in Derrick. Nastopila je tudi v številnih radijskih igrah in sodelovala pri sinhronizaciji filmov.

Angela Zalokar/Angela Salloker.

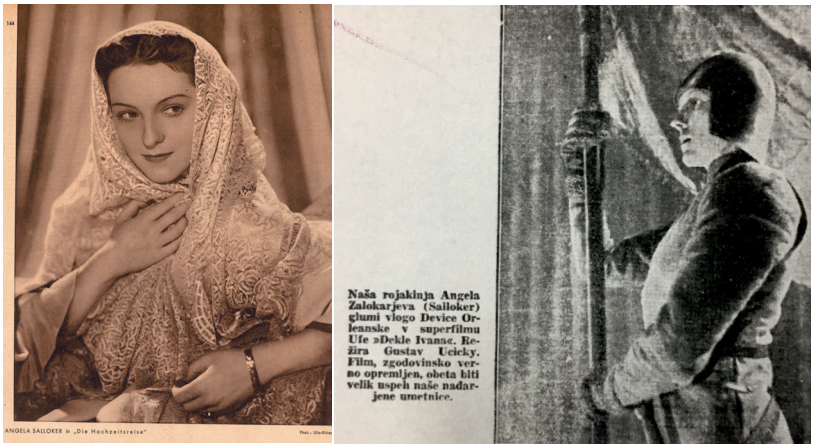

Gledalci so si imeli priložnost ogledati tudi filme, kjer je blestela danes pozabljena rojakinja, avstrijska (nemška) gledališka in filmska igralka(vendar v naših časopisnih virih ob premierah vedno citirana kot slovenska igralka), rojena v neposredni bližini Ptuja v času avstro ogrske monarhije v Moškanjcih pri Ptuju, Angela Zalokar (Angela Salloker).

Popularnost filma se je z zvočnim filmom bistveno povečala. Zvočni film je odpravil živo glasbeno spremljavo, spremenila se je tudi filmska predstava, saj je bila vsa pozornost gledalca usmerjena na platno. Prostori za predvajanje so morali ustrezati duhu časa. Zaradi občutljive in dragocene armature je zakon predvideval stroge varnostne pogoje, da bi se izognili nesrečam, kot so požar, eksplozija, vnetljivost filma. Podjetni Kreutz je bil edini kinooperater v Ormožu vse do konca 2. svetovne vojne, ko mu je bila kinodvorana zaplenjena v korist splošnega ljudskega premoženja.[10] Med leti 1937/38 se je pri njem zaposlil za kinooperaterskega praktikanta v

10 SI_ZAP/0225, Okrajno sodišče Ptuj, 1945–1959, Zaplembe, šk. 10, Kreutz Avgust, Zp. 793/46

zvočni aparaturi Rudolf Habenschuss, roj. na Ptuju, po poklicu mehanski šofer.[11] Kinooperater Kreutz se je v svoji podjetnosti zelo zanimal tudi za pridobitev licence na Ptuju, vendar so vsi poskusi spodleteli.[12]

V času tretjega rajha je film služil kot del učinkovitega velikonemškega propagandnega orožja. V Kroniki mesta Ormož[13] beremo, da je v tem obdobju bil lastnik kina še zmeraj August Kreutz. V njegovi kinodvorani, hišna št. 99, so že leta 1939 imeli ustanovni občni zbor ormoški kulturbundovci. Med vojno je spored za kino v Ormožu objavljal časopis Marburger Zeitung, izključno nemški filmi pa so se vrteli ob koncu tedna.

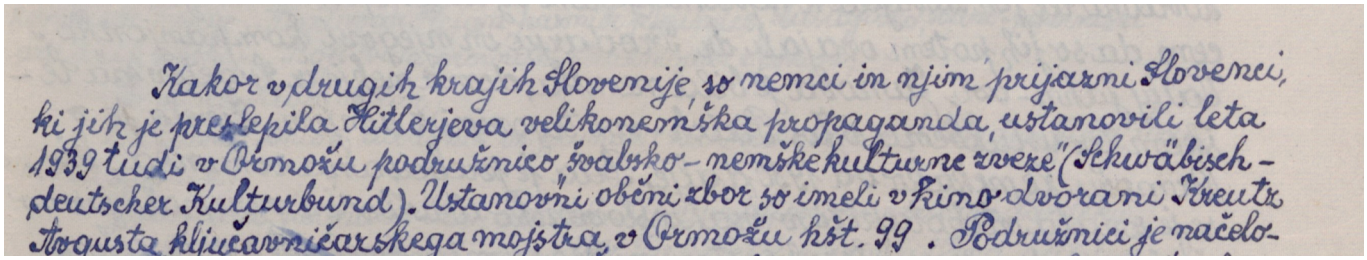

Kakor v drugih krajih Slovenije so nemci in njim prijazni Slovenci, ki jih je prevzela Hitlerjeva velikonemška propaganda, ustanovili leta 1939 tudi v Ormožu podružnico švabsko-nemške kulturne zveze (Schwäbisch-deutscher Kulturbund). Ustanovni občni zbor so imeli v kino dvorani Kreutz-ovega ključavničarskega mojstra, v Ormožu hšt. 99. Podružnici je načelo-

Zapis iz Kronike mesta Ormož (SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 51).

Lichtspieltheater Friedau

REMBRANDT

Lichtspieltheater Friedau

Was eine Frau im Frühling träumt

Lichtspieltheater Friedau

Konzert in Tirol

Sporedi filmov v Ormožu med okupacijo (Marburger Zeitung).

Po 2. sv. vojni je deloval potujoči kino, Mestni kino Ormož pa je bil ustanovljen v letu 1947 na podlagi odločbe z dne 9. 4. 1947 od OLO Ptuj na Mestnem trgu štev. 5.[14] Podjetje se je ukvarjalo s predvajanjem filma, imelo pa je samo honorarne uslužbence. Honorarni upravnik je bil Franc Pučko in honorarna knjigovodkinja Marija-Marica Jambrekovič. Osebe, ki so bile zaposlene ob predstavah, so za delo dobile samo nagrado. Osnovna sredstva so bila kinoprojektor, kinoojačalnik, zvočnik Iskra, pogonsko previjalo, prosto previjalo, filmski svitki, priključna plošča, mala stranska plošča, 1 garnitura sponk, motorgeneratorje 4 KS, regulirni upor, projekcijska optika f=100, stabilizator, tonska žarnica, kabinska okenca in 3 metre filmskega platna z ogrodjem ter vodovodna napeljava za vodno hlajenje kinoprojektorja.[15] Stalno nastavljenega osebja ni bilo, ampak le honorarni kinooperater, upravnik, knjigovodja, blagajnik in biljeterji. Tarifnega pravilnika OLO Ptuj ni odobril, ker so bili honorarci. Kinopredstave so se odvijale v sredo, soboto in nedeljo po enkrat. Kino je leta 1955 posloval z izgubo, vzrok so pripisovali slabemu obisku, ki se sicer v primerjavi s prejšnjim letom ni prav nič spremenil, zvišanje najemnine filmov, visok

11 SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Edison-zvočni kino Ormož; spričevalo, ki ga je A. Kreutz izdal za Habenschussa dne 6. 4. 1938.
12 SI_ZAP/0006, Zbirka muzejskega društva, 1605–1961, škatla 14; zapisniki sej društva Društveni dom (Vereinshaus) 1919–1940.
13 SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 51.
14 SI_ZAP/0197, SDK Ptuj, ekspozitura Ormož, 1953–1980, šk. 2, ovoj 28, leto 1955, Mestni kino Ormož, 10. 4. 1956
15 SI_ZAP/0197, SDK Ptuj, ekspozitura Ormož, 1953–1980, šk. 2, ovoj 28, leto 1955, Mestni kino Ormož, 10. 4. 1956.

odstotek plačevanja amortizacije in obresti od osnovnih sredstev.[16] Kinopredstav je bilo v letu 1956 160, domačih filmov 14 in tujih 146, vseh obiskovalcev pa 23. 423; od teh je domače filme gledalo 1561 ljudi in tuje 21.862. Leta 1955 so predvajali 174 filmov, od teh 14 domače proizvodnje; vseh kinoobiskovalcev je bilo 26.634.[17]

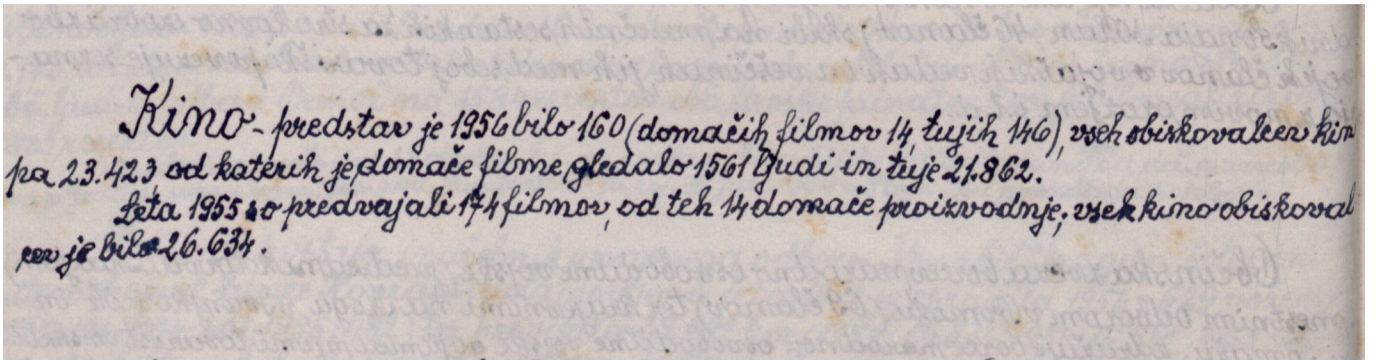
Kino - predstav je 1956 bilo 160 (domačih filmov 14 tujih 146), vseh obiskovalcev kin pa 23.423 od katerih je domače filme gledalo 1561 ljudi in tuje 21.862.
Leta 1955 so predvajali 174 filmov, od teh 14 domače proizvodnje, vseh kinoobiskovalcev je bilo 26.634.

Zapis o Kinu v Ormožu iz Kronike mesta Ormož (SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 116).

Povzetek

Podatka, kdaj so se Ormožani prvič srečali s kinom, zaenkrat nimamo, zagotovo pa lahko trdimo, da so bili očarani nad podobami na filmskem platnu, navdušeni in pretreseni nad zgodbami, ki so nudile intenzivno estetsko, čustveno in čutno izkušnjo. Gostovanja potujočih kinematografov predstavljajo prvo obdobje kinematografije na Slovenskem. Pogoj za postavitev gostujočega kinematografa je bilo dovoljenje za najem primernega prostora za predvajanje, ki ga je vsakokratnemu lastniku potujočega kinematografa izdala pristojna občina. Lastniki kinematografov filmov niso pogosto menjavali, zato so potovali iz kraja v kraj, kar jim je omogočala tudi železnica. Ormož pri tem ni bil izjema. Po prvi svetovni vojni so se v kulturnem življenju začela zlata dvajseta leta. Film je postal širokim množicam dosegljiva poceni zabava. Znano je, da je med obema vojnama kinodvorana stala na območju današnje Skolibrove ulice. 21. dec. 1922 je Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve v Ljubljani, podelila Avgustu Kreutzu st., po poklicu ključavničarju iz Ormoža, neprenosljivo dovoljenje za prirejanje vsakovrstnih kinematografskih predstav v Ormožu (najdlje do 31. 12. 1923). Kasneje se je v prostor za kinogledališče adaptirala iz prej ključavničarske delavnice. Leta 1931 je imel Ormož že zvočni kino. Otroci so si lahko ogledali risanke, ko so po platnu skakale različne živali in so se izvajali razni smešni prizori. Prevladovale so melodrame in komedije, sledili so jim vesterni in pustolovski filmi. Ob nemških so si obiskovalci lahko ogledali še ameriške, angleške, češke in francoske filme. Med igralci so tudi Ormožane najbolj navduševali Greta Garbo, Marlene Dietrich, Hilda Hilderbrandt, Clark Gable, Mae West, Emil Jannings ter številni drugi, med njimi tudi slovenski filmski zvezdi Ita Rina ter uspešna filmska igralka nemškega filma sredi tridesetih let 20. stoletja, rojena v Moškanjcih pri Gorišnici, 5. marca 1913, Angela Zalokar. Popularnost filma se je z zvočnim filmom bistveno povečala. Zvočni film je odpravil živo glasbeno spremljavo, spremenila se je tudi filmska predstava, saj je bila vsa pozornost gledalca usmerjena na platno. Prostori za predvajanje so morali ustrezati duhu časa. Zaradi občutljive in dragocene armature je zakon predvideval stroge varnostne pogoje, da bi se izognili nesrečam, kot so požar, eksplozija, vnetljivost filma. Podjetni Kreutz je bil edini kinooperater v Ormožu vse do konca 2. svetovne vojne, ko mu je bila kinodvorana zaplenjena v korist splošnega ljudskega premoženja. Med 2. sv. vojno so se ob vikendih v Kinu Ormož predvajali nemški filmi, kar je bilo tudi del nacistične propagande. Po 2. sv. vojni je deloval potujoči kino, Mestni kino Ormož pa je bil ustanovljen v letu 1947 na podlagi odločbe z dne 9. 4. 1947 od OLO Ptuj s sedežem na Mestnem trgu štev. 5. Podjetje se je ukvarjalo s predvajanjem filma, imelo pa je samo honorarne uslužbence.

Ključne besede: kinematograf, kinooperaterstvo, zvočni kino, Mestni kino Ormož

16 Prav tam.
17 SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 116.

Nevenka Korpič[1]

Zgodovina Žigrove slaščičarne v Ormožu

Slaščičarstvo je povezano s pekarstvom, saj je za to dejavnost potrebno podobno znanje. Beseda slaščičar ni imela prvotno nič skupnega z današnjim poimenovanjem. Slaščičar v srednjem veku ni pekel slaščic, ampak je delal kot fizični delavec pri pretovarjanju sladkorja v italijanskih in drugih evropskih pristaniščih.

Razvoj trgovine in ponudba surovin po ugodnejših cenah sta tej obrti tudi na našem območju omogočili delovanje. Slaščičarji so za izvajanje svoje obrti potrebovali dovoljenje mestnih oblasti. Prva in najstarejša slaščičarna v Ormožu je začela delovati že leta 1924.

Pogled na Žigrovo slaščičarno, okrog leta 1930. Hrani: Anica Vaupotič, Ormož.

Zgodovina slaščičarstva

Slaščičarstvo je prehrambena obrtna ali industrijska dejavnost, ki se ukvarja z izdelovanjem slaščic in peciva. Peciva največ oblikujejo in pečejo v obrtnih slaščičarskih delavnicah ali v obrtnih pekarnah, delno tudi v specializiranih industrijskih pekarskih obratih, izdelovanje slaščic (bomboni, pralineji, sladoled in druge zmrzline) pa je večinoma industrijsko. Slaščičarstvo se je začelo razvijati, ko so ljudje začeli izboljševati okusnost jedi.

Domnevajo, da je stara Kitajska že nekaj tisočletij pred našim štetjem poznala slaščičarske izdelke, bolj znano pa je slaščičarstvo starega Egipta. V grobnicah so našli kolače in različno pecivo, ki so si jih vladarji zaželeli tudi v onostranstvu. Pecivo so takrat podarjali bogovom v posebnih oblikah, ki so še danes značilne (rogljiček – simbol luninega krajca – je bil namenjen Seleni, boginji Lune).

Za pripravo izdelkov so uporabljali najboljše surovine in dodatke, za okraševanje pa sadje in ornamentalne plasti iz testa. Želeli so, da bi bile slaščice lepe. Zato je nastalo tudi prepričanje, da je slaščičar umetnik, ki pozna kombiniranje arom in okusov v izdelku ter temu prilagaja tudi videz peciva. Stari Rimljani so z besedo »condire« označevali vlaganje sadja v sladke raztopine in obdelavo sadja. Iz nje izhaja tudi nemški izraz »konditor«, ki pomeni tudi kandiranje ali sladkanje sadja in cvetov. Konditor je nemška beseda za poklicnega slaščičarja, ki ne peče sladic, temveč jih pripravlja brez peke (sladoled, čokoladni izdelki, konfeti, …). Izraz »Zuckerbäcker« pa označuje slaščičarja, ki pripravlja pecivo s pečenjem (pecivo iz testa, mas in nadevov).

Sladoled so poznali na Bližnjem vzhodu veliko prej kot v Evropi. Bilo ga je malo, zato je bil dragoceno zdravilo in začimba. Prodajali so ga v lekarnah, kjer so iz njega izdelovali tudi dražeje. Za jedro so uporabljali zdravilno snov in jo obdali s sladkorjem. Tako so po eni teoriji slaščičarji bili lekarnarji. Leta 1225 je bila v Salernu ustanovljena prva zdravniška šola, kjer so se učili izdelave dražejev po arabskem vzoru. Od tod izvira ime za konfete (bombone z jedrom), ki so jih prodajali v lekarnah vse do 15. stoletja.

Šele križarji so sladkor prinesli v Evropo, kjer je bil med do tedaj edino sladilo. Surovi sladkor so v 12. stol. tovorili v pristanišča, kjer so ga prečiščevali in pretovarjali. To opravilo so opravljali izdelovalci sladkorja. Ti so kasneje

1 **Nevenka Korpič,** kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož, Grajski trg 1, Ormož.

2 Gostečnik, Darinka, 2010: Učbenik za modul Trajno pecivo v programu Slaščičar, DZS, d. d.

postali slaščičarji in so sladkor uporabljali kot osnovno surovino za svoje umetniško oblikovane izdelke. Sladkor so karamelizirali v različnih stopnjah in ga vlivali, vlekli, pihali, klesali in modelirali. Iz njega so izdelovali sladkorno peno. Kasneje so sladkor dodajali v testo, mase in prevleke za pecivo.

Slaščičarstvo se je razvijalo na dvorih, v samostanih. Sladice so bile priboljšek za plemstvo in vladarje. Velika konkurenca slaščičarjem so bili kmalu še medičarji – svečarji in peki.

V 18. stol. se je na trgu pojavila čokolada, ki je kakovostno dopolnila sladke izdelke. Poznali so marcipan, iz katerega so slaščičarji izdelovali umetniške izdelke.

Enostavne vrste peciva so izdelovali tudi v gospodinjstvih. Sladice so bile na mizi ob velikih praznikih, ob pomembnih delovnih opravilih na polju ali v hiši. Za pripravo so uporabljali domače surovine. Tako so se razvile narodne sladice.

Z razcvetom mest so se oblikovale obrtne delavnice in v 13. stoletju so se začele združevati v cehe. Slaščičarske obrtne delavnice so se razlikovale med seboj po pripravi enostavnega in finega peciva ter so bile večinoma ozko specializirane. Nekateri so pripravljali kvašeno pecivo, druge lect, medena peciva in sveče, tretji so izdelovale konfete, dražeje in sirupe ter kandirale sadje v nekakšnih hišnih lekarnah. Italijanski slaščičarji so začeli izdelovati kremno pecivo in sladoled, sledili so jim v Franciji. Avstrijski slaščičarji so v srednjem veku zasloveli z izdelovanjem bombonov. Na vzhodu so postale znane močno znane orientalske sladice. Angleži so poslali znani po svojih piškotih in kolačih, ki so jih servirali k čaju. V Benetkah so švicarski slaščičarji odprli prve kavarne že leta 1680 in ob kavi servirali slaščice, sladoled in likerje.

Konkurenca je postajala vedno močnejša. Predvsem Francozi so začeli pisati strokovne knjige s področja slaščičarstva.

Danes slaščičarstvo ponuja sladice za vse priložnosti, brez slaščic in slaščičarjev pa si tudi ne moremo zamisliti nobene slovesnosti. Strokovno podkovan slaščičar pripravlja izdelke, ki so paša za oči, igra okusov in oblikovanja.

Veliko priprav sladic izvira iz starega ljudskega izročila in šeg, precej receptur za sladice se je razvilo za pomembne cerkvene praznike, npr. za adventni čas, veliko noč in družinska slavja.

Slaščičarstvo v Sloveniji[3]

Na Slovenskem je bila peka peciva močno povezana s šegami ob praznikih, delu in dogodkih življenjskega kroga. V višjih slojih prebivalstva je bila izdelava slaščic in peciva del razvitejšega načina življenja in višje življenjske ravni. V mestih se je že zgodaj razvilo izdelovanje lecta, ki so ga prodajali tudi na sejmih. S širjenjem novih družabnih navad so v mestih nastajale slaščičarne, v katerih so obrtno izdelovali in prodajali torte in drugo pecivo ter sladoled. Z njimi so gostom postregli tudi v kavarnah.

Slaščičarski izdelki so postali del redne ponudbe v gostinskih obratih. Kuharsko in slaščičarsko izobraževanje sta pripomogla k izboljševanju kakovosti slaščičarstva in uvajanju izdelkov iz drugih držav. Vse takrat uporabljene surovine so bile naravnega izvora.

Med izdelovalci slaščic na Slovenskem ima najdaljšo neprekinjeno tradicijo ljubljanska izdelovalnica bonbonov in slaščic Šumi (ustanovljena 1876), v trapistovskem samostanu v Rajhenburgupa so leta 1896 začeli izdelovati čokolado. Leta 1922 sta bili ustanovljeni tovarni čokolade v Lescah in Spodnjih Hočah. Prvo je ustanovil tržaški Slovenec Adolf Zavratnik; v njej je sedem delavcev izdelalo na leto okrog 15 ton čokoladnih izdelkov.

Po vojni so se večji slaščičarski obrati industrializirali. Tovarna v Lescah je bila večkrat reorganizirana, danes

3 Slaščičarstvo - Wikipedija, prosta enciklopedija https://sl.wikipedia.org/wiki/Slaščičarstvo, pridobljeno april 2018

deluje pod imenom Gorenjka v sklopu Žita.
V zadnjem desetletju se je podobno kot v pekarstvu tudi v slaščičarstvu povečalo število zasebnih obrtnih delavnic za izdelavo finega in mehkega peciva.
Sicer pa slaščičarstvo kot poklic v Sloveniji nima dolge tradicije, saj je najstarejša šola za slaščičarje stara okrog 50 let, pred tem so prihajali mojstri in obrtniki iz tujine. Najprej se je pokazala potreba po izobraževanju domačih vajencev, potem pa tudi mojstrov.

Danes se krepi konkurenca med slaščičarji, ki jo spodbujajo tudi ponudniki materialov za peko. Sladice postajajo dragocen prehranski izdelek.

Žigrova slaščičarna v Ormožu

Zgodba o Žigrovi slaščičarni se je začela daljnega leta 1924, ko je Julij Žiger v Ormožu na Ptujski cesti 5 odprl slaščičarno; to ime ima še danes.[4]

Prva in najstarejša slaščičarna v Ormožu, ki je ves čas obstoja s svojimi sladkimi dobrotami razvajala Ormožane in tudi druge sladkosnede, ima pomembno vlogo v zgodovini in prepoznavnosti Ormoža.[5] Vrsto desetletij pred drugo svetovno vojno in po njej je dajala svojevrsten pečat temu mestu. Glas o njenih dobrotah je šel hitro med ljudi in tako so jo že v začetku njenega delovanja poznali tudi sladkosnedi zunaj širšega ormoškega območja. Po slaščice so se vozili tudi iz Maribora. Bila je prepoznavni znak mesta, nekaj posebnega, mestu je dajala svojevrsten pečat. Predvsem ob nedeljah so se ob njej ustavljali gostje in spotoma »skočili k Žigri«, da so vzeli pecivo in si predvsem poleti privoščili odličen sladoled.

Slaščičarno je 1924. leta odprl stric zadnjega lastnika Jakca Vaupotiča Julij Žiger, ki se je obrti izučil leta 1904 še v času Avstro-Ogrske v Celju, v znani celjski slaščičarni pri Mörtlu. Potem je delal na Bledu, kar precej časa pa na Dunaju v tedanjem generalštabu cesarske vojske. Z vsemi izkušnjami je po končani prvi vojni in po razpadu avstro-ogrske monarhije odprl slaščičarno v Ormožu s prodajalnama na Ptuju in v Gornji Radgoni. Julij Žiger je imel dva otroka, sina Franja in hčerko Jelko.[6] Nobeden od njiju ni nadaljeval slaščičarske tradicije. Ko je Juliju umrla prva žena, se je drugič poročil z Otilijo Velnar iz Obreža, ki je vzela v rejo sestrinega sina oz. nečaka Jakca

---

4 Zgodovina hiše: Ptujska cesta 5: parc. št. 29 , vložek 18 (436).
Vrt je mejil na jugu in vzhodu Na Klostergasse – Samostansko ulico, na zahodu na lastne hleve, na severu na lastno hišo. Stanovalci 1880 – 7: Andrej Pravdič, mesar z družino, en mesarski pomočnik, kočijaž in dve dekli; 3 krave in 4 svinje. 1910 - 5: Pravdič, notar z ženo in materjo, dekla in podnajemnica Katharina Kunz, otroška vrtnarica. Lastniki: Hannß FRABL (ali STRABL) je prvi lastnik, ki ga poznamo in ki je dobil meščanske pravice 13. 12. 1685, 7. februarja 1686 pa je bil imenovan za mestnega svetnika. 14. 2. 1711 je to hišo kupil Mathias VOGRIN iz Sv. Lenarta v Slovenskih goricah; poročen je bil z Anno iz Sachsenfelda. Imela sta pravico točenja vina. 1728 je kot lastnik imenovan steklar Franz HÖTL. Prvič je bil poročen s Catharino Oberfeld, drugič z Ursulo Lesiak. Njegov sin Leonhard, rojen 30. 11. 1734, je prevzel in prodal hišo leta 1780 steklarju Antonu SAUTNERJU. Sautner je bil pred tem že šest let v Ormožu, saj je bil 2. 5. 1782 sprejet za ormoškega meščana. 12. 1. 1790 je hišo kupil steklarski mojster Franz BAUMAN. K hiši pripadajočo steklarsko obrtno pravico mu je podelil leta 1797 ormoški magistrat. Po njegovi smrti je hišo prevzela njegova vdova. Anna BAUMAN, steklarka, je podedovala po možu Franzu hišo, ostalo posest in steklarsko obrtno pravico 15. 10. 1801; Theresia, roj. Stammen, in Franz BAUMAN podedujeta po Anni Bauman, ovdoveli Maschegg, celotno posest in obrtno pravico 1.9.1826; Carl in Anna WELL: kupna pogodba 3. 2. 1846; Joseph in Anna ROHSA: kupna pogodba z zakoncema Damiš 18. 11. 1851; Andreas in Josefina PRAVDIČ prevzameta po Anni Rohsa, roj. Franzi, 22. 10. 1879; Josefine PRAVDIČ prevzame posest 17. 4. 1900; Otilija ŽIGER: kupna pogodba 7. 1. 1927; Jakob VAUPOTIČ: sklep o dedovanju 3. 3. 1960. Vir: Ormož skozi stoletja III., str. 98–99.
5 Tednik, 27. 12. 1991, str. 11.
6 Sin Franjo se je rodil 11. avgusta 1919 v Ormožu. V Čakovcu se je izučil trgovske obrti. Kasneje se je preselil v Zagreb, kjer je delal kot knjigovodja. Tam se je 27. februarja poročil z ženo Hildo. V zakonu se jima je rodila hčerka Lidija. Franjo je bil leta 1945 ustreljen pri Jasenovcu. Njegovo ime je zapisano tudi na spomeniku padlim v drugi svetovni vojni na spomeniku pri Domu kulture v Ormožu. Njegovo ime nosi tudi ulica v Ormožu. Julijeva hčerka Jelka pa se je poročila z ormoškim mesarjem Čučkom. Vir: Ulice našega mesta, 2005.

Vaupotiča. Jakec je bil rojen leta 1930. Njegova mama je zbolela za nalezljivo boleznijo, in ker je obstajala nevarnost, da bi se lahko okužil tudi Jakec, se je za nekaj časa preselil k teti Otiliji v Ormož. Pri njej je tudi ostal. Otilija in Julijus skupnih otrok nista imela in sta Jakca vzgajala kot svojega sina. Med odraščanjem pri Julijusu mu je Jakec veliko pomagal v slaščičarni in ta ga je seznanjal s skrivnostmi in spretnostmi slaščičarske obrti. Tako se je Jakec pri njem izučil slaščičarske obrti in od njega podedoval slaščičarno in hišo.

Julij Žiger z ženo Otilijo Velnar (na njegovi levi strani) leta 1930. Hrani: Anica Vaupotič, Ormož.

Jakec Vaupotič je najprej šest let delal pri Juliju kot pomočnik. Strokovni izpit je opravil 18. 9. 1948 in si pridobil naziv »kvalificiranega delavca slaščičarske stroke«. Ko je leta 1958 z odobritvijo tedanje občine dobil dovoljenje za samostojno opravljanje svojega poklica, je 30. julija 1958 opravil še mojstrski izpit iz »obrti slaščičarske«.

Po osamosvojitveni vojni so za Žigrovo slaščičarno sledili težki časi. Kupna moč prebivalstva je bila majhna, umirale so tudi njihove stalne stranke. V tem obdobju je bil med prvimi obrtniki v občini. Veliko obrtnikov je takrat zaradi težkih razmer odpovedalo obrt, slaščičar Jakec Vaupotič pa je vztrajal in ostal. To je bil tudi čas, ko je bila slaščičarna odprta samo ob nedeljah. Takrat je bila vrsta čakajočih na pecivo običajno zelo dolga. V povojnih letih, ko je primanjkovalo surovin za slaščičarsko obrt, se je zaposlil za eno leto na tedanji občini v Ormožu, kakšno leto je poučeval na ormoški osemletki telesno vzgojo, kasneje pa je bil kar 12 let vaditelj treh telovadnih vrst pri tedanjem TVD Partizan v Ormožu. Svojo obrt, ki jo je opravljal tudi kot hobi, je imel zelo rad, zato je kljub številnim težavam vztrajal. Vedno je imel po šest zaposlenih, kar je bilo za mali Ormož precej.

V prostorih slaščičarne se je širil značilni vonj po vanilji, maslu in drugih dobrotah, ki so bile značilne za dobre slaščičarne. V kuhinji ni manjkalo metlic za stepanje, tortnih modelov,… ter številnih surovin, npr. moke, sladkorja …

V slaščičarni so delali tudi po naročilu in so npr. torto za posebno priložnost delali tudi vso noč. V slaščičarni so vse slaščice delali naravno, brez kemikalij, vse prekuhano, tudi sladoled. Posebnost je bila uporaba domačega mleka, ki so ga sprejemali vedno od istega kmeta, vse pa je bilo obvezno higiensko in veterinarsko pregledano.

Takrat so poleg kremnih rezin izdelovali tudi preproste torte in piškote, izbor slaščic je bil precej manjši, kot je danes, temu ustrezna pa tudi pestrost okusov. Kupci niso bili tako zahtevni glede videza, čeprav so bile slaščice za tisti čas zelo dovršene. Kupovali so jih predvsem zaradi prepoznavnega okusa. Poleg tega niti ni bilo na voljo nekaterih današnjih sestavin. Kupci so večkrat čakali na želen izdelek zelo dolgo, običajno se je pred lokalom vila dolga vrsta čakajočih, željnih slaščic.

Slaščičar Jakec Vaupotič, okrog leta 1970. Hrani: Anica Vaupotič, Ormož.

Posebnost Žigrovih kremnih rezin je bila, da so bile dobre že zaradi maslenega testa, ki so ga izdelovali sami, maslo pa je bilo pomešano v zelo majhnih količinah z margarino. Tudi sladoledi so bili nekaj posebnega; kepica je bila vedno cenejša od tiste, ki so jo prodajali bodisi v Mariboru ali na Ptuju, pa še »čisto pravi« je bil, ne pa vodena sladka brozga, ki so jo ponudili ponekod.

V začetku delovanja slaščičarne, ko slaščic še ni bilo veliko, so prodajali sladoled poleti ob nedeljah ob cerkvi, na raznih proščenjih in veselicah, npr. na Humu na Ivanjsko nedeljo, na Hardeku ipd. Tam so zaslužili toliko, kot ves teden v slaščičarni. Sladoled so prevažali s triciklom.

Prodaja sladoleda na Mestnem trgu v Ormožu, okrog leta 1930. Hrani: Anica Vaupotič, Ormož.

Leta 1991 se je slaščičar Jakec po 43 letih dela v slaščičarstvu pri 61-ih letih upokojil. Ker ni imel naslednika, se je odločil, da v začetku decembra leta 1991 slaščičarno zapre. Bilo je sicer veliko zanimanja za najem lokala, vendar bi bilo takrat treba notranjost slaščičarne skoraj v celoti obnoviti.

Zadnjo slaščico je Jakec spekel v nedeljo, 1. decembra, za otroški vrtec. Otrokom se je na takšen način oddolžil za zvestobo, ker so prihajali k njemu. Žiger je bil za otroke sinonim za slaščičarno, tja so radi zahajali tudi ormoški šolarji, saj je bila šolska zgradba soseda preko ceste.

Danes deluje na isti lokaciji slaščičarna, ki nosi isto ime in nadaljuje dolgoletno slaščičarsko tradicijo.

Po smrti Jakca Vaupotiča je slaščičarno in hišo podedovala žena Anica s hčerko. Leta 1992 je slaščičarno vzela v najem Majda Lukaček in jo leta 1997 kupila od gospe Anice Vaupotič. Slaščičarna Žiger Jakec je še danes znana po ponudbi ročno izdelanih slaščica po hišnih receptih. Ponudba je raznolika, saj najdemo minitortice, kremne rezine, piškotke, čajno pecivo in sladoled iz naravnih sestavin iz lastne slaščičarne. Značilno za slaščičarno je prilagajanje kupcem, slaščice po naročilu in pestrost okusov in barv.

Torte iz Žigrove slaščičarne, okrog leta 1970. Hrani: Anica Vaupotič, Ormož.

Stari recept za čokoladne venčke iz slaščičarne Jakca Vaupotiča:

Masa: 2,25 kg masla, 1,60 kg sladkorja v prahu, 3 kg moke, vanilin in še 10 dkg kakava ali čokolade v prahu. K temu se lahko dodata še smetana ali 1 dcl mleka. Maslo, sladkor vanilin, kakav in smetano moramo temeljito obdelati z roko in počasi dodajamo moko. Ko je vse

dobro pregneteno in obdelano, naredimo venčke.

Recept za »šaum« in orehove rogljičke iz Žigrove slaščičarne:

Masa: zmešamo 2 kg nasekljanih (ne mletih) orehov, 12,20 kg sladkorja v prahu in sneg 24 beljakov, ki mu moramo dodati še kuhani »šaum«. Tega dobimo, če sladkor vre do stopnje, ko se iz njega potegnejo nitke. Vse to pa potem vlijemo med stolčene beljake (sneg), dodamo masi in na koncu še 12 do 15 dkg moke, da se zgosti. Vsak rogljiček oblikujemo posebej; po pravilih bi jih morali povaljati v orehih, lahko pa jih povaljamo v moki in spečemo.

Povzetek

Začetek delovanja najstarejše ormoške slaščičarne Pri Žigru sega v leto 1924, ko je slaščičar Julij Žiger, ki se je obrti izučil leta 1904 v Celju, v Ormožu odprl slaščičarno. Slaščičarsko obrt je po vojni nadaljeval Jakec Vaupotič, ki je najprej šest let delal pri Juliju Žigru kot pomočnik. Ko je leta 1954 z odobritvijo tedanje občine dobil dovoljenje za opravljanje svojega poklica, je opravil še mojstrski izpit in slaščičarno vodil do upokojitve leta 1991. Danes je na lokaciji stare Žigrove slaščičarne še vedno slaščičarna, ki prav tako nosi isto ime in nadaljuje z dolgoletno slaščičarsko tradicijo. Slaščičarna Pri Žigru je zmeraj slovela po odličnih slaščicah, pecivu in sladoledu.

Ključne besede: Ormož, Žiger, Jakec, slaščičarna, sladice, pecivo

Literatura

Darinka Gostečnik: Učbenik za modul Trajno pecivo v programu Slaščičar, DZS, d. d., 2010.

Gernot Fournier, Marija, Hernja Masten: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož. V: Ormož skozi stoletja III., 1988, str. 98–99.

Ulice našega mesta, Mladinski raziskovalni tabor, Pokrajinski muzej Ptuj, 2005, str. 29.

Pisni viri

Topolovec V.: Naši kraji in ljudje: Žigrove slaščičarne v Ormožu ni več. V: Tednik, 27. 12. 1991, str. 11.

Spletni vir

Slaščičarstvo - Wikipedija, prosta enciklopedija https://sl.wikipedia.org/wiki/Slaščičarstvo, pridobljeno april 2018

Informatorji

Anica Vaupotič, Ulica Kneza Koclja, Ormož, roj. 1933.

Fotografije hranijo

Anica Vaupotič, Ulica Kneza Koclja, Ormož,
Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, enota Ormož.

Miran Fišer, Bojan Rajh[1]

Vloga in delovanje Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož v pripravah in med vojno 1991

Delovanje Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož leta 1991 lahko razdelimo na več obdobij, ki se glede na vsebino in intenzivnost dela zelo razlikujejo. V pripravi članka sem se omejil na neposredne priprave na vojno in delovanje upravnega organa med vojno.

Uvod

Za izvedbo pregleda konkretnih zadolžitev občinskega upravnega organa za obrambo je bilo na srečo na voljo dovolj gradiva in pričevalcev. Zakaj poudarjam »na srečo«, ker so se, zlasti v neposrednih pripravah na vojno pojavile zadolžitve, ki so bile z izjemno širokega področja obrambnega delovanja zelo konkretne in zastavljene s takšno dinamiko, da so bile v resnici del kriznega upravljanja. Tako so pripadniki občinskega upravnega organa za obrambo v celoti prevzeli usklajevanje obrambnega dela upravnih organov občine in uspešno uskladili naloge iz obrambnega in varnostnega načrta vseh nosilcev nalog iz občinskega načrta, zagotovili pripravljenost za izvedbo mobilizacije obrambnih struktur občine, skrb za delovanje voda za zveze in kriptozaščito, uskladitev obrambnih priprav civilnega sektorja ter pripravo za zagotovitev materialne in zdravstvene oskrbe TO in drugih komponent obrambe in zaščite na območju občine.

Z marcem 1991 je steklo delo občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo; prejeli so izčrpne informacije o nameri predsedstva R Slovenije za zavarovanje procesov osamosvajanja in o odnosu do zahtevkov JLA za mobilizacijo rezervnih enot. Ob tem so prejeli jasno usmeritev, da mora delo občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo teči neprekinjeno, ne glede na redni delovni čas. Pomembne so bile tudi usmeritve glede varnosti delovanja občinskih upravnih organov za obrambo.
Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož se je v maju pripravil na povečano dinamiko vpoklica vojaških obveznikov v enote TO, urejali so tudi upravne zadeve v zvezi s preložitvijo opravljanja vojaške obveznosti ter ugotavljanje vzrokov neodziva na vpoklic in za urejanje zahtev 73. ObmŠTO in milice za oskrbo v vojni.
Izvedeni agresiji na ozemlje R Slovenije je občinski upravni organ za ljudsko obrambo posredoval za organizacijo oviranja hitrega prodora sil JLA, ki so prodirale iz R Hrvaške na območje Občine Ormož. V barikade so postavili avtobuse, tovornjake in železniške vagone. V času vojne je občinski upravni organ za ljudsko obrambo skrbel za delovanje Civilne zaščite, Narodne zaščite in izvajal postopke za nemoteno vrnitev Slovencev iz JLA in njihov prestop v TO.

Kratka predstavitev Občine Ormož

Občina Ormož je takšna, kot je bila v času vojne za Slovenijo, nastala leta 1958, obsegala je dobrih 212 km2 ali natančno 21.212 ha. Na njenem območju je živelo okoli 18.000 prebivalcev. Delitev na osem krajevnih skupnosti je nastala že leta 1964.

1 **Miran Fišer,** Vojaški muzej Slovenske vojske, Engelsova ulica 15, Maribor. **Bojan Rajh,** Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije (MORS).

Ne glede na obetavno stopnjo industrializacije, je poglavitno gospodarsko panogo Občine Ormož predstavljalo kmetijstvo. Med obdelanimi zemljišči jih je bila četrtina v družbeni, tri četrtine pa v zasebni lasti. V družbeni lasti je bilo okrog 45% vinogradov, tretjina sadovnjakov, desetina pašnikov in okoli 7% travnikov.
Družbeni sektor je na področju kmetijske dejavnosti od leta 1967 obvladoval Kmetijski kombinat Jeruzalem–Ormož.

Kmečka gospodarstva v zasebnem sektorju so bila sicer številna, vendar zaradi premajhnega obsega niso ustvarjala tržnih viškov ter lastnikom omogočila preživetja brez iskanja dodatnih virov zaslužka. Kmečki ljudje so se tako tudi tukaj začeli zaposlovati zunaj kmetijske dejavnosti in se preseljevati v mesta. Kljub temu je še vedno veliko delavcev, zaposlenih v industriji, živelo na vasi, krepilo se je število dnevnih migrantov, torej delavcev, ki so se dnevno vozili iz kraja bivanja na sosednji Ptuj ali še dalje v Maribor.
Na območju Občine Ormož je bilo zaposlenih približno 3.000 ljudi, kar je znašalo zgolj 15,8% vsega občinskega prebivalstva. Največ zaposlenih ljudi (25,3%) je živelo v KS Ormož, najmanj na območju KS Kog, kjer je delež zaposlenih znašal 8,2%, in KS Tomaž le 6,2%. Skoraj 2.000, več kot 60% ljudi je dnevno odhajalo na delo iz kraja bivanja. Kljub industrializaciji je bil delež zaposlenih v industriji v Občini Ormož sorazmerno majhen.
Med večjimi zaposlovalci so bili Ormoška opekarna, Gradbeno podjetje »Ograd« Ormož; Žaga Ormož, ki je delovala v okviru delovne organizacije Marles Maribor, Ormoška pekarna, ki je v obravnavanem obdobju delovala kot Intes TOZD Kruh–pecivo Pekarna Ormož); Oljarna , ki je delovala v Kmetijskem kombinatu Jeruzalem Ormož; Tovarna Jože Kerenčič Ormož, ki je bila opredeljena kot nosilec industrijske proizvodnje v občini, Obrat »Droge« v Središču, Tovarna kovinske opreme Primat, TOZD Bančna oprema Ormož, Moda Gornja Radgona, Obrat Tomaž oziroma Tekstil TOZD Tonosa, Obrat Konfekcija Tomaž pri Ormožu oz. Tekstil Pletilstvo Prosenjakovci, Tovarna sladkorja Ormož, Peko Tržič in TOZD Proizvodnja obutve Ormož.
Ob povečevanju kupne moči prebivalstva se je širila tudi trgovinska mreža. Poleg manjših trgovin v mestu in okolici so v Ormožu leta 1978 zgradili novo blagovno hišo. Njen investitor sta bili TOZD »Preskrba« Poljčane in TOZD »Kolonialе«, obe v sklopu SOZD TIMA Maribor. Večjo investicijo na področju trgovinske dejavnosti pa je predstavljala še izgradnja trgovske hiše v Središču ob Dravi.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož

Skladno z 28. členom Zakona o obrambi in zaščiti[3] je občinski upravni organ, pristojen za obrambne zadeve, skrbel za upravne in strokovne zadeve občine s področja obrambe in zaščite. V Občini Ormož so delavci občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo skrbeli predvsem za naslednje naloge:
- spremljanje in usklajevanje strokovnega dela upravnih organov s področja obrambnih priprav,
- spremljanje in usklajevanje nalog iz obrambnega in varnostnega načrta vseh nosilcev nalog iz občinskega načrta,
- organiziranje in skrb za prenos ukazov s področja pripravljenosti in mobilizacije,
- izvajanje nabora in napotitev na služenje vojaškega roka,
- popolnjevanje vojaških enot TO z vojaškimi obvezniki in MTS iz popisa,
- pozivanje v/o na vaje in mobilizacijo,
- popolnjevanje, opremljanje in usposabljanje CZ,

3 Uradni list RS, št. 15-555/91, z dne 6. april 1991.

- popolnjevanje, opremljanje, usposabljanje in urjenje voda za zveze in kriptozaščito,
- obrambne priprave civilnega sektorja,
- usklajevanje obrambnih nalog v IS SO,
- zagotavljanje materialne in zdravstvene oskrbe TO in drugih komponent obrambe in zaščite na območju občine,
- zagotavljanje pretoka šifrirane pisne korespodence z nadrejenimi,
- opravljanje upravnih zadev s področja izvajanja vojaške in materialne dolžnosti v obrambnih strukturah.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja skrbel za razporejanje in vpoklic vojaških rezervistov za strukture JLA, milico in za TO. Na vojaško dolžnost je bilo razporejenih 1.345 občanov, od tega največ v enote JLA (748 rezervistov), v TO je bilo razporejenih 526 vojaških obveznikov, v enote milice pa le manjši del vojaških obveznikov, le 71. Pri razporejanju vojaških obveznikov so v rezervne enote JLA razporedili mlajše kadre, neposredno po vrnitvi s služenja vojaškega roka, v TO pa so bili razporejeni praviloma starejši kadri, ki naj bi pred tem »odslužili« v rezervi JLA, vendar v obravnavanem obdobju ni bilo nobeno pravilo dosledno spoštovano. V milico so razporedili dobro usposobljene in visoko motivirane vojaške obveznike – praviloma tiste, ki so vojaški rok odslužili v vojaški policiji in so bili za dolžnost v milici izbrani.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je leta 1991 vodil sekretar Bojan Rajh, diplomirani obramboslovec, ki je dolžnost načelnika 6. 6. 1991 po načrtovani kadrovski spremembi sprejel od Jožeta Korbana. Pred tem je Bojan Rajh opravljal strokovne naloge s področja obrambnih priprav v Oddelku za gospodarstvo Občine Ormož.
Sodelavci na občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo so bili Hilda Zadravec, Boris Verbančič, Zoran Poš, Jože Praprotnik in Danilo Hergula.

Neposredne priprave Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož

20. 3. 1991 se je v. d. sekretarja Jože Korban udeležil sestanka na sedežu PŠTO za VŠP, ki ga je sklical poveljnik Vladimir Miloševič. Na sestanku so načelniki občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo prejeli izčrpne informacije o stanju v JLA in njeni vlogi ob uvedbi izrednih razmer v Jugoslaviji, o nameri predsedstva SR Slovenije ob prevzemu pristojnosti vrhovnega poveljnika pri vodenju obrambnih sil v R Slovenije.

Na sestanku so načelniki prejeli naloge:
- pripraviti natančne evidence slovenskih vojakov, podčastnikov in častnikov v JLA,
- pregled mobilizacijskih zbirališč (MZ) JLA na območju občine,
- sklicati rezervne oficirje iz rezervne sestave JLA,
- ažurirati načrte zdravstvene zagotovitve,
- pripraviti natančen kataster vojaških objektov na območju občine.

Usmeritve iz sestanka so bile:
- zahtevki JLA za mobilizacijo rezervnih enot se ne realizirajo,
- rok za izvedbo nalog je takoj,
- delo občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo mora teči neprekinjeno,
- rednega delovnega časa več ni.

Jože Korban, v. d. sekretarja, si je zapisal opozorilo, da je »observiranje« delovanja občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo stalna naloga varnostnih organov JLA, zato je bilo treba prikriti povečan obseg aktivnosti in demonstrirati »normalno« delovanje.

Po vrnitvi v Ormož je sekretar najprej sklical sestanek s sodelavci Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož, nato je prenesel celovito informacijo vodstvu Občine Ormož.

Čeprav na območju Občine Ormož ni bilo vojaške infrastrukture in posadke JLA, je takoj začel veljati sklep o prepovedi vstopa in gibanja aktivnih pripadnikov JLA v občinski zgradbi.

V mesecu marcu 1991 so bili na služenje vojaškega roka poslani samo 4 naborniki. Z vsemi, ki so bili predvideni na služenje, je Boris Verbančič opravil razgovor in jim povedal, da lahko odhod na služenje odklonijo, kar jih je kar nekaj tudi storilo.

V tem času je bil v ormoškem gradu sedež Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož; pred njim so zaznali osebno vozilo z vojaško registracijo, v njem je sedel oficir v službeni uniformi. Pripadniki OŠTO in delavci Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož so se vedli, kot da ga niso opazili.

25. 4. 1991 je bil v Poljčah sestanek načelnikov občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo z ministrom za obrambo R Slovenije, ki je predstavil trenutno vojaško politično situacijo v državi in R Sloveniji. Načelnike je seznanil s pripravo in z uvajanjem nove zakonodaje samostojne in suverene R Slovenije, z reorganizacijo TO, ukinjanjem OŠTO in oblikovanjem ObmŠTO. Načelniki so bili seznanjeni s predpisi v zvezi z novo slovensko vojaško uniformo in z uvajanjem nove slovenske vojaške knjižice.

V tem obdobju so na Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož pristopili k evidentiranju podjetij za zagotavljanje oskrbe TO, občinskih organov in policije v vojnih razmerah ter namestitev njihovih enot na terenu.

27. 4. 1991 so na Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož od Republiškega sekretariata za LO prejeli nalogo za poostritev varovanja nabornih evidenc. Naborna dokumentacija je bila shranjena v ognjevarni omari na Postaji milice Ormož.

V maju je Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož na zahtevo 73. ObmŠTO izpeljal večje število vpoklicev vojaških obveznikov v enote TO; urejali so tudi upravne zadeve v zvezi s preložitvijo opravljanja vojaške obveznosti ter ugotavljanje vzrokov neodziva na vpoklic.
Izvajali so ukrepe novih smernic Predsedstva RS o ukrepih pripravljenosti na podlagi katerih so morali vsi občinski organi in ostali izvajalci obrambnih in zaščitnih nalog izdelati nove obrambne dokumente.
Sledili so inšpekcijski pregledi obrambne dokumentacije v območju odgovornosti Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož.
Uvedeno je bilo neprekinjeno dežurstvo v Izvršnem svetu SO in v Občinskem centru za obveščanje.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je izjemno pozorno izvedel vse predpisane postopke za napotitev nabornikov na služenje vojaškega roka v Učnem centru Pekre.

Zaposleni na Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož so pozorno spremljali vse, kar se je dogajalo pred Učnim centrom Pekre, in vstopili v stik s svojci slovenskih vojakov na služenju vojaškega roka v TO.

Konec maja je Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož sprejel zahtevke 73. ObmŠTO in milice za oskrbo v vojni.

4. 6. 1991 se je sekretar udeležil sestanka načelnikov občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo z ministrom za obrambo RS, kjer so obravnavali naloge s področja izvajanja vojaške mobilizacije TO in zagotavljanje 30-dnevne materialne in zdravstvene oskrbe TO in milice.

Minister je načelnike seznanil z aktualno vojaško-političnimi razmerami v Jugoslaviji.
V juniju so se pripadniki Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož ukvarjali s konkretnimi nalogami za 73. ObmŠTO.

12. 6. 1991 je bil sestanek na PŠTO s poveljnikom Vladom Miloševičem in s pokrajinskim koordinatorjem Janezom Drevenškom. Na sestanku so izvedeli, da lahko do osamosvojitve pride v najkrajšem času, zato je bilo treba nemudoma pristopiti k ustanovitvi Zbirnih centrov za Slovence, ki se bodo vrnili iz JLA z željo, da se vključijo v TO.

Junija so se pripadniki Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož usklajevali s komandirjem Postaje milice Ormož Juretom Fermetom za reševanjem njihovih zahtevkov in pri upoštevanju usmeritev z varnostnega področja.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je vzpostavil Vod zvez in kriptozaščite.
Poveljnik enote je bil podporočnik Erik Zadravec, nesebično pomoč pri vodenju enote v pripravah, aktiviranje in delovanje na strokovnem področju pa mu je nudil Boris Verbančič.
Naloga Voda zvez in kriptozaščite Občine Ormož je bila zagotavljanje žičnih, radijskih in kurirskih zvez ter kriptozaščita podatkov za vodstvene organe Občine Ormož.

Vod je bil opremljen z radijskimi sredstvi in s telefonsko centralo, prav tako so imeli pripadniki enote dobro osebno opremo in kakovostno osebno oborožitev za obrambo. Pripadniki voda so za zbiranje obveščevalnih podatkov veliko uporabljali tudi svoje lastne radioamaterske postaje. Svoje izsledke in opažanja so redno posredovali Regijskemu centru za obveščanje Maribor.

Vod zvez in kriptozaščite je bil v času vojne na več vojnih lokacijah. Najprej v vaškem domu v Pavlovcih, nato se je zaradi bojazni, da je odkrit, selil v Litmerk, in med vojno še zadnjič, tokrat ponoči, na Runeč, kjer je ostal do konca delovanja.

Organizacija dela v vodu na Runču

Zaradi številčnosti voda in majhnih nastanitvenih kapacitet se je Boris Verbančič odločil, da bo formacijo zmanjšal na polovico. Tako je že nekaj dni po začetku spopadov polovico pripadnikov poslal domov. Druga polovica pripadnikov je potem nemoteno in veliko lažje delovala.

Poudariti velja tudi, da so svojo novo oborožitev, popolnoma nove avtomatske puške M-70 AB2, dali pripadnikom TO, zase so obdržali le dve puški in nekaj pištol.

Pripadniki voda so bili: Bojan Burgar, Danilo Korotaj, Luka Hernja, Jože Kosi, Rado Antolič, Feliks in Darko Vernik, Branko Hasaj, Jože Granduč.

Pregled ukrepov pripravljenosti, ki jih je izvedel Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož pred vojno

Pripadniki Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož so pri načrtovanju ukrepov pripravljenosti sledili predpisani metodologiji. Tako so 15. 5. 1991 v I. stopnji, sprejeli 1. ukrep: načrtovali so uvedbo neprekinjenega dežurstvo, pri tem je Danilo Hergula do 25. 5. izdelal seznam občinskih funkcionarjev za dežurstvo, Bojan Rajh, ki je bil ob pekrskih dogodkih (23. 5. 1991) premeščen na Sekretariat za ljudsko obrambo, je opravil vse potrebno za zagotovitev ustreznih razmer za dežurstvo, Jože Korban je zagotovil dosegljivost sodelavcev iz Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož, predsednik Izvršnega sveta SO Ormož pa dosegljivost najpomembnejših funkcionarjev.

Kot 2. ukrep so izvedli zagotovitev dosegljivosti nujnega dela skupin za prenos mobilizacijskih signalov in prenos ukazov za izvajanje ukrepov pripravljenosti; za nalogo je bil zadolžen Zoran Poš, rok za izvedbo pa je bil 31. 5. 1991. Nalogo je izvedel tako, da je izbral potrebno število članov skupine za prenos signalov in ukazov, ažuriral dokumente skupine za sprejem in posredovanje ukaza za izvajanje ukrepov pripravljenosti. Z vso odgovornostjo je načrtoval usposabljanje pripadnikov skupine za prenos ukazov in jih seznanil z možnostjo uvedbe ukrepa.

3. ukrep, stalno dosegljivost enot za zveze, je kot svojo odgovornost prevzel Boris Verbančič. Do 31. 5. 1991 je pregledal in ažuriral sezname popolnjenosti z moštvom in MTS, pregledal in ažuriral dokumente za mobilizacijo, preveril sklic starešin, obnovil mobilizacijska zbirališča (MZ), ob sklicu je pripadnike enote opozoril na možnost mobilizacije enote.

4. ukrep, stalna dosegljivost osnovnih izvajalcev vojaške mobilizacije TO, sta prevzela Jože Korban in Jože Prapotnik. Nalogo sta izvedla tako, da so najprej ažurirali obrambne priprave v Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož, pri izvedbi naloge so sodelovali tudi ostali referenti. Jože Prapotnik je pristopil k uskladitvi priprav z OŠTO. Nato je ažuriral seznam inštruktorjev in dokumentov vodij komisij v KS ter drugih delov pozivnega sistema. 10. 6. 1991 je sklical inštruktorje in skupaj z njimi obnovil naloge pozivanja. Istega dne sta Jože Korban in Aleksander Štampar iz 73. ObmŠTO preverila ustreznost MZ, predvsem elemente tajnosti in zavarovanja.

5. ukrep, okrepitev varovanja sedežev upravnih organov za obrambo, štaba TO, vodstva občine, objektov posebnega pomena z internim varovanjem. Izvršni svet SO Ormož je 25. 5. 1991 izdal akt o določitvi objektov posebnega pomena za obrambo in zaščito v Občini Ormož.[4] Do 31. 5. 1991 je Jože Korban uredil načrte po seznamu glede na nosilce zavarovanja. Za 5. 6. 1991 je načrtoval sklic načelnikov NZ in namestnike s ciljem osvežitve dodeljenih nalog. Nato je Jože Korban seznanil poslovodne organe z najnujnejšimi ukrepi varovanja. Bojan Rajh je v sodelovanju z ostalimi upravnimi organi Občine Ormož izdelal načrte materialne in zdravstvene oskrbe.

4 Izvršni svet SO Ormož, številka: 864/1, z dne 25. 5. 1991.

Za okrepljeno varovanje izpostavljenih oseb in objektov sta skladno z načrti po posebni odredbi RSLO Zoran Poš in Boris Verbančič poskrbela za podelitev orožja delavcem Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož.

Jože Korban je do 31. 5. 1991 izdelal načrte za aktiviranje NZ za varovanje vitalnih objektov, pravočasno seznanil načelnike in namestnike NZ z nalogami in jih usmerjal v pripravi moštva. Načelniki NZ v Občini Ormož so bili povabljeni na sestanek, ki se je odvijal 7. 6. 1991 v dvorani ormoškega gradu.[5]

Bojan Rajh je poskrbel za pripravo izvedbe mobilizacije in uporabo TO v izrednih razmerah in vzpostavil sodelovanje s pristojnim organom za preskrbo pri uvedbi racionirane prehrane ter z občinskim trgovskim podjetjem Zarja Ormož, ki je bilo neposreden nosilec preskrbe v občini.

V višji stopnji so pripadniki Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož skrbeli za niz ukrepov. Med njimi zavarovanje infrastrukturnih objektov v PTT, elektro- železniškem gospodarstvu in radiodifuziji ter objektih, pomembnih za osnovno preskrbo prebivalstva. Tako je Jože Korban do 25. 5. 1991 pripravil predloga akta, s katerim je IS SO določil objekte posebnega pomena.

V okviru izvajanja 2. ukrepa je Bojan Rajh v sodelovanju z drugimi upravnimi organi skrbel za zagotovitev materialne in zdravstvene oskrbe TO v območju uporabe (nastanitev, prehrana, zdravstvena oskrba) po zahtevah OŠTO ter uskladil načrte z izvajalci za delovanje na mirnodobnih lokacijah.

Jože Prapotnik je prevzel skrb za sprejem vojaških obveznikov iz R Slovenije, ki so bili na služenju vojaškega roka v JLA. V okviru te naloge je poskrbel za uskladitev varovanja z milico in TO, napotitev v zbirni center; če so odslužili 7 mesecev ali daljši vojaški rok, pa jih je prevedel v rezervo.

Jože Korban je načrtoval ukrepe za oviranje umika MTS, blokade in oviranje manevra sil JLA na območju občine tako, da je uskladil naloge z upravni organi in s podjetji.

Za neprekinjeno dežurstvo v OCO so bili po seznamu predvideni: Stanko Medik, Anton Prapotnik, Stanka Premuš, Ivo Rajh, Janez Zadravec, Boris Antolič, Dragan Krstič, Minka Rajh, Srečko Kociper, Vili Trofenik in Franc Škorjanec.

3. 6. 1991 je Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož prejel od 73 ObmŠTO dopis Z 32-2/91, s katerim so izrazili potrebe za 30 dni vojne:
živila skupaj 19.990 kg v skupni vrednosti 714175,30 din,
pisarniški material v skupni vrednosti 169425,90 din,
151 m3 vode za pitje v skupni vrednosti 1120,30 din.
Goriva in maziva skupaj 33620 kg v skupni vrednosti 55852,30 din,
potrošni material za vzdrževanje transportnih vozil v skupni vrednosti 20455,30 din,
7 različnih akumulatorjev v skupni vrednosti 17840,00 din,
intendantska sredstva, sredstva za tehnično vzdrževanje v skupni vrednosti 1.774.677,00 din.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je zagotovil Štabu CZ prostore za delovanje štaba in enot, angažiranih v zaščiti in reševanju, telefonske in radijske zveze.

5 Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, številka 805/1, z dne 3. 6. 1991.

Občinski center za obveščanje je imel 24-urno dežurstvo, spremljal je dogajanje na območju občine in sprejemal vso informacije za obrambo in zaščito ter reševanje, s štabi CZ KS je deloval na postaji RT - 10 (kanal 1, ki je bil neprekinjeno vklopljen).

Štab CZ je strukturo popolnil s ključnimi kadri v štabih CZ v KS, enotah za zveze, splošnih enotah CZ in jih opremil s sredstvi za osebno zaščito.

Štab je ažuriral načrte na področju zaklanjanja, v okviru katerega so preveril kletne prostore v stanovanjskih blokih in drugih objektih in jih pripravil za uporabo kot zaklonišča dopolnilne zaščite ter jih opremil s potrebnimi MTS (vreče, pesek, les,….). Pripravil je oznake za usmerjanje ljudi v zaklonišča.
Štab je proučil tudi možnosti za gradnjo zaklonilnikov po načrtih zaklanjanja.

Za potrebe zaščite je štab CZ vlagal napore za zagotovitev zadostnih količin priročnih sredstev za reševanje (krampi, lopate, škripci, lahka mehanizacija). V naseljenih mestih so bila jasno označena območja za zbiranje MTS, potrebna za reševanje, in deponije za odlaganje ruševin in materialov, ki nastajajo pri utiranju poti do zasutih.

Štab CZ je ocenil število ljudi, ki jih bo treba začasno izseliti, evakuirati, in predvidelo, koliko ljudi lahko vključi v akcije reševanja in iskanja zasutih. Predvideli so tudi obseg priseljevanja ljudi v posamezne krajevne skupnosti iz ogroženih okolij.

Štab je opravil tudi izjemno pomembne ukrepe zagotavljanja preskrbe s pitno vodo, z življenjskimi potrebščinami in zdravstvenimi storitvami.

Štab CZ je imel v pripravljenosti sile za izvajanje širokega spektra nalog s področja asanacije območja:
- identifikacija in pokop mrtvih,
- pokop kadavrov,
- odvoz ruševin,
- dezinfekcija in deratizacija ter dekontaminacija,
- popravilo komunalne infrastrukture.

V štabu CZ so preverili koordinacijo z elektropodjetji za izklop električne energije oziroma izklop javne razsvetljave, kar bi izvedli ob nevarnosti zračnih napadov nočnem času.

Štab CZ je uskladil organizacijo nudenja prve medicinske pomoči na prizadetih območjih, iskanje ranjenih in poškodovanih, umik ranjenih z območja ter njihov prevoz v zdravstvene ustanove.

Štab za CZ se je povezal s poveljniki GZ in PGD ter preveril pripravljenost operativnih gasilskih enot. Poudarek je bil na preverjanju kadrovske popolnitve na mestih voznik in strojnik.

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož v vojni za Slovenijo 1991

V Občini Ormož so takoj po prejemu »Smernic o ukrepih za pripravljenost v povezavi s plebiscitarno odločitvijo« pristopili k načrtovanju aktivnosti za območje svoje odgovornosti. Procesi za realizacijo nalog so stekli tako, da bi jih nosilci lahko zaključili 10. 6. 1991. Pekrski dogodki 23. 5. 1991 so pospešili priprave in izvedbo ukrepov. Tako je UO za gospodarstvo brez zadržkov pristopil k nalogi načrtovanja in zagotavljanja preskrbe enotam TO,

skladno z zahtevkom 73. ObmŠTO. Ker je bil obseg izvedene mobilizacije TO na območju Občine Ormož bistveno manjši od sicer sprejetega Organizacijsko-mobilizacijskega razvoja enot TO. Zmanjšani obseg mobilizacije TO je narekovalo dejstvo, da je JLA večino orožja TO premestila v vojaško skladišče Kidričevo.
Občinski Sekretariat za ljudsko obrambo Ormož je dne 21. 6. 1991 izdal zahtevke za organizacijo oviranja Tovarni sladkorja Ormož, Združenju samostojnih obrtnikov Ormož, podjetju Mercator - Ograd Ormož, Komunalnemu podjetju Ormož.[6] Omenjene organizacije so bile dolžne vzpostaviti ovire – barikade na komunikacijah:- Tovarna sladkorja Ormož na komunikaciji Ormož–Varaždin na mostu na reki Dravi v Ormožu,
- Združenje samostojnih obrtnikov Ormož na cesti Ormož–Čakovec na mostu na reki Zeleni na meji med R Slovenijo in R Hrvaško,
- Mercator - Ograd na cesti Ormož –Čakovec na mostu v rajonu Kravjak.

Proces oskrbe TO je stekel tretji dan po agresiji.

V drugi polovici junija se je Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož pospešeno pripravljal na izvajanje oviranja komunikacij na svojem območju. V sodelovanju s pripadniki 73. ObmŠTO so presodili o potrebah oviranja prihoda JLA težiščno na treh smereh. Določili so lokacije za postavitev ovir pri mejni kontrolni točki na meji z R Hrvaško v Središču ob Dravi in območje »Kravjak« v Pušencih na cesti Središče ob Dravi – Ormož ter na mostu čez reko Dravo v Ormožu. Izkazalo se je, da so pri izbiri mikrolokacij za barikade popolnoma zadeli.
Poleg tega so na Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož uskladili še železniške zapore v Pušencih na cesti Središče ob Dravi–Ormož, v Ormožu, tik za barikado na mostu in v Mihovcih pri Veliki Nedelji. Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je imel nekaj težav pri vzpostavljanju zvez z ŽTP Ljubljana, ko je bilo treba izvesti načrtovano postavitev vlakovnih kompozicij na železniške prehode, vendar je bila naloga pravočasno izvedena.

Organizatorji postavljanja barikad iz Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož niso imeli težav z lastniki vozil za postavitev v barikado. Dan pred agresijo so bila tovorna vozila in gradbeni stroji pripravljeni za postavitev v barikade.

Oklepno mehanizirana kolona, ki je napredovala proti Ormožu iz smeri Varaždina, se je ustavila pred barikado na ormoškem mostu.
Na meji v Središču ob Dravi oklepne kolone ni bilo mogoče ustaviti ali resneje ovirati, saj je bilo možno tovornjake, ki so bili postavljeni v barikado na mostičku na meji med R Hrvaško in R Slovenijo, obiti, enota TO, ki je varovala barikado, pa ni bila opremljena s protioklepnimi sredstvi. Kolona JLA je iz Središča ob Dravi napredovala do vasi Frankovci, kjer jo je za krajši čas ustavila barikada v Kravjaku, sestavljena iz težkih traktorjev, prikolic in hlodovine. Pripadniki enote TO niso mogli preprečiti napredovanja koloni JLA proti Ormožu. Tudi vlakovna kompozicija na železniškem prehodu v Pušencih je bila prešibka ovira in so jo oklepniki zlahka premagali.

V času prodiranja oklepne kolone JLA iz Središča ob Dravi v Ormož so delavci Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož s pomočjo načelnika Avtobusne postaje Ormož Franca Krnjaka sestavili novo, močnejšo barikado v križišču Ptujske in Kolodvorske ulice pri »Timi«. V barikade so postavili avtobuse podjetja

6 Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Zahtevek za organizacijo oviranja, akt številka 843/6-91, z dne 21. 6. 1991.

Certus in Komunalnega podjetja Ptuj ter tovornjake Cestnega podjetja Ptuj Barikada je bila opremljena tudi s protitankovskimi minami. Z njo so ustavili oklepno kolono JLA – 6 tankov T 55, poveljniško vozilo in tank za izvlačenje, ki je prodirala iz Središča ob Dravi, in ji preprečili, da bi intervenirala v območje barikade na mostu čez Dravo v Ormožu. V poskusu preboja barikade pri »Timi« je prišlo do obstreljevanja, v katerem so bili težje ranjeni oficir JLA in dva civilista, ki sta bila v tem času pri barikadi. Po neuspešnem poskusu preboja se je oklepna kolona umaknila iz Ormoža proti Ljutomeru.
Tako v času vojne za Slovenijo preko ormoškega mostu čez Dravo ni prišel niti en sam vojak JLA.
Upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož se je zaradi varnosti, saj je tankovska kolona obstala praktično na njegovem dvorišču, preselil na vojno lokacijo, kjer je ostal do umiritve razmer v Ormožu.

Narodna zaščita

Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož je junija sklical načelnike NZ in jih seznanil z razmerami ter jim dodelil konkretne naloge, ki so nastale na podlagi ažuriranih načrtov. Načelniki NZ so prejeli Sklep Izvršnega sveta Občine Ormož za varovanje objektov.[7] Aktiviranje enot NZ je potekalo brez posebnosti, težava je bila v pomanjkanju orožja. Zato je Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož v večji meri angažiral lovce z ustreznim orožjem, pri tem so upoštevali omejitve, ki izhajajo iz mednarodnega vojnega prava. Sekretariat za ljudsko obrambo Občine Ormož je 30. 6. 1991 izdal soglasje za dvig NZ v krajevnih skupnostih.[8]

Vrnitev iz JLA in prestop v TO

V času vojne je na območju odgovornosti Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož na slovensko stran v Središču ob Dravi prestopil en vojak JLA, skupaj se jih je v Občini Ormož prijavilo 7, po izjavah staršev pa je bil en vojak v TO na Ptuju in en vojak v TO Novo mesto.[9] Delavci Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož so ga po predvidenem načinu prepeljali do zbirnega centra. Izmed Slovencev, ki so bili zaposleni v JLA, je v času vojne prestopil en častnik, po činu stotnik, svoj prestop je najavil še en rojak, pilot, vendar se je kasneje za njim izgubila vsaka sled. Domnevno ni mogel svoji družini pravočasno urediti vrnitve v Slovenijo.

Iz vojašnic JLA je v času do 17. 7. 1991 pobegnilo v Slovenijo 7 Ormožanov, ki so bili na služenju vojaškega roka, dva pa sta prišla po tem datumu. Enote JLA so na Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož poslale »tiralice« za pobeglimi vojaki in zahtevali, da jih Občinski upravni organ za ljudsko obrambo Občine Ormož čim prej vrne v enote JLA. Slovenske oblasti niso vrnile JLA nobenega vojaka, prav tako vojaška policija ni odpeljala niti enega vojaka. Na Občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo Občine Ormož so imeli podatek, da so se pobegli vojaki skrili ali pa so odpotovali v tujino.

Sklepne misli

Delo Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož se je v obdobju po »Brionski deklaraciji«

7 Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Sklep Izvršnega sveta SO Ormož za varovanje objektov, številka 805/2, z dne 5. 6. 1991.
8 Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, akt številka 805/5-91, z dne 30. 6. 1991.
9 Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Poročilo o prebeglih vojakih, številka 821/18, z dne 17. 7. 1991.

Sklepne misli

Delo Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož se je v obdobju po »Brionski deklaraciji« normaliziralo, namesto pritiskov, ki jih je izvajala JLA, so se ukvarjali z zahtevki direktorjev ormoških podjetij, ki so pričakovali, da njihovih delavcev ne bodo vpoklicali v enote TO, ki so varovale »južno mejo«. Delavce Občinskega upravnega organa za ljudsko obrambo Občine Ormož je čudilo, da so vsi vojaški obvezniki nepogrešljivi na delovnih mestih kot vodilni ali kot ključni delavci v proizvodnji. Podobno je bilo z vpoklicanimi motornimi vozili. Vodilni v Občinskem upravnem organu za obrambo Občine Ormož so se sestali z vsemi direktorji ormoških podjetij in uskladili svoje potrebe z zakonskimi obveznostmi. Tako so našli skupen jezik in zadovoljivo rešili težave angažiranja vojaških obveznikov v obojestransko korist.

Povzetek

Avtorja predstavljata delovanje Občinskega upravnega organa za obrambo Občine Ormož leta 1991, v času neposrednih priprav na vojno in delovanje upravnega organa med vojno. V prispevku so navedene naloge upravnega organa, ki so bile glede na obseg obrambnega delovanja in dinamiko odvijanja dogodkov del kriznega upravljanja Občine Ormož. Predstavljeno je usklajevanje upravnih organov občine z obrambnega in varnostnega načrta področja za izvedbo mobilizacije obrambnih struktur, usklajevanje obrambnih priprav civilnega sektorja ter zagotavljanje materialne in zdravstvene oskrbe TO, pripadnikov milice in drugih komponent obrambe in zaščite na območju občine ter skrb za enoto občinskih zvez in kripotozaščite. Avtorja predstavite ukrepe upravnega organa ob agresiji na ozemlju R Slovenije pri organizaciji oviranja hitrega prodora sil na območje Občine Ormož ter skrb za delovanje Civilne zaščite, Narodne zaščite in za nemoteno vrnitev Slovencev iz JLA in njihov prestop v TO.

Ključne besede: načrtovanje, ukrepi, kurirji, Teritorialna obramba, zveze

Viri

Zakon o obrambi in zaščiti, Uradni list RS, št. 15-555/91, z dne 6. 4. 1991.
Ukaz PŠTO VŠP, VT SZ 16/2, z dne 10. 1. 1991.
Ukaz PŠTO VŠP za izvajanje ukrepov pripravljenosti SZ 804-03, z dne 24. 5. 1991.

RSLO Razdelava nalog za izvajanje smernic Predsedstva RS o ukrepih za pripravljenost DT-802/4, z dne 22. 5. 1991.

Ukaz RŠTO za izvedbo mobilizacije SZ 847/28-6, z dne 22. 6. 1991.

Ukaz RŠTO za izvedbo mobilizacije SZ 847-06-30/6, z dne 23. 6. 1991.

Dopolnilo ukaza RŠTO SZ 847/35, z dne 24. 6. 1991.

Ukaz 7. PŠTO za delno mobilizacijo enot TO SZ 804-03/76, z dne 2. 6. 1991.

Zdenka Kersnik: Občina Ormož v 70. in 80. letih 20. stoletja, Zbornik referatov 40 let TO, OZVVS Ormož, 2008.

Anton Luskovič: Občinski štab Teritorialne obrambe (OŠTO) kot vojaškostrokovni organ predsednika skupščine, Zbornik referatov 40 let TO, OZVVS Ormož, 2008.

Miran Fišer: Prispevek k analizi virov kadrovske popolnitve Teritorialne obrambe Občine Ormož v obdobju 1980 do 1990, Zbornik referatov 40 let TO, OZVVS Ormož, 2008.

Miran Fišer, Vojna za Slovenijo leta 1991 in vojaški obvezniki z območja Občine Ormož, Zbornik referatov ob 20-letnici samostojnosti RS, Pokrajinski muzej Ormož Ptuj, 2011.

Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo

Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Poročilo o delu voda za zveze junij – julij 1991, številka 893/19, z dne 5. 9. 1991.

Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Načrt uresničevanja smernic o ukrepih za pripravljenost v nadaljnjem postopku osamosvajanja Republike Slovenije.

Občina Ormož, Občinski štab za Civilno zaščito, Poročilo o delu, številka 851/38, z dne 1. 8. 1991.
Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, vabilo za sestanek načelnikov NZ, številka 805/1, z dne 3. 6. 1991.
Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Zahtevek za organizacijo oviranja, številka 843/6-91, z dne 21. 6. 1991.
Občina Ormož, Sekretariat za ljudsko obrambo, Poročilo o prebeglih vojakih, številka 821/18, z dne 17. 7. 1991.

Vojna pošta br. 8866, Zahtjev za povratak vojnika u jedinice, številka akta 251-12/3, z dne 17. 7. 1991.

Gasilska zveza Ormož, Poročilo o izvajanju aktivnosti v času agresije na Republiko Slovenijo, z dne 8. 7. 1991.

Franc Zemljič, Patricija Kosi[1]

Učni center železniške dediščine Stanica Osluševci in Podgorci v malem

Avtorja v prispevku predstavita razvoj Društva za ohranjanje dediščine Prleški železničar na različne načine, predvsem s prikazom njune vzporedne povezave, tako kot je bilo nekoč; tudi z delovanjem na športnem, kulturnem in turističnem področju, za kar je treba veliko volje in mnogo ustvarjalnosti.

Uvod

Na sedežu društva Prleški železničar v Osluševcih, kjer deluje tudi Športno društvo Stanica, je v nastajanju muzej v malem, imenovan Stanica. Izraz stanica izhaja s sosednje Hrvaške, vendar ga najdemo tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Objekti, naprave, predmeti in dokumenti predstavljajo celoto, imenovano Učni center železniške dediščine na Stanici v Osluševcih. Z novimi idejami se širi. Da lahko naše delovanje in predmete nazorno predstavimo tudi drugje in ker vsega ne moremo peljati s sabo, je nastala maketa učnega centra, ki zraven Osluševcev zajema tudi Podgorce – gre torej za učni center železniške dediščine Stanica Osluševci in Podgorci v malem.

Pogled na Učni center železniške dediščine Stanica Osluševci iz zraka. Foto: Zdravko Munda.

Bivše železniško postajališče in muzejski vagon iz leta 1926

Na Stanici v Osluševcih, kjer je sedež društva Prleški železničar za ohranjanje dediščine z **edinstveno ustvarjalnostjo Janka Korparja**, je najprej nastala zbirka železniške dediščine v objektu **bivšega železniškega postajališča in muzejskega vagona, oba iz leta 1926**, kjer so predstavljeni delovni prostori, kot so čakalnica, potniška blagajna, prometni urad itd. ter **mali park železniških naprav in progovnih vozil** s progovnim vozičkom iz leta 1904 in modranom, ter drugo.

Muzejski potniški vagon pred obnovo. Foto: Zdravko Munda.

1 **Mag. Franc Zemljič**, Društvo za ohranjanje dediščine Prleški železničar, Osluševci 48, Podgorci.
Patricija Kosi, Športno društvo Stanica, Podgorci 87a, Podgorci.

Muzejski potniški vagon po obnovi, preurejen v muzej. Foto: Zdravko Munda.

Železniška postaja (postajališče) Osluševci pred začetkom projekta okrog leta 2010, ko je bila predvidena za rušitev, vendar je domačin Janko Korpar sklenil dogovor za njeno obranitev, saj je bilo tukaj zemljišče njegovih prednikov pred prihodom železnice v te kraje. Original hranijo Slovenske železnice, z dvojnikom razpolaga tudi Društvo Prleški železničar.

Bivša železniška postaja (postajališče) Osluševci preurejena v muzej na Stanici. Foto: Štefan Hozyan.

Mali park železniških naprav in progovnih vozil. Foto: Zdravko Munda.

Kmalu je sledila širitev območja oz. zbirke železniške dediščine, ki je skupaj z vsebino tematike, predstavljene obiskovalcem (multivizije, tematske delavnice, pohod po železniško-planinski-vinski poti, predavanje in kvizi/tekmovanja za udeležence itd.), prerasla v **Učni center železniške dediščine na Stanici v Osluševcih**, ki obsega tudi atelje/galerijo z umetniško vsebino, kjer so slike na steklu in reprodukcije z železniško tematiko ter modularna maketa.

Bivša železniška postaja (postajališče) Osluševci preurejena v muzej na Stanici. Foto: Štefan Hozyan.

Modularna maketa Trix Expres v razmerju HO (1:87)

Modularna maketa temelji na tirnem in voznem parku (lokomotive in vagoni) **proizvajalca Trix Expres v razmerju HO (1:87)**, ki smo jo prejeli leta 2015 od g. Markusa Bienaua iz Nemčije (Maintal). Modeli temeljijo na povojnem **obdobju 1950 do začetka 1960. leta**; med modelarji in zbiratelji so modeli Trix-a zelo cenjeni, saj segajo začetki tega podjetja v leto 1838.

Modularna maketa proizvajalca Trix Expres. Foto: Štefan Hozyan.

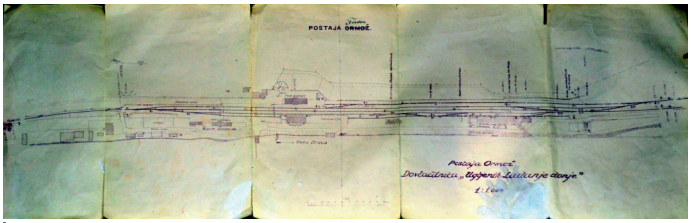

Načrt železniške postaje v Ormožu iz leta 1927.
Original hrani Društvo Prleški železničar.

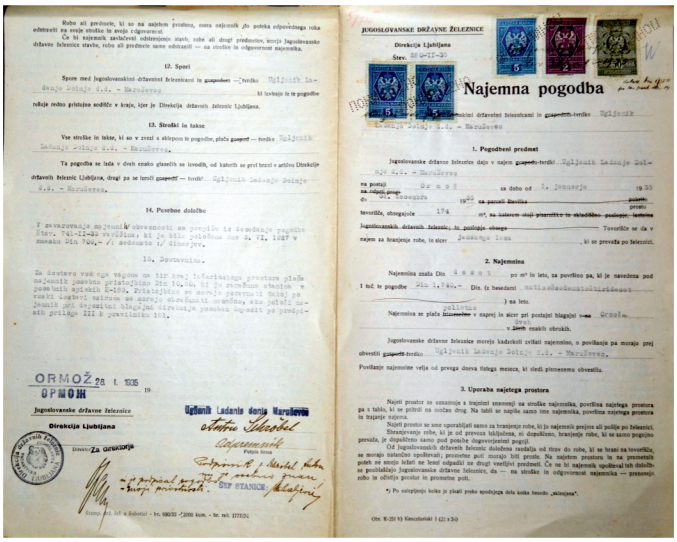

Fotokopija pogodbe med takratno železniško upravo in podjetjem na hrvaškem o prevozu rude po železnici. Original hrani Društvo Prleški železničar. Zdravko Munda.

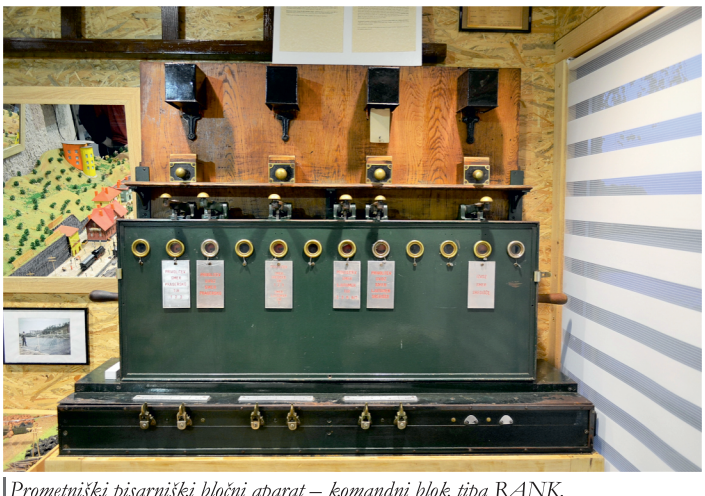

Prometniški pisarniški bločni aparat – komandni blok tipa RANK.
Foto: Zdravko Munda.

Tirni in vozni park (lokomotive in vagoni) predstavlja širše območje **železniške postaje v Ormožu po načrtu iz leta 1927–1975** in prikazuje tudi vinsko klet, mline na Dravi, žičnico za premog čez reko Dravo itd., ter velik park železniških vozil in naprav, kjer je še veliko prostora za ustvarjanje.

Maketa območja železniške postaje v Ormožu po načrtu iz let 1927–1975 in prometniški pisarniški bločni aparat – komandni blok tipa RANK.
Foto: Zdravko Munda.

Maketa železniške postaje Ormož je povezana na originalen blok elektro-mehanske signalno-varnostne naprave **(prometniški pisarniški bločni aparat – komandni blok tipa RANK)**, ki je bil v funkciji na Železniški postaji Ormož do modernizacije leta 2010. Gre za edinstveno predstavitev in za edino tehnično rešitev v splošnem; povezava makete in originalne signalno-varnostne naprave, ki jo je izdelal **Janko Korpar**. S tem so zelo nazorno prikazani dogodki, kako se je odvijal promet vlakov na Železniški postaji Ormož (kako se prestavljajo kretnice, postavljajo signali, zapirajo zapornice in vozijo vlaki…).

4. Krožno potovanje po učnem centru železniške dediščine

Manjši krog krožnega potovanja po učnem centru železniške dediščine se zaključuje z **velikim parkom železniških vozil in naprav**, kjer je tirna platforma za montažo vozne mreže, korenska kretnica, tirnice tipa X Južne železnice ipd.

Veliki park železniških vozil in naprav. Foto: Zdravko Munda.

Večji krog krožnega potovanja po učnem centru železniške dediščine pa predstavlja železniško-planinska vinska pot do Larinega razglednega stolpa in Lenartove cimprače na Cvetkovski Vrh. (prikaz, od koder so včasih pešci prihajali na vlak).

Železniško-planinska vinska pot in Larin razgledni stolp (na pobudo Janka Korparja) ob Lenartovi cimprači na Cvetkovskem Vrhu. Foto: Zdravko Munda.

5. Promocijsko sodelovanje na športnem, kulturnem in turističnem področju

Športno društvo Stanica in Društvo Johann Janez Puch Ljutomer – Puhovci sta društvi, s katerima največ sodelujemo na športnem, kulturnem in turističnem področju; na prireditvah skozi vse leto pa tudi posrbijo za prijetno vzdušje.

Janko Korpar med ustvarjanjem. Foto: Štefan Hozyan.

Športni dogodki v organizaciji ŠD Stanica. Foto: Štefan Hozyan.

Prireditev Dedek Mraz se pripelje na Stanico z vlakom. Foto: Štefan Hozyan.

Promocijska vsebina; stojnica, posebno kolo itd. Foto: Štefan Hozyan.

Leseni »ringelšpil«, vrtiljak za otroke s pletenimi »korpami« (košarami), je ročno delo. Po starih načrtih ga je izdelal Dušan Jevšovar; privabi veliko otrok, nad njim pa so navdušeni tudi številni drugi obiskovalci.

Leseni ringilšpil (vrtiljak za otroke) s pletenimi korpami (košarami).
Foto: Štefan Hozyan.

Povzetek

Društvo Prleški železničar Osluševci za ohranjanje dediščine je nastalo v času intenzivne modernizacije proge Pragersko–Ormož–Hodoš z namenom, da zgrajeni objekti ne bi šli v pozabo.

Zraven zbiranja in ohranjanja predmetov se člani Društva Prleški železničar povezujemo z drugimi društvi in izvajamo različne dogodke, povezane z železnico.

Na ta način promoviramo železnico kot pomembno gospodarsko in turistično dejavnost, hkrati pa z našimi dogodki in s srčnimi domačini na edinstven in svojevrsten način privabljamo v Osluševce številne obiskovalce. Vedno niso pomembe številke in obseg, pa vendar, več kot 3.000 obiskovalcev letno na Stanici v Osluševcih, skoraj 1.000 predmetov železniške dediščine, preko 2.000 zgodovinskih dokumentov, načrtov, fotografij, preko 90 evidentiranih članov in številni simpatizerji iz vse Slovenije, številni nastopi v medijih; TV SLO oddaja Dobro jutro, so dovolj zgovorni podatki, hkrati pa tudi vzpodbuda in obveznost, da bi tako uspešno delovali tudi v prihodnje.

Ključne besede: Prleški železničar, Osluševci, ohranjanje dediščine, modularna maketa

Viri

Arhiv Društva za ohranjanje dediščine Prleški železničar, Osluševci 48, 2273 Podgorci

Srečko Pavličič[1]

DOZA – nekaj o centralnem arhivu križnikov

Zapis na kratko predstavlja Centralni križniški arhiv na Dunaju, ki v delu gradiva pokriva naše vinorodno območje v preteklosti, vse do 15. stoletja. Velja kot povabilo zainteresiranim za raziskovanje lokalne zgodovine, ljudi, razmer in odnosov.

Članek je bil sicer v zelo podobni vsebini in obliki objavljen v Zgodovinskih listih, ki jih izdaja Splošna knjižnica Ljutomer, vendar je smiselno arhiv DOZA predstaviti tudi bralcem Zgodovinskih zapisov, predvsem pa raziskovalcem lokalne preteklosti Ormoža in okolice.

Ormoški okoliš je bil v preteklosti v mnogočem blizu viteškemu redu križnikov.[2] Njihove posesti so bile v upravnem smislu razporejene v komendah, od katerih je za naše področje izrednega pomena Velika Nedelja in manj komenda v Muretincih.[3] Stoletja trajajoči odnosi med križniki in njihovimi podložniki so v pravno-posestnem smislu vplivali na življenje in delo številnih generacij, neizbrisen pečat pa so pustili tudi na okolju kot celoti.[4] Prisotnost viteškega reda križnikov pri nas in opredelitev njegove vloge ter vpliva je kljub nekaterim zaključenim projektom in zapisom še vedno manj znano, javnosti premalo predstavljeno in v senci nekih časov, ko križniki niso smeli delovati.[5] Da bo to preseženo, bo potrebnega še veliko raziskovalnega dela zgodovinarjev, še posebej na področju arhivskega gradiva. To pa čaka zbrano in urejeno nedaleč stran, pa vendar za mnoge še vedno nedosegljivo zaradi namišljene razdalje v kilometrih ali celo neopredeljene ideološke razdalje; s tega vidika torej malodane nepotrebne zgodovinske snovi za proučevanje življenja naših prednikov. In dokler bodo kakršne koli razdalje do arhivov vplivale na stroko in ljubitelje, ne moremo govoriti o opravljenem delu. Prav zato je treba odpreti škatle križniškega arhiva in povedati veliko novega in več o minulih časih in domači preteklosti našega področja.

Velika Nedelja 1681 (po Vischerju).

DOZA (Deutschordens-Zentralarchiv) ali centralni arhiv nemškega viteškega reda (križnikov) je hranjen na Dunaju. Singestrasse 7 je zlahka najti, saj je od znamenite katedrale sv. Štefana oddaljena slabo minuto hoje. Pročelje zgradbe je prepoznavno tudi po zvoniku manjše križniške cerkve, ki si jo ob obisku arhiva lahko ogledate.

---

1 **Srečko Pavličič**, višji knjižničar, Splošna Knjižnica Ljutomer, Pristava 4a, Ljutomer, email: srecko.pavlicic@guest.arnes.si.

2 Križniški (viteški) red, poimenovan tudi Nemški viteški red, Tevtonski viteški red ali s polnim imenom Red bratov in sester nemške hiše svete Marije v Jeruzalemu, je imel pri nas v lasti predvsem vinograde in v tej povezavi gre razumeti tudi nadaljevanje zapisane vsebine.

3 J. Štampar, s. J. Ogulin: Križniki v Sloveniji, Križniški red, Ljubljana, 2010. (P. Janko Štampar je prior križniškega reda in avtor publikacije o križnikih, ki smo jo na Slovenskem še kako pogrešali.
Polni pričakovanja se veselimo še kakšnih podobnih zapisov.)

4 Ta zapis ni namenjen proučevanju prisotnosti križniškega reda v okolju niti njegove gospodarske vloge v odnosu gorski gospod – gornik (podložnik) ali podobno, ampak želi predstaviti del obstoječega (neznanega) arhiva.

5 V času samostojne Slovenije je bilo realiziranih in predstavljenih kar nekaj odmevnih vsebin o križnikih. Zapisi, publikacije, razstave, manifestacije in druge aktivnosti (obnove poslopij, restavriranje predmetov …) so mnoge spomnile na križniško prisotnost pri nas, zato vsak tak dogodek pozdravljamo. Posebej pa velja poudariti, da imajo križniki svoje predstavništvo v Ljubljani, sestre križniškega reda pa v Ljutomeru.

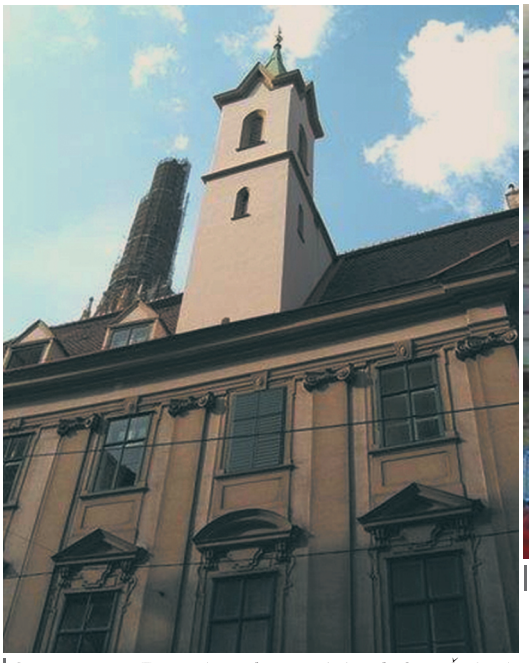

Singerstrasse 7, Dunaj (v ozadju zvonik katedrale sv. Štefana).

Lokacija križniškega reda in arhiva.

V arhivu vas bodo radi sprejeli. Prav bo, če se boste predhodno najavili, saj imajo redovni bratje, ki za arhiv skrbijo, tudi druge obveznosti in deljen delovni čas. Nekaj malega občasnih obnov in popravil znotraj prostorov lahko vpliva na odprtje, vendar le redko.

Pri delu z arhivskih gradivom boste morali biti bolj ali manj samostojni in prepuščeni lastnemu znanju ter iznajdljivosti. A pregledna ureditev arhiva vas bo vzpodbudila k delu, čeprav je večina arhivskega gradiva neznanega.[6]

DOZA, eden od prostorov z arhivskimi škatlami.

Arhivska škatla z gradivom, komenda Velika Nedelja.

S pomočjo omenjenega seznama obstoječega gradiva v DOZA, ki se nanaša prav na ormoško (in širše) področje (komenda Velika Nedelja) mi je uspelo za svoje potrebe obdelati le vsebine 16 arhivskih škatel.[7] Z najdenim sem bil več kot zadovoljen, predvsem pa presenečen. Posamezni dokumenti so celo iz 15. stoletja in silno obširni. Rokopisi v srednjeveški nemščini (delno latinščini) na listih in v zvezkih pripovedujejo o vsemogočih

6 Na to nas posebej opozarja p. Janko Štampar v omenjeni publikacij o križnikih v Sloveniji, dokaj popoln popis arhivskih enot in vsebin pa je v prvi izdaji ormoškega zbornika predstavil tudi Anton Klasinc (Ormož skozi stoletja, Založba obzorja Maribor, 1973, str. 50). V arhivu so škatle označene kot »kartoni«.

7 V arhivu so škatle označene kot »kartoni«.

dogodkih, ki so se nekoč zgodili v naših krajih, če je to zadevalovinogradnike ali posest velikonedeljske komende. Posebej me je razveselilo, da so zapisi v podajanju snovi tako natančni in dosledni, da tudi po petih stoletjih zlahka primerjalno lociramo in razumemo zapisano. Še posebej pa velja omeniti, da arhivske vsebine prinašajo omembe mnogih krajev, ki so kot ledinska imena pri nas že pozabljeni. Nekateri so celo izrisani, seveda s poudarkom na posesti komende.

Raziskovalcu bodo še več povedali natančni seznami gornikov – podložnikov komende. Segajo nazaj vse do leta 1486 in nekateri v Klasinčevi predstavitvi niso zajeti. Gradivo lepo dopolnjujejo številni urbarji, registri, računi in inventarji, ki prav tako omenjajo ljudi, ki so nekoč tukaj živeli. Zahtevnejši so uradni zapisi in poročila pravnega in sorodnega značaja same komende ali višjih oblasti.

Posebno obdelavo pa si zaslužijo zapisi letnih gorniških pravd, kakor so jih po določilih gorskih bukev izvajali in vodili med vinogradniki in komendo Velika Nedelja vse od 1576. dalje.

Vsebine, ki opredeljujejo drugo posest in pristojnost komende (stavbe, opreme, cerkveni interier, poročila, dogodki, korespondenca…), so prav tako zelo obširne in zahtevajo drugačen raziskovalni pristop.

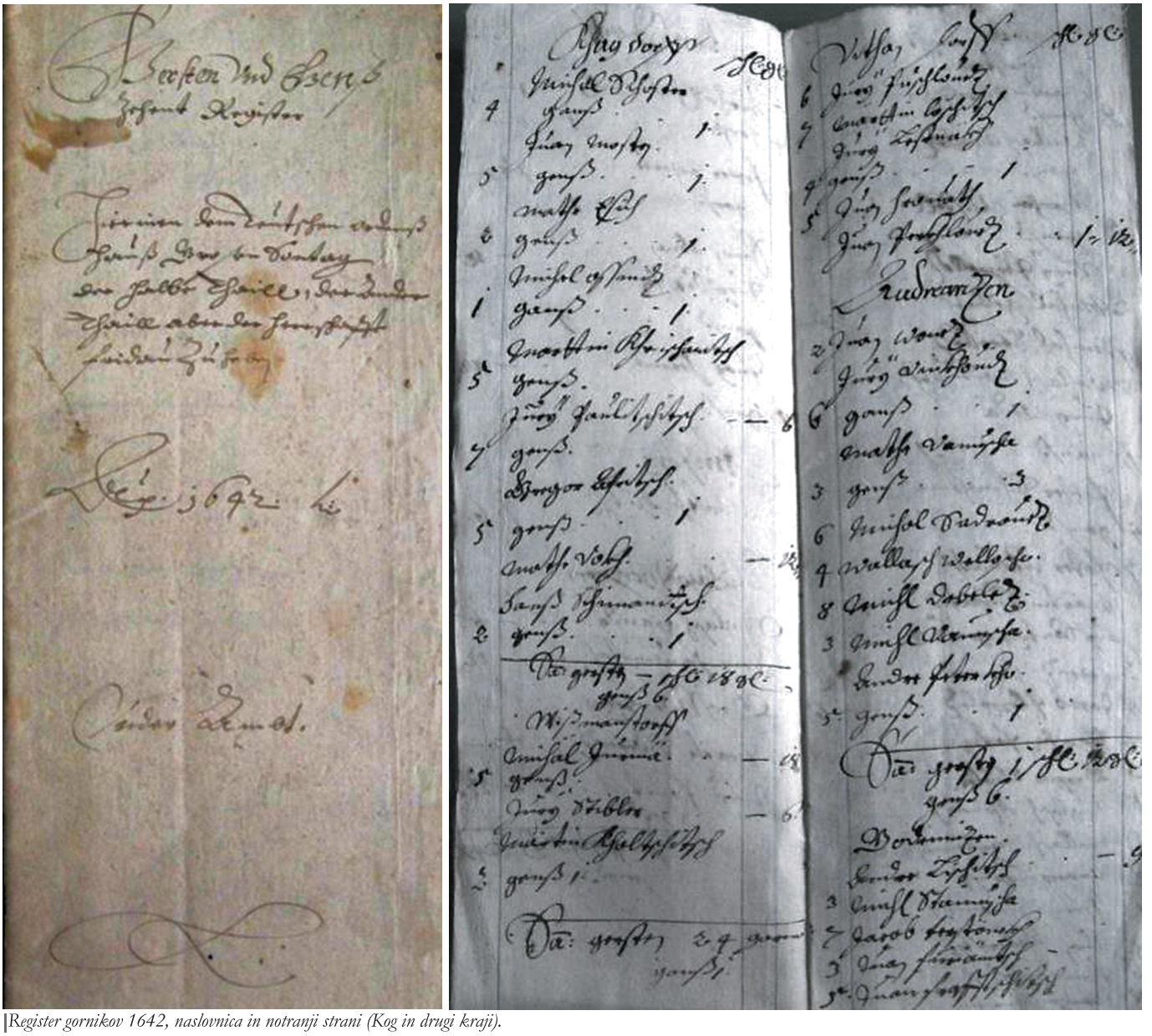

Register gornikov 1642, naslovnica in notranji strani (Kog in drugi kraji).

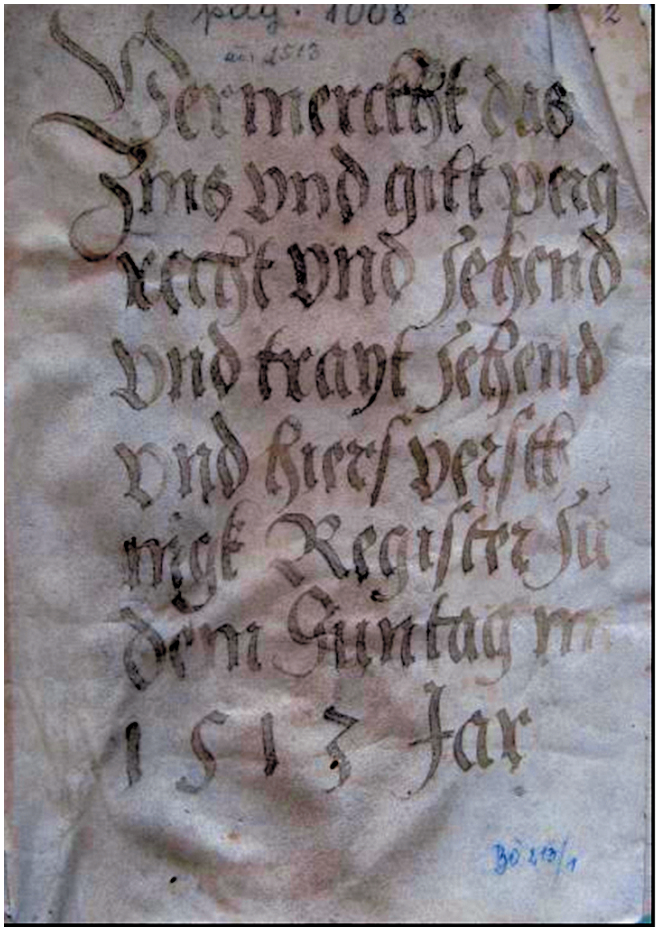

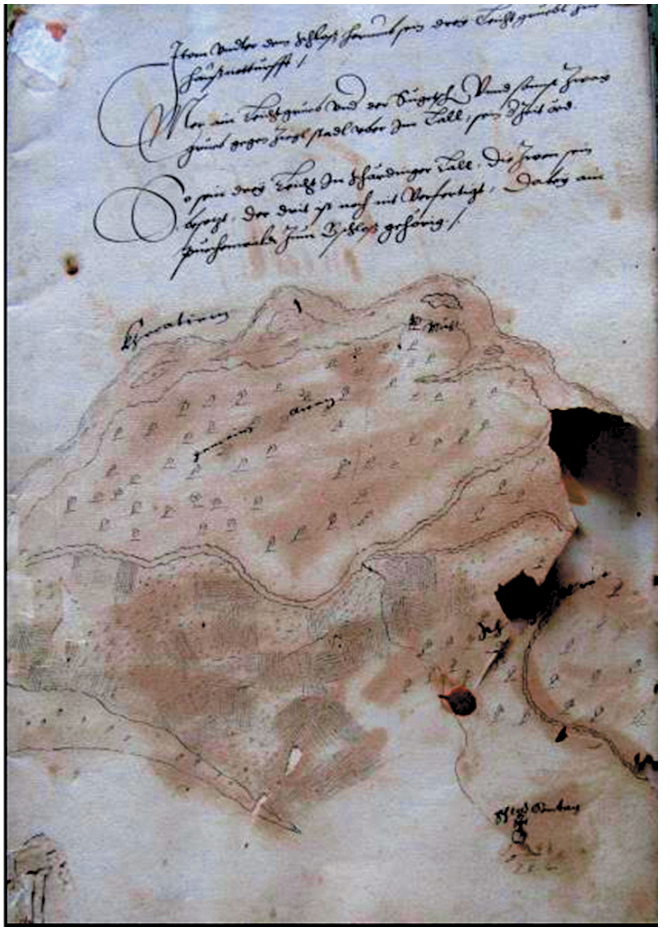

Gorninski register 1513, naslovnica in notranja stran.

DOZA na Dunaju hrani neizmerne arhivske zaklade za proučevanje zgodovine našega okolja.
Čas je, da se jih lotimo, jih preiščemo in preberemo ter predstavimo zainteresirani javnosti.
Zapis naj služi kot povabilo in izziv vsem, ki to iščejo. Seznam v roke – pa pot pod noge. Razdalj vendar ni.

Povzetek

Centralni arhiv križnikov na Dunaju (DOZA) ima poleg drugega gradiva tudi bogato zbirko arhivskih listin komende Velika Nedelja, ki na zgodovinski način opredeljujejo življenje, delo, ljudi in razmere našega področja, posebej vinorodnega okolja. Gradivo je po predhodni napovedi dosegljivo vsem. Z nekaj spretnosti in zadovoljivim predhodnim znanjem lahko spoznamo vsebine, ki so vezane na prostor tako v gospodarskem (vinogradništvo, kmetijstvo, gozdarstvo, obrti) kot v drugih ozirih (podložništvo, gorniško pravo, urbarji, dajatve, lokacije). Arhivska gradiva našega področja segajo vse v 15. stoletje.

Ključne besede: arhiv, križniki, Velika Nedelja, komenda, Dunaj, vinogradništvo

Ivan Rihtarič[1]

»Štajerc« in kmetijstvo na Spodnjem Štajerskem 1914–1918

Kmetijstvo kot prevladujoča gospodarska panoga na Spodnjem Štajerskem je v času prve svetovne vojne bilo v veliki krizi; pomanjkanje moške delovne sile na kmetijah, velika inflacija cen kmetijskih pridelkov in pogoste rekvizicije za potrebe vojske in mest (Gradec, Dunaj). Živinoreja je utrpela velik padec staleža živine, sadjarstvo in vinogradništvo pa tudi slabe letine. Oblast je v kmetu videla veliko oporo za uspešno vodenje vojne, a mu je med vojno z nekaterimi ukrepi le blažila težek položaj. Slovenska ljudska stranka je s svojo politično prevlado na slovenskem podeželju bila edina, ki je konkretneje zagovarjala kmetove zahteve, da naj se mu zmanjšajo obveznosti zaradi vojne, ki se je v jeseni 1918 le končala s porazom Avstrije in njenih zaveznic.

Kmet poštenjak[2]

Kmet je poštenjak,
On nam orje in obseje polje;
Kdor kmeta zaničuje,
Nič vreden je, bedak.

Še prej, ko ljubo solnce pride,
Poda se kmet na težko delo;
In gre za plugom dobrovoljno,
Zvečer ves truden domov pride.

V potu svojega obraza,
Preskrbi nam kruh vsakdanji;
Kaj brez kmeta bi počeli?
Kje ljubega kruheka bi vzeli?

Zatorej bodi kmetski stan,
Od vseh najbolj spoštovan;
Ker na celem svetu ni dežele,
Katere kmetske roke ne bi živele.
F. M.

Časopis "Štajerc" se je sam razglašal za časopis, ki zastopa spodnještajerskega kmeta in njegovo vključevanje v gospodarske tokove tistega časa. Pri tem je poudarjal nujnost umnega kmetovanja spodnještajerskega kmeta, da bo lahko konkuriral tujim blagovnim tokovom, ki so vedno bolj prodirali tudi na Spodnje Štajersko.
Paleta prispevkov, ki jih je objavljal časopis, je bila zelo široka, tako kot je v svojem bistvu tudi samo področje kmetijstva zelo razvejana dejavnost.
Kmet je bil v luči "Štajerca" vedno pošten, priden, navezan na svojo zemljo in zelo delaven. "Štajerc" je kmetu redno svetoval, katera dela je treba opraviti v posameznem mesecu in katere novosti naj uporablja pri tem,[3] ter ga

1 **Ddr. Ivan Rihtarič**, prof., Dalmatinova ulica 6, Radenci.
2 Štajerc; 24/14 (26. 7 .1914) v prispevku – pesmi "Kmet poštenjak".
3 Štajerc; 28/14 (16. 8. 1914) v prispevku "Kmetovalčeva opravila v mesecu avgustu."

ob izbruhu vojne posvaril pred raznimi goljufi, ki bodo želeli od njega kupovati pridelke pod ceno.[4]

Avstrijski kmetijski minister je objavil v "Štajercu" poziv vsem kmetom, naj poskrbijo za varno spravilo poljedelskih pridelkov letine 1914 (ni bila dobra zaradi preobilnega dežja v mesecu juliju). Sejejo in sadijo naj predvsem pšenico, rž, krompir in koruzo. Za varno in pošteno žetev je državno namestništvo, skupaj s štajerskim deželnim odborom, določilo posebne nadzornike za sodne okraje na Štajerskem. Mestna občina Ptuj in občina Breg pri Ptuju sta nastavili posebnega poljskega čuvaja za njive in polja v Stadtwaldu in Krčevinah in tako želeli preprečiti velike tatvine poljskih pridelkov.[5]

Za jesensko saditev sadnega drevja je "Štajerc" objavil dolg seznam primernih sadik iz deželnih sadnodrevesnih šol v Gleisdorfu, Brucku na Muri in Celju.[6]

V oktobru so bili kmetje opozorjeni na previdnost pri prodajanju živine, saj so se že začeli pojavljati prvi prekupčevalci in goljufi, ki bi radi izrabljali vojni čas. Naloga vsakega kmeta v Avstriji je bila, po posebnem državnem pozivu, da obdela svoja polja, kljub pomanjkanju delovne sile, ter zase in armado zagotovi dovolj zdrave hrane.[7]

Vinska trgatev je bila v letu 1914 opravljena. Količina vina je bila manjša, kot se je pričakovalo, a je bila kakovost zato kar dobra, kupcev pa zaradi vojne, kljub nižjim cenam, nekoliko manj kot prejšnje leto. Cene so se dokončno postavile do konca leta 1914.[8]

Za izobraževanje kmetov in viničarjev je bilo poskrbljeno predvsem v pozni jeseni in zimi, ko so le-ti imeli tudi več prostega časa. "Štajerc" jih je povabil v razne tečaje (pletenje košar) in izpopolnjevanja (amerikanska trsna kultura) na deželnih viničarskih šolah v Silberbergu pri Lipnici, Mariboru in v Gornji Radgoni.[9]

Povpraševanje po viničarjih oz. njihovi delovni sili je bilo kar pogosto in najemali so si jih bogatejši posestniki. Gmotni položaj viničarjev je bil odvisen od števila družinskih članov in del, ki so jih opravljali, ter seveda tudi od najemnika.[10]

Prvi izredni ukrep države, ki ni bil posebej priljubljen tako pri kmetih in trgovcih kot tudi pri kupcih, je bila prepoved klanja telet do konca leta 1914, z namenom, da bi se v morebitnih nadaljnjih vojnih letih obdržal primeren stalež goveje živine. Ta izredni državni ukrep je s posebnim razglasom objavil tudi načelnik ptujskega okrajnega zastopa Jožef Ornig.[11]

Da bi kmetje lahko opravili vsa potrebna jesenska dela na svojih posestvih, je okrajni odbor na Ptuju priskrbel

---

4 Štajerc; 29/14 (23. 8. 1914) v prispevku "Svarilo" ("...da se kmete straši, da jim bo vojska vse žito vzela...goljufajo pri cenah...").
5 Štajerc; 31/14 (6. 9. 1914) v prispevku "Kmetovalci v Avstriji!" ("poljedelski minister Zenker") in v 32/14 (13.9.1914) v prispevku "Nadzornik zaradi žetve" ("...ima legitimacijo in na roki nosi belo-zeleni trak...") in v 24/14 (26. 7. 1914) v prispevku "Slaba letina" in v 34/14 (27. 9. 1914) v prispevku "Poljski čuvaj".
6 Štajerc; 33/14 (20. 9. 1914) v prispevku "Razglas" ("23 vrst jablan, 14 vrst hrušk").
7 Štajerc; 37/14 (18. 10. 1914) v prispevkih "Svaritev" in "Čuvajte živino pred kugo!" ter v 36/14 (11. 10. 1914) v prispevku "Kmetovalcem Avstrije!" ("....minister Zenker") in v 38/14 (25. 10. 1914) v prispevkih "Kako se hrani krompir", "Krmljenje z želodom" in "Spravilo sadja" itd....
8 Štajerc; 39/14 (1. 11. 1914) v prispevkih "Vinska trgatev" in "Prva licitacija letošnjega mošta" ("...v Spielfeldu, prodajal se je pridelek grofa Franca Attemsa z raznih leg v Slovenskih goricah...slabši mošti do 128, boljši do 190 K za polovnjak; o 231 K in kozjaški moškatelc 275 do 276 K polovnjak") in v 47/14 (27. 12. 1914) v prispevku "Vinski iztoč" ("cene za staro vino, 1912 in 1913, od 72 do 112 vinarjev; J. Kräber, Ptuj, Allerheilligengasse 13").
9 Štajerc; 34/14 (27. 9. 1914) v prispevku "Razglas" ("pletenje košar na Deželni viničarski šoli v Silberbergu pri Lipnici...plačati le hrano 24 K na mesec...") in v 39/14 (1. 11. 1914) v prispevku "Razglas" ("v Silberbergu 26 oseb, Mariboru 14 in Gornji Radgoni 14 posestniških in viničarskih sinov... od 15. 2. do 1. 12. 1915... pogoji: 15 let starosti, zdrav, nravstveno potrdilo župnijskega urada...").
10 Štajerc; 43/14 (29. 11. 1914) v prispevku "Viničarska družina" ("za posestvo Auersperg v Bellayu,...plača viničarja na leto bo 600 K, mleko, drva, vinski in poljski deputat, perutnina, svinje; dnina je za moške člane družine 2 K, za ženske 1 K 20 v") in 46/14 v prispevku "Oglas – graščina Steinhof pri Radgoni" ("iščejo se kravji majerski ljudje...3 osebe, od 1. 1. 1915 dalje... prosto stanovanje, drva, njiva za zelenjavo, mleko 2 litra vsak dan, krma za eno živino v graščinskem hlevu in na leto 960 K gotove plače...ponudbe pisne v nemščini...").
11 Štajerc; 41/14 (15. 11. 1914) v prispevku "Omejitev klanja telet" ("...globa do 5.000 K in zapor do enega meseca...") in v "Razglas".

potrebno število vojaških konj, ki jih bodo kmetje lahko dobili v najem.[12]

V sredini oktobra 1914 sprejeti odlok o omejitvi klanja telet se je po pisanju "Štajerca" na veliko kršil po celotni Štajerski, saj je bilo samo v drugi polovici novembra zaklanih kar 1452 telet, od tega več kot polovica na Srednjem in le četrtina na Spodnjem Štajerskem. Časopis je tako kršitev odloka ostro kritiziral in v času že tako težkih vojnih razmer kmete opozoril, da bodo posledice vidne šele v naslednjih letih, ko bo primanjkovalo goveje živine.[13]

Zimski čas je bil primeren čas za razna hišna, kletarska in gozdna opravila, ki jih je lahko kmet postoril, glede na že opravljena jesenska dela na polju. "Štajerc" je svoje zveste bralce obvestil, da zaradi vojnih razmer ne bo mogel izdati zelo priljubljenega "Štajerčevega kmetskega koledarja", ki bi jim postregel z zanimivim branjem in jih strokovno poučeval, kar pa bo redno, vsak mesec, poskušal nadomeščati z nasveti v časopisu.[14]

"Štajerc" se je zavedal pomena spodnještajerskega kmeta v vojnih razmerah in je zato objavil poseben prispevek. V vojaku in kmetu je videl oporo tudi v letu 1915; kmet mora preskrbeti z zadostnimi količinami kruha, država pa bo kmeta pri teh njegovih prizadevanjih kar najbolj podpirala.[15]

Prvič je "Štajerc" objavil konec januarja 1915 dopis iz izrazito kmečko-vinogradniškega področja Spodnje Štajerske, v katerem se vidi, da je splošna draginja začela povzročati nezadovoljstvo med meščani in kmeti. Pisec je namreč očital vladi, da je preveč radodarna do kmečkega prebivalstva, ki da živi s pomočjo državnih podpor skorajda razkošno in velikokrat troši po nepotrebnem denar po gostilnah, kar je seveda treba spremeniti.[16]

V zimskem času je bil seveda največji problem na kmetijah z živino, zato je država sprejela nekaj ustreznih ukrepov. Kmetom je priporočila, naj obdržijo primeren stalež plemenske živine ter redijo svinje in naj imajo še vedno v hlevih tudi konje. Vojaška oblast je sicer pobrala kmetom veliko dobrih konjev, zato so kmetje njihovo pomanjkanje nadomeščali z voli in biki. Za krmljenje živali je dovolila celo nakup sladkorja, ki za te namene ne bo obdavčen. Ker pa je za prepotrebno kopanje v vinogradih primanjkovalo krepkih delavcev, saj so bili v vojsko vpoklicani mnogi viničarji in njihovi sinovi, je "Štajerc" cinično priporočal, da naj se lastniki kar sami lotijo tega težkega dela.[17]

Novi urednik "Štajerca" (Anton Peitler) je februarja objavil dolg prispevek o pomenu kmetijstva v vojnih razmerah. Prepričan je bil, da se kmetijstvo ne da izboljšati le z raznimi podporami, ampak je potrebno, da tudi sami kmečki delavci bolj vzljubijo kmečko delo. Država bo morala poskrbeti za boljši socialni položaj teh delavcev, predvsem v njihovi starosti, saj so bili do sedaj velikokrat prepuščeni na stara leta beračenju in pozabi. Prav ta svetovna vojna pa je pokazala, da so vsi stanovi odvisni od kmeta pri njegovem zagotavljanju zadostnih količin hrane. Podpore, ki jih daje Fundacija viteza Pitterl Tesendorfa ("20 K mesečne podpore za stare in onemogle služabnike") bodo nedvomno pozitivno vplivale na "ljubezen do kmetijstva".

Za ohranitev kmečkih posesti je imel nekaj konkretnih predlogov: da bi lahko posestvo preživelo 5 do 15 ljudi, naj

---

12 Štajerc; 42/14 (22. 11. 1914) v prispevku "Razglas – konji".

13 Štajerc; 1/15 (3. 1. 1915) v prispevku "Omejitev klanja telet" (" 1452 zaklanih telet, in to v vojnem času, ko se dnevno za vojsko zakolje 5000 do 6000 glav goveje živine...Srednja Štajerska 755 glav – 52%, Zgornja Štajerska 310 glav – 21% in Spodnja Štajerska 387 glav – 27%; Okraj Celje (28), Celje – mesto (29), Mozirje (6), Konjice (10), Ljutomer (14), Okraj Maribor (59), Maribor – mesto (88), Okraj Ptuj (18), Ptuj – mesto (77), Brežice (55) in Slovenj Gradec (3) ".

14 Štajerc; 1/15 (3. 1. 1915) v prispevku "Tečaj kletarjenja" ("... v deželni kletarski šoli v Mariboru od 18. do 23. januarja 1915.... cena je 10 K...") in v 2/15 (10. 1. 1915) v prispevku "Obvestilo", v 7/15 (14. 2. 1915) v prispevku "Razglas" ("...tečaj v Mariboru od 1. do 13. 3. za vinorejo in sadjerejo ter tečaj za viničarje...").

15 Štajerc; 3/15 (17. 1. 1915) v prispevku "V vojski – 1915 nasproti" (".... V znamenju meča in pluga! "...vojak in kmet sta najvažnejši opori...").

16 Štajerc; 5/15 (31. 1. 1915) v prispevku "Iz Kozjanskega okraja" ("...s podporo 46 ali 90 K se živi na kmetih lahko po baronsko ...povsod pri njih najdeš skoraj steklenice žganja, ruma, špirita in vse mogoče, kave preobilo in pije se čaj po trikrat na dan ...v nedeljo pa še hajd v gostilno...").

17 Štajerc; 6/15 (7. 2. 1915) v prispevkih "Živinorejci, pozor!", "Ne prenaglite se!" in "Sladkor kot krma" ter v "Delo v vinogradih".

dobi od poštnih hranilnic potreben kapital z le 3 % obrestno mero in naj se posestvo za tri leta oprosti plačevanja hišno-razrednega in zemljiškega davka. Izpad teh davkov naj bi država nadoknadila z višjo obdavčitvijo lastnikov največjih gozdov in lovišč.

Mali posestnik daje, kot piše v nadaljevanju svojega razmišljanja Peitler, največ zdravega ljudskega naraščaja, vzdržuje mesta in industrijske kraje ter povrhu vsega daje še največji krvni davek v tej vojni, saj daje največ novih vojakov. Zaradi vsega tega ga mora država podpreti in braniti. Treba bi bilo tudi prepovedati izseljevanje v Ameriko, saj bi si ljudje lahko tudi že doma zagotovili varno starost. Tudi država bi morala storiti kaj, da bi se pocenila vlada in bi tako lahko letno prihranili vsaj 200 milijonov K, tako ne bi bil pri vsem vedno prizadet le mali posestnik.[18]

Država je res prešla od mnogih besed podpore kmetom h konkretnim dejanjem. Tako je bil kmet oproščen dolžnosti, da bi moral dati vojski na voljo konje, pa tudi mnogi kmečki fantje so ostali doma na posestvih, kjer je že tako ali tako primanjkovalo delavcev. V času spomladanske setve je vojaška oblast lahko dovolila maksimalno dva tedna dopusta kmečkemu fantu – vojaku. Na na njene stroške je tudi dobil prosto vozovnico na železnici, družina doma pa je še naprej prejemala že odobreno denarno podporo. Če je posestnik imel interes in seveda tudi denar, je lahko pri vojaških oblasteh dobil do dvajset vojakov kot pomoč pri poljskih delih. Tudi vojne begunce, predvsem iz Galicije, je država priporočala za opravljanje poljedelskih del na Spodnjem Štajerskem.[19]

Država pa je seveda znala tudi pritisniti na kmeta z raznimi nepriljubljenimi ukrepi. V njenem interesu je bilo, da bi kmetije ostale čim večje in nerazdeljene in da se tudi ne bi prodajale. Zato je bil za Štajersko ustanovljen v Gradcu poseben urad, ki je vodil evidenco vseh nameravanih prodaj zemljišč. Kmete je oblast opozorila, da bo izvedla popisovanje zrnja in moke ter jih pozvala, naj ničesar ne skrivajo. Zaplembo zrnja, ki je bila izvedena v februarju 1915, je kmetom prikazala kot njihovo nujnost in dolžnost. Le tako se je lahko vojakom zagotovilo dovolj kruha; pozvala jih je k skrajno racionalni porabi lastne moke za peko in kuho ter k pičli porabi ovsa za prehrano konj.[20]

Da je država s svojimi kmetijskimi ukrepi mislila zelo resno, se je videlo tudi iz ukaza kmetijskega ministra, ko piše o usodi neobdelanih zemljišč. Če kmet ne bo obdelal polja do sredine aprila 1915, bo občina lahko na tej njegovi zemlji sama posejala ali zasadila poljščine, ki bodo dale hrano za ljudi in živali. Če pa tudi občina ne bo izkoristila te možnosti, lahko taka polja obdela sosednja občina ali posameznik, celotno administrativno kontrolo nad temi ukrepi bodo vodili uradniki pristojnega političnega okraja. Ves pridelek bo postal last pridelovalca, lastnik pa bo še vedno plačnik vseh davčnih obveznosti, ki so določene za ta zemljišča. Tudi vsakršno izmikanje od že začetega dela se bo po temu ukazu najstrožje kaznovalo.[21]

Pomlad 1915 je prinesla celo vrsto ukrepov države. Omejila se je peka kruha in pekarskih izdelkov v obrtnih izdelovalnicah, vsak prekršek pa se je strogo kaznoval.[22]

V "Štajercu" je bilo na pomlad 1915 objavljenih več oglasov, ki so pod zelo ugodnimi pogoji nudili nakup

---

18 Štajerc; 8/15 (21. 2. 1915) v prispevku "Nauk iz sedanje vojske".

19 Štajerc; 8/15 (21. 2. 1915) v prispevku "Oproščanje konjev od vojne službe" in v 9/15 (28. 2. 1915) v prispevku "Našim fantom nabornikom!" ("...tisti, ki ostanete doma, znate biti svoji domovini ravno tako koristni kot oni drugi na bojiščih...") in v 11/15 (14. 3. 1915) v prispevku "Vojaški dopusti zaradi spomladne setve" ter v "Skrb za odgojevanje žrebet" ("...malo je upanja, da bi se v prihodnjih treh do štirih letih moglo preskrbeti vprežne živali iz drugih dežel...") in v "Gališki begunci za kmečka dela."

20 Štajerc; 11/15 (14. 3. 1915) v prispevkih "Gospodarske stvari", "S kmetov prihajajo pritožbe" in "Ne godrnjajte, temveč ubogajte!" ("...na dan na osebo le 240 gramov moke ali 300 gramov zrnja in le 3 kg ovsa za konja...").

21 Štajerc; 13/15 (28. 3. 1915) v prispevku "Gospodarske stvari" ("cesarki ukaz, z dne 10. oktobra 1915, državni zakon št.274").

22 Štajerc: 9/15 (28. 2. 1915) v prispevkih: "Ukaz" ("...okrogla žemlja pri ceni 4 vinarjev za kos mora imeti težo 42 gramov ...vse druge so prepovedane...peči dovoljeno malo pecivo samo od 5.do 6.ure zvečer, ...ne pa od 8. ure zjutraj do 6.ure zvečer ...kruh se sme oddajati šele po 12. urah po dokončani peki...kazen do 5.000 K ali zapor do šest mesecev...) in "Ukaz o prometu s sladkorjem" ("...od junija 1914 so se cene povečale za 4,25 K pri 100 kg sladkorja oz. za 4,25 vinarjev pri kg...").

kmetijskih strojev.[23]

Kmeta so pestile tudi kužne bolezni živine in drugih živali. Razširjene so bile volčič, vranični prisad, mehurčasti izpuščaj, garje, prašičja kuga in svinjska rdečica.[24]

Država je izdala celo vrsto predpisov, ki so urejali kmetovanje in trgovino s pridelki (mletje koruze, nakaznice za kruh in moko, prodaja morskih rib, prodaja želoda, omejitev pojedin na kmetih itd.) in ki so omejevali njihovo porabo.[25]

Posebej natančna je bila oblast pri omejitvah porabe kruha in moke. Uvedene so bile cele, zmanjšane in celo dnevne izkaznice z določeno količino moke ali kruha. Določene so bile velikosti in teže kruha in štruc. Predpisane so bile tudi zelo visoke kazni.[26]

Reakcija v "Štajercu" je bila na večino teh državnih ukrepov zelo redka. Za uvedbo omenjenih krušnih kart pa je le neki bralec zbral dovolj poguma, da je njihovo uvedbo pripisal samemu županu Jožefu Ornigu in ga hudo napadel.[27]

Kljub vsem problemom v kmetijstvu in državnim omejitvam pa so bili še kar dobro založeni ptujski živinski sejmi. Prvih pet mesecev v letu 1915 je bilo tako na sejmu na Ptuju ponujenih februarja 112 konjev, 804 goveda in 686 svinj, marca na dveh sejmih 335 konj, 1.820 konjev in 1.452 svinj, aprila 120 konjev, 862 goved in 604 konji ter v maju na dveh sejmih 204 konji, 1.400 govedi in 1.636 svinj oz. skupaj 771 konjev, 4.886 govedi in 4.378 svinj.[28]

Posebno pozornost je država posvečala bližajoči se žetvi. Na Spodnjem Štajerskem, predvsem na ptujskem območju, se je začela akcija "Zlato klasje" (maj–oktober 1915). Poudaril se je pomen obilne žetve (geslo "žitje, žitje, žitje"). Za "Dan zlatega klasa" se je nameraval izbrati neki dan v drugi polovici julija. Primerjal se je hektarski donos izpred sto let in tik pred prvo svetovno vojno v Nemčiji in v Avstro-Ogrski ter pri Angležih.[29]

"Štajerc" je objavil najnovejše znižane cene pšenične in ržene moke v Nemčiji in potarnal, da na Štajerskem pač ni ob pomanjkanju žita pravega razmerja, saj veljajo naravnost kar oderuške cene, ki jih vsiljujejo določeni špekulanti.[30]

Vlada je izdala še en omejitveni ukrep, saj je dovolila prodajo mesa in goveje živine, telet, prašičev in kokoši na le

---

23 Štajerc: 15/15 (11. 4. 1915) v prispevkih: "Gospodarske stvari" ("...sejalni stroj...dobi podporo 100 K od c. kr. poljedelskega ministrstva ..... cena se plača v treh enakih obrokih...prvi ob naročitvi, drugi v jeseni 1915 in tretji do pomladi 1916....le 6% obresti...") in v "Poljsko orodje" ("...stroji za žetev, mlatilni stroji, bencinski motorji, bencin – lokomobili...firma Mayfahrth z Dunaja...").

24 Štajerc: 16/15 (18. 4. 1915) in 18/15 (2. 5. 1915) v prispevkih "Gospodarske vesti".

25 Štajerc: 16/15 (18. 4. 1915) v prispevkih "Novi predpisi za mletje koruzne moke" ("...da se dobi iz koruze 8% koruznega zdroba in 74% koruzne moke..."), "Nakaznice za kruh in moko" ("...so le nekaka vrsta kontrole, saj so zaloge pšenice in koruze jako pičle...") in v "Razglas" ("...na ptujskem trgu od 20. aprila 1915 dalje se prodajajo vsak torek in sredo ribe iz Vzhodnega morja po ceni 1,80–2,60 K za kg..."), "Želod se kupuje" ("....dobro osušen ali celo dobro opražen se lahko porabi za kuho kave. Pridjati pa se mora seveda kavinih surogatov (Franck)", "Pojedine so prepovedane" ("...npr. pri zarokah, na ženitovanjih, pri krstih, pri pogrebih (sedmina), pri kolinah, običajni likofi itd...").

26 Štajerc: 17/15 (25. 4. 1915) v prispevku "Ukaz c.kr. namestništva Štajerske" (št. 30) ("...cela in zmanjšana velja za koledarski teden, ki je naveden na karti...cela: 1.400 gr moke ali 1.960 gr kruha, zmanjšana: 1.000 gr moke ali 1.400 gr kruha, dnevna pa je le še 210 gr kruha...Od 5. aprila 1915 se sme izdelovati le kruh v obliki hlebov in štruc po sledečih velikostih teže: 35 gr – majhen hleb ali majhna štruca; 70 gr – dvojni hleb ali dvojna štruca; 140 gr – veliki hleb ali velika štruca...prestopek se kaznuje do 2.000 K ali z zaporom do 3 mesecev ali celo izgubo obrtne pravice...").

27 Štajerc: 18/15 (2. 5. 1915) v prispevku "Zaradi krušnih kart" ("...daje to županovo delo...zasluži si ledrasto medaljo in prosto karto za Feldhof pri Gradcu = umobolnica...").

28 Štajerc: 9/15 (28. 2. 1915), 11/15 (14. 3. 1915), 12/5 (21. 3. 1915), 18/15 (2. 5. 1915), 20/15 (2. 5. 1915) in 22/15 (18. 5. 1915) v prispevkih "Ptujski sejmi".

29 Štajerc: 19/15 (9. 5. 1915) v prispevku "Zlato klasje" ("...da je temelj vsake zdrave države trdna zemlja, kmetijstvo in da je krepki kmetski stan življenjski pogoj države...pred 100 leti se je želo na Nemškem 9,2 q pšenice in 8,8 q rži, pred vojno pa že 21,6 q pšenice in 18,5 q rži; v Avstriji od 9,2 q pšenice in 9,1 q rži do 13,4 q pšenice in 13,8 q rži; na Ogrskem 9,2 q pšenice in 8,79 q rži ter leta 1914 že 12,7 q pšenice in 11,6 q rži...) ter v 24/15 (13. 6. 1915) v prispevku "V znamenju zmage zlatega klasa!".

30 Štajerc: 20/15 (16. 5. 1915) v prispevku "Cenejša moka v Nemčiji" (".... od 15. maja stane pšenična moka 35,75 do 38,75 mark za q, ržena pa 32,50 do 35,50 mark za q. Torej stane na Nemškem en kg bele pšenične moke približno samo 45 vinarjev").

pet dni v tednu, ostale dni pa je bilo še vedno dovoljeno prodajati njihovo drobovino, pa tudi divjačino. Ta ukrep je bil uveden z namenom onemogočiti pomanjkanje živine in jajc, za katere so se tudi nameravale uvesti omejitve pri prodaji ali celo njihovo obvezno oddajanje.[31]

Še pred žetvijo je vlada izdala poseben odlok, s katerim je določila popis zemljišč, na katerih so zasadili oz. posejali važnejše poljske pridelke. Posebni žetveni komisarji so morali poskrbeti, da bodo župani pravilno izpolnjene obrazce poslali okrajnemu glavarstvu. Osnovni namen tega ukrepa je bil, da bi vlada pridobila realno stanje živil, pridelanih v naših krajih. Tudi poraba ovsa za krmljenje konj se je omejila, za svinje in perutnino so bili priporočeni razni krmni nadomestki.[32]

"Štajerc" je konec maja 1915 priobčil primerjavo letne porabe mesa v šestih evropskih državah, kjer je bila Avstro-Ogrska na četrtem mestu.[33]

V slogu poveličevanja pomena in vloge kmeta in kmečkega življenja je "Štajerc" še pred žetvijo objavil poseben prispevek o kmečki ženi. Njeno vsakdanje delo in izgled ("nešminkana, enostavna, krepka kmetica") je primerjal z obnašanjem mestnih dam ("fine, mestne dame, z bogatimi mufi..."), ki bodo lahko po žetvi zopet uživale z dobro oskrbljenimi gospodi ("...pri slaščičarju ali v kavarni fini, beli kruhek..."). Takega ostrega odnosa do meščanstva si "Štajerc" ni privoščil ravno velikokrat. Odmeva z nasprotne strani na to njegovo pisanje ni bilo.[34]

Hrana je vedno bolj postajala zelo občutljivo "orožje" v svetovni vojni in "Štajerc" je še kar "prilival olje na ogenj", tudi s takim prispevkom, kot je bila objava jedilnika iz neke boljše restavracije v Münchnu. Po natančni objavi jedi in njenih cen je ostal brez pričakovanega ostrega komentarja.[35]

Za Spodnjo Štajersko je "Štajerc" še naprej objavljal razne ukrepe vlade, ki so pozivali ljudi k varčevanju z živili in s kurivom in predlagal posebne jedilne liste za vojne razmere in zmanjšanje tako imenovanih kmečkih praznikov.[36]

V ospredje kmetijskih del je stopila v začetku julija 1915 žetev. Že malo pred tem je izšel vladni ukaz o zaplembi vsega žita ("pšenica, rž, soržica, ječmen, oves, ajda in koruza") v korist države, za kar bodo poskrbeli posebni nakupovalci vojnoprometnega zavoda za žito. Zagrožene so bile zelo visoke denarne kazni, do 20.000 K in zapor do enega leta. Kljub temu neprijetnemu ukrepu pa je "Štajerc" objavil poziv "Štajerske c.kr. kmetijske družbe" za pomoč mestnega prebivalstva pri žetvenih delih.[37]

Žetev na Ogrskem je bila leta 1915 zelo dobra, ocene so pokazale, da bodo pridelali najmanj 50 milijonov

---

31 Štajerc: 20/15 (16. 5. 1915) v prispevku "Omejitev prodaje mesa in živine in v 21/15 (23. 5. 1915) v prispevku "Prepoved izvoza jajc" ("....kar 12 vinarjev za jajce, kar je oderuška cena...").

32 Štajerc: 21/15 (23. 5. 1915) v prispevku "Popis letošnje žetve" in "Lastniki konj" ("...samo 1 kg ovsa na dan ...preskrba je zaradi vojnih razmer silno težavna ...kazen z globo do 5.000 K ali zapor do 6 mesecev") ter v "Boj majkebrom" ("...posušeni in zmleti hrošči ") in v "Sladkor" ("po ceni 22,5 K za metrski stot").

33 Štajerc: 22/15 (30. 5. 1915) v prispevku "Poraba mesa" ("v kg na leto po osebi; Nemčija 52,3; Anglija 47,6; Francija 33,6; A-O 29; Rusija 21,6 in Italija 10,4").

34 Štajerc: 25/15 (20. 6. 1915) v prispevku "Hvala in čast kmetski ženi leta 1915" ("Kmetica, ta močna, ta krepka ženska, roditeljica vseh svojih otrok, tovarišica v delu in trpljenju svojega moža, najzvestejša in najnaravnejša hčerka matere zemlje: letos se je uvrstila tudi ona v svetovno borbo za bitje in nebitje domovine...").

35 Štajerc: 25/25 (20. 6. 1915) v prispevku "V zadnjih 10 mesecih" ("... celo obed ...iz juhe, predjedi, pečenke s solato, močnate jedi in črne kave, velja – 1 marko in 80 pfenigov, to je 2 K 16 vinarjev!... beefsteak z jajcem velja 1K 40 vin; garniran dunajski zrezek 1 K 50 vin; beluši z gnatjo 90 vinarjev.").

36 Štajerc: 26/15 (27. 6. 1915) v prispevkih "Recept za dober kruh" ("....na Ogrskem ga pečejo iz pšenične in ržene moke, dodajo krompir, drože in vodo..."). "Pozivi k varčevanju z živili in kurivom" ("...predavanja že v 46 krajih na Štajerskem..."), "Krompir" ("...na Nemškem ga je veliko ....na Westfalskem ga zdaj prodajajo cent po 2 marki, to je 1 K 40 vinarjev.") in v 27/15 (4. 7. 1915) v prispevku "Tedenski jedilni list v vojnem času" ("...nedelja: opoldne kolerabna juha, pečen domač zajec s solato in slanim krompirjem; zvečer kolač iz polente, jajce s sirom ...v četrtek tudi meso ...opoldne vkuhani domači zajec s krompirjem in peteršiljem...") in v 29/15 (18. 7. 1915) v prispevku "Odprava kmečkih praznikov" ("...da se tako izgubi 40–50 delavnikov na leto ...ti prazniki so tisti, ki jih je papež Klemen XIV. že 1711. odpravil oz. skrčil na 16 ...a še med ljudstvom vedno obstajajo...").

37 Štajerc: 28/15 (11. 7. 1915) v prispevku "Nova žetev" ("...slama je potem, ko se omlati, zaplembe prosta") in v " Pomagajte pri žetvi" ("podpisan grof Ed. Attems ...naj se iz mest vrnejo domov in pomagajo pri žetvi dekleta, ki so zaposlena v mestih...").

metrskih stotov pšenice in skoraj 13 milijonov metrskih stotov rži, pa tudi koruza je kazala zelo obetavno letino. Oblast je za zaplenjeno letino določila cene, ki naj bi veljale do nove žetve 1916, in dodala še vzpodbudne subvencije za oddajo do konca septembra, pa tudi cena za sladkor naj bi ostala enaka do oktobra 1916. Določene so bile tudi najvišje cene za kruh.[38]

Kljub nevihtam in toči, ki je pustošila po Spodnji Štajerski, je oblast prepovedala streljati proti toči, to pa le zato da se prihrani smodnik, ki naj se po njenem mnenju uporablja raje v vojaške namene.[39]

Končala se je dokaj uspešna žetev. Na vrsti je bilo obiranje hmelja v okolici Žalca, za kar so obiralcem obljubljali dober zaslužek in brezplačno prehrano, ter že prvo grozdje na Goriškem.[40]

Oblast je ponovno posegla po že ustaljenih oblikah omejevanja, kontroliranja in zaseganja kmetijskih pridelkov. Zaradi pomanjkanja mleka je prepovedala izdelovanje, porabo in prodajanje vseh oblik smetane, zaseglo se je doma pridelano surovo olje, določile so se najvišje cene za sladkor, živino in moko. Kar 82 različnih odredb je izdala avstrijska vlada v prvem letu vojne in tako močno vplivala na gospodarsko življenje, tudi in predvsem na kmetijstvo.[41]

Zaplenjen je bil tudi ves pridelek lanu in konoplje, ki ga bo država porabila za izdelavo olja, prepovedano je bilo izvažanje perutnine in jajc, kar je izzvalo ostro polemiko z mariborsko "Stražo", ki jo je "Štajerc" obtožil, da odkrito podpira špekulante in prekupčevalce.[42]

Vedno redkejše so bile v "Štajercu" novice, da je oblast pocenila ali vsaj obdržala kakšen prehrambni artikel na isti ceni; cene piva so se v času vojne zvišale že dvakrat, zato je zveza pivovarjev v Avstriji obljubila, da bodo cene dalj časa ostale nespremenjene, pa tudi cene žita naj bi ostale iste do nove žetve v letu 1916.[43]

Po že zdavnaj končani žetvi je oblast določila najvišje cene za slamo, ki je kmetom ostala po zaplenjeni žitni letini, in za semensko žito za novo setev.[44]

Draginja je postajala vse hujša in to so občutili tako meščani pri prehrani kot tudi kmetje pri zaplembah hrane in visokih cenah "mestnih izdelkov"; časopis "Štajerc" je v teh kriznih časih vedno poudarjal, da zastopa interese kmetov pred izkoriščevalci, oderuhi in špekulanti, pa tudi delavce in obrtnike, ki prav tako občutijo to krizo. Je pa bil časopis vseeno realen in je priznaval, da sta bila in morata tudi ostati, podeželje in mesto medsebojno odvisno povezana. Časopis je oboje, meščane in kmete, pozval k sodelovanju in zahteval, da je treba hujskače proti

---

38 Štajerc: 29/15 (18. 7. 1915) v prispevku "Ogrska žetev" in v "Določitev cen žitja" ("...pšenica 34 K, rž 28 K, ječmen (za pivovarne) 28, za krmo 26 K in oves 26 K ...ako se izroči pšenico do 31. julija, še dodatek 4 K, do 15. avgusta 3 K, do 31. avgusta 2 K, do 15. septembra1 K; pri rži pa do 31. julija 2 K, do 15. avgusta 1 K; pri ovsu do 30. septembra 1 K...") ter v "Cene sladkorja" ("1 K za 1kg...") in v 30/15 (25. 7. 1915) v prispevku "Najvišje cene kruha" ("....kruh po 140,70 in 35 dkg se sme prodajati v mali razprodaji po 84,42 in 21 vinarjev, razrezani kosi kruha, v teži od 14,7 do 3,5 dkg po 9,5 vinarjev. Ta določba velja tudi za prodajo kruha v gostilnah. Prestopki z globo do 5.000 K...").

39 Štajerc: 30/15 (25. 7. 1915) v prispevku "Nevihta in toča" ("v ormoškem okraju ...12. julija ob 7. uri zvečer ...čez občine Sv. Miklavž, Veličane, Brebrovnik ...zbila je koruzo in pšenico...") ter v 34/15 (22. 8. 1915) v prispevku "Streljanje proti toči prepovedano".

40 Štajerc: 32/15 (8. 8. 1915) v prispevku "Hmelj" ("...polovična karta na železnici ...18 vinarjev od škafa ...trikrat na dan topla hrana...") in v 34/15 (22. 8. 1915) v prispevku "Grozdje" ("...v Gorici po 1,50 K za kg...").

41 Štajerc: 34/15 (22. 8. 1915) v prispevku "K pomanjkanju mleka", 35/15 (29. 8. 1915) v prispevku " Zasega surovega olja", "Sladkor" ("...največ lahko za 2 K več pri 100 kg nad velikoprodajnimi cenami.... pri kg od 93 vinarjev do 105 vinarjev v pakiranju po 5 kg..."), "Najvišje cene" ("...pri volih 2 K za kg žive teže; pri kravah in bikih 1 K 80 vinarjev, pri teletih 2 K; pri prašičih pršutnikih 2 K...kazni od 2 do 200 K ali zapor od 6 do 14 dni"), "Cene za moko" ("...za 100 kg pri mlinu veljajo naslednje cene: fina pšenična moka za peko 68 K...za kruh 42 K ...moka za polento 64 K 86 vinarjev, navadna koruzna moka 48 K 85 vinarjev in zdrob iz bele koruze 70 K 80 vinarjev.") ter v "82 ministerijalnih odredb"

42 Štajerc: 37/15 (12. 9. 1915) v prispevku "Lan in konoplja zaplenjena" in 38/15 (19. 9. 1915) v "Izvažanje jajc" ("...najprej je potrebno domače prebivalstvo preskrbeti s potrebnimi jajci..."),

43 Štajerc: 38/15 (19. 9. 1915) v prispevku "Pivo se ne podraži" ("...do sedaj že dvakrat, in sicer vsega skupaj za 6 K pri hektolitru..."), "Cene žita".

44 Štajerc: 36/15 (5. 9. 1915) v prispevku "Na Kranjskem" ("...prešana slama 7 vinarjev in rahla po 6 K...") in v "20 vagonov slame zgorelo" ("na posestvu mininstrskega predsednika grofa Stürgkha v Halbereinu pri Radgoni...pravijo, da je nekdo nalašč zažgal...") ter v "Semensko žito" ("pšenica-očiščena 37 K 77 vinarjev oz. po 15.septembra 36 K 37 vinarjev in rž – očiščena, 30 K 26 vinarjev oz. 28 K 86 vinarjev").

mestom postaviti pred sodišče. Posebej se je časopis zavzel za ukrep, da se v mestih ne more prekupčevati pred deveto uro dopoldne, ko se še ni začela prodaja na tržnicah, kjer sta bili že sezona "špeharskih sejmov" in prodaja ozimnice.[45]

Glede na letni čas in prihajajoči mesec oktober, je bilo v "Štajercu" vedno več nasvetov, dopisov in poročil ter cenikov o sadnem drevju, grozdju in vinu. Prodajalo so je razno sadno drevje iz številnih deželnih sadnodrevesnih šol (Gleisdorf, Bruck na Muri in Celje). V Halozah se je kazala dobra vinska letina, a je oblast dovolila izvoz mošta oz. vina le do konca novembra.[46]

Bralci "Štajerca" so lahko v sredini oktobra prebrali zajeten seznam 71 artiklov in spoznali njihove cene. Ob tem seznamu je bil objavljen še seznam cen krompirja, divjega kostanja, cigaretnega tobaka in živine na Koroškem in Kranjskem.[47]

"Štajerc" je svoje bralce seznanil z izidom cesarskega odloka (7. avgust 1915), da se zaradi pomanjkanja določenih živil (jajca, mleko in krompir) ta živila zaplenijo za potrebe prebivalcev Gradca. Zakaj je časopis objavil ta cesarski odlok šele konec oktobra, s skoraj trimesečnim zamikom, sam ni omenil. Ob koncu tega kratkega sporočila pa je še dodal, da bodo podobni ukrepi tudi še v korist drugih večjih mest (Maribor, Ptuj in Leoben), kar se je začelo v začetku novembra 1915 tudi izvajati.[48]

Oblast je vendarle spoznavala, da je kmetijstvo zelo pomembna gospodarska panoga, še posebej sedaj, v tem vojnem času. Sprejela je nekaj odredb, ki so ščitile kmetijstvo. "Štajerc" se je hudoval, da so se lahko od avgusta 1915 zopet prodajala kmetijska posestva in gozdovi v večini spodnještajerskih občin, saj je oblast to dovoljevala. Predlagal je, da se kmetje vendarle odločijo in ne prodajajo svojih posestev in vse živine v vojnem času. Kako le formalna je bila izjava oblasti o pomenu kmetijstva, kaže skoraj istočasno vladno obvestilo, da se ne bodo več oddajali vojni ujetniki za delo na kmečkih posestvih. Njihovo odsotnost bodo lahko nadomestili kmečki sinovi – vojaki, če le niso na prvih bojnih črtah.[49]

Ob številnih omejitvah v kmetijstvu v Avstriji v zadnjih dveh mesecih leta 1915 (npr. nove, najvišje cene mesa na Kranjskem, najvišje cene v mariborskem okraju, prepoved izvoza slame s Koroške, zaplemba vse krme na Štajerskem, določitev najvišjih cen za mast za celotno Avstrijo) pa se je odločila, da bo hrano dobila drugje.[50]

Hrano je dobivala iz zavezniških držav (žito, svinjsko mast in vole iz Bolgarije, meso z Danske, moko z Romunije

---

45 Štajerc: 37/15 (12. 9. 1915) v prispevku "Draginja" in v 39/15 (26. 9. 1915) v prispevku "Hujskanje proti mestu" ("...nekateri hujskajo, da naj kmetje ne bi več v mesto prinašali nobenih življenjskih potrebščin....") in v "Branjevke in grajzlarji" ("...ne pred 9.uro") ter v 38/15 (19. 9. 1915) v prispevkih "Razglas" ("...špeharski sejmi vsako soboto na Ptuju...") in "V Kranju" ("...najvišje cene: npr. jajca 10 vinarjev, mleko 20 vinarjev, maslo 3 K 80 vinarjev, čebula 64 vinarjev, krompir 8 vinarjev; Oj, ti srečni Kranj!").

46 Štajerc: 38/15 (19. 9. 1915) v prispevku "Deželne šole" ("...prodaja se 23 vrst jablan in 14 vrst hruškinih sadik ") in 40/15 (3. 10. 1915) v prispevku "Vinska letina" in v 43715 (24. 10. 1915) v prispevku "Ogrska vina" in "Na Francoskem" ("...slaba letina, le petina lanskega vinskega pridelka...").

47 Štajerc: 41/15 (10. 10. 1915) v prispevkih "Cenik" ("...npr. sadje, perutnina, riž, kava, čokolada, sol, maslo, surovo maslo, olje in mleko ter mlečni izdelki, drva, živina – živa teža, meso – govedina, teletina, svinjina itd..."), "Cigaretni tobak" ("...tobak v škatlah po 100 gr. sultan flor 10 K, prej 6,50 K...tobak v zavojčkih po 25 gr. ...fini turški 90 vinarjev, prej 60 vinarjev. Tak udarec še ni zadel avstrijskih cigaretnih kadilcev...") in v 42/15 (17. 10. 1915) v prispevku "Cene za živino na Koroškem" ("...od 1. oktobra dalje ...klavni voli I. razred 2 K 40 vinarjev, II. vrste in vprežni voli 2 K 10 v do 2 K 36 vinarjev...") ter v 43/15 (24. 10. 1915) v prispevku "Na Koroškem" ("...cena za ovce znižana na 1,46 K za kg žive teže...") in v 44/15 (31. 10. 1915) v prispevku "Najvišje cene za živino na Kranjskem" ("pri volih do 2 K 20 v, pitani prašiči do 2 K 70 vinarjev. Cene živine so na Kranjskem na vsak način precej nižje nego na Štajerskem in Koroškem").

48 Štajerc: 44/15 (31. 10. 1915) v prispevku "Pomoč proti pomanjkanju jajc, mleka in krompirja" in 45/15 (7. 11. 1915) v prispevkih "Vsa jajca v ptujskem okraju zaplenjena", "Zaplemba jajc in krompirja v okraju Maribor".

49 Štajerc: 37/15 (12. 9. 1915) v prispevkih "Prodaja poljedelskih in gozdarskih zemljišč", "Ne prodajajte vse živine" ("kajti kmet ima tudi bodočnost, ne samo sedanjost!...") in v 38/15 (19. 9. 1915) v prispevku "Vojni ujetniki in delo" ter v 39/15 (26. 9. 1915) v prispevku "Vojaški dopusti".

50 Štajerc: 46/15 (14. 11. 1915) v prispevkih "Najvišje cene na Kranjskem", "Najvišje cene v mariborskem okraju", "Prepoved izvoza slame" in v 49/15 (5. 12. 1915) v prispevku "Zaplemba" ter v 50/15 (12. 12. 1915) v prispevku "Najvišje cene za mast v Avstriji".

itd.). "Štajerc" pa se je čudil, kako so lahko cene v Nemčiji, ki je prav tako v svetovni vojni, dosti nižje od cen v Avstriji. Zaradi vsega tega je "Štajerc" upravičeno potarnal in napovedal, da čakajo Avstrijo hudi časi.[51]

Kako prizadeto je "Štajerc" zapisal svoj komentar ob novi uredbi o mletju žita v času novoletnih praznikov, januarja 1916, se vidi v tem, da bo ob že stalnih omejitvah in pomanjkanju hrane prebivalstvo moralo jesti slabše. Zopet so se povečale cene za moko. Kaj bo prebivalstvu prinesel uvoz romunskega žita, predvidoma šele februarja, "Štajerc" še ni mogel napovedati.[52]

V splošnem pomanjkanju vsega nujno potrebnega za prehrano se je "Štajerc" v posebnem sestavku dotaknil problematike uvažanja tako hrane kot predvsem luksuznih artiklov. Še pred vojno, v letu 1913, je država porabila kar 416 milijonov K za te artikle, ki se časopisu zdijo nepotrebni, da bi se jih še tudi v teh težkih časih uvažalo. Ko piše o uvažanju južnega sadja, odkrito pove, da naj bi rajši precej visoko vsoto (26 milijonov K) koristneje porabili v domači sadjereji. Podobno kritizira še uvoz kave (90 milijonov K), tobaka (61 milij. K), kaviarja (2,6 milij. K) ter celo eksotičnega perja za klobuke (13,5 milij. K) itd...").[53]

Da bi prebivalstvo lažje preživelo, je "Štajerc" objavljal recepte za razne prehrambne nadomestke, ponovno so bile uvedene nepriljubljene karte za sladkor za vso Avstrijo in posebej za Štajersko.[54]

Oblast se je spomladi tudi odločila za popisovanje zalog hrane oz. pridelkov pri prebivalstvu (krompir, žgana in nežgana kava itd.) kar je bilo po njenem mnenju samo po sebi umevno in nujno. Vsaka zatajitev zalog se je štela za izdajstvo domovine. Časopis si je upal odkrito udariti tudi proti tistim kmetom, ki so po njegovem mnenju krivi, da so se nekatere življenjske potrebščine v zadnjem času tako zelo podražile.[55]

Vzpodbujalo se je sajenje večjih površin s krompirjem, ki se je tedaj še premalo uporabljal v najširši prehrani prebivalstva na Štajerskem. Pozivali so kmetovalce, naj opravijo čim boljšo spomladansko setev, saj so bile zaradi obilnega dežja razmere za rast posevkov idealne in se lahko pričakuje dobra žetev, čeprav je konec aprila že pustošila toča v okolici Slovenske Bistrice in Maribora in so "Ledeni možje" pokazali svoje pravo lice.[56]

Zopet se je začela sezona najrazličnejših sejmov, živinskih in špeharskih. Da pa so se kmetje izogibali temu načinu prodaje živine in so jo raje prodajali skrivno doma, se vidi po tem, da na zadnjem aprilskem sejmu v Slovenski Bistrici ni bila ponujena niti ena glava živine. Kmetje so bili namreč ob redni prodaji na tržnici prisiljeni oddati v korist države priznani odtegljaj, teže 25 kg; to jih je verjetno le še vzpodbujalo k skriti prodaji živine doma.[57]

Posebnega učinka na kmeta ni imelo niti pisanje "Štajerca", ki je namenil ostre besede tudi oblasti. Priznaval ji je pravico, da lahko zaradi vojnih razmer in potreb rekvirira živino in poljedelske pridelke, mora pa v istem trenutku odločneje stopiti na prste raznim prekupčevalcem in špekulantom. Kmetje so bili pošteno okarani, češ da so zelo slabo ravnali z od države izposojenimi konji za spomladanska kmetijska dela.[58]

---

51 Štajerc: 46/15 (14. 11. 1915) v prispevku "Bolgarsko žito" ("...želja je za 2 do 3 milijone metr. stotov..."), v 48/15 (28. 11. 1915) v prispevku "Dansko meso v Zagrebu" in v 52/15 (26. 12. 1915) v prispevku "Romunska moka v Linzu" ("prodaja se brez krušnih kart po 1 K 20 v za kg") ter v 49/15 (5. 12. 1915) v prispevku "Zanimive številke" ("...zakaj je na Nemškem, ko je vendar industrijska, Avstrija pa izrazito agrarno kmetijska dežela? ... primerjava Berlin – Dunaj: ....svinjski špeh 2,30 MK; 7,60 K, cela šunka 2,60 MK; 6,20–7,40 K, ...čudno, res čudno...") in v 52/15 (26. 12. 1915) v prispevku "Slaba nam prede" ("...še naprej bode ostalo na dan 280 gr kruha ali 200 gramov moke... Čakajo nas torej same prijetne strani!...").

53 Štajerc: 6/16 (5. 2. 1916) v prispevku "Štedilnost v bodočnosti miru".

54 Štajerc: 8/16 (20. 2. 1916) v prispevku "Nadomestilo za citrono" ("priporoča se sok divje rastoče česmine.") in v "Kri kot živilo" ("vsebuje beljakovine, ...dehidrirana v prahu.") in v 11/16 (12. 3. 1916) v prispevku "Karte za sladkor" ("za vso Avstrijo, samo 1,25 kg na osebo na mesec...") ter v 12/16 (19. 3. 1916) v prispevku "Sladkorne karte za Štajersko" ("le 1 kg na osebo na mesec...v gostilnah le 3 kocke na osebo...").

55 Štajerc: 12/16 (19. 3. 1916) v prispevkih "Popisovanje krompirjevih zalog", "Popisovanje vseh zalog kave" in "Proti zatajitvi zalog" ("...to je strahopetnost in domovini sovražno dejanje") in v 13/16 (26. 3. 1916) v prispevku "Kmet in draginja" ("...prej koruza 14 do 16 vinarjev, zdaj že celo za 80 vinarjev, ...).

56 Štajerc: 13/18 (26. 3. 1916) v prispevku "Sadite krompir" in v 17/16 (23. 4. 1916) v prispevku "Kakšna bo letošnja žetev?" in v 18/16 (30. 4. 1916) v prispevku "Toča iz Slovenske Bistrice in Maribora" ter v 21/16 (21. 5. 1916) v prispevku "Ledeni možje".

57 Štajerc: 18/16 (30. 4. 1916) v prispevku "Sejem brez živine" in v 20/16 (14. 5. 1916) v prispevku "Nakup klalne živine".

58 Štajerc: 21/16 (21. 5. 1916) v prispevkih "Kmetje, pamet in odločnost" in v "Slabo opravljanje izposojenih vojaških konj".

Za spomladanska kmetijska dela je bilo potrebnih veliko novih delovnih moči, saj je oblast vpoklicala že veliko kmečkih fantov, istočasno pa tudi ukinila že v jeseni 1915 možnost, da kmetje dobijo vojne ujetnike za nujna kmečka dela. Zato je v "Štajercu" bilo kar veliko oglasov, ki so vabili posameznike in cele družine na različna priložnostna kmečka in druga dela, v dokaj dobrih delovnih in bivalnih razmerah.[59]

Tudi vino se je od prejšnjega leta kar precej podražili. Letina 1915 ni bila posebej dobra, cene pa so hitro porasle za 1 K pri litru vina v Gradcu.[60]

Na Spodnjem Štajerskem, predvsem pa na ptujskem vinorodnem področju, je nastal junija 1916 pravi preplah, ko je začelo primanjkovati nujno potrebnih škropiv za vinsko trto. Že uveljavljene modre galice bi bilo potrebnih na ptujskem področju kar 150 ton, a so je dobili le petino. Časopis je sicer priporočal nadomestilo (natron), a ga bo treba šele dobiti z Dunaja; ptujske okrajne oblasti pa so poskrbele, da sta se začela deliti še dva nadomestka, za njuno uporabo so poskrbela navodila v slovenskem in nemškem jeziku.[61]

Oblast je že dolgo časa opozarjala, naj kmetje vzdržujejo primerno število govedi v svojih hlevih in naj ne nasedajo špekulantskim nakupovalcem iz mest, saj bo tako nekontrolirano in preveliko prodajanje živali povzročilo kaj hitro velike probleme v staležu živine in posredno v proizvodnji mleka in mlečnih izdelkov. Na velikem zborovanju kmetov na Ptuju so le-ti postavili deset radikalnih zahtev glede živine in časopis je z zanimanjem čakal, kaj bo k tem zahtevam porekla oblast.[62]

Preskrba z življenjskimi potrebščinami je bila v ptujskem okraju dokaj problematična. Predvsem je primanjkovalo krompirja, svinjske masti in petroleja. Največ zaslug pri preskrbi je imel po pisanju "Štajerca" Jožef Ornig, načelnik ptujskega okrajnega zastopa. Nekateri posamezniki so ga sicer javno napadali in mu očitali, da je pri "aferi z modro galico" imel še sam velike koristi. Veliko je iz ptujskega okraja zahtevala tudi vojska, predvsem živino. Napovedana je bila nova rekvizicija živine, obvestilo o tem je podpisal načelnik Ornig, ki je tako k svoji nepriljubljenosti le še prilil "olja na ogenj," zato so mu očitali tudi nesposobnost zatreti "judovske prekupčevalce z živino".

Proti Ornigu se je zarotila celo narava, saj mu je v strela v njegovem vinogradu popolnoma uničila hišo z vso opremo, viničarijo, prešo, zaloge živinske krme in povzročila veliko škodo.[63]

Določene so bile ponovno nove odredbe o porabi mesa in masti, ki so ostro omejile že do tedaj pičlo porabo mesa. Omejitve so bile v gostinskih lokalih in v zasebnih gospodinjstvih. Za živino so bile določene kar cene za živo težo iz hleva, a so bili dokaj veliki razponi med najnižjo in najvišjo dovoljeno ceno. V septembru 1916 so bili

---

59 Štajerc: 19/16 (7. 5. 1916) v prispevku "Dobri zemeljski delavci" ("plača 40 do 55 vinarjev na uro ...za Kapfenberg ...Stanovanje v baraki, kuharja preskrbi firma ...vozno karto plača firma ...") in v 20/16 (14. 5. 1916) v prispevku "Cele delavske družine" ("...v Ruše – Maria Trost – pri Mariboru.... v tovarno kemičnega in vžigalnega blaga ...dobro in trajno plačano delo...").

60 Štajerc: 5/16 (30. 1. 1916) v prispevku "Vinsko leto 1915" ("potrebnih je bilo šest do sedem škropljenj ...sladkorja le 14% ...kar za dve tretjini zaostanka za trgatvijo iz leta 1908....") in v 22/16 (28. 5. 1916) v prispevku "Proti navijanju cen pri vinu in moštu!" ("...v Gradcu, jeseni 1915, cena od 68 do 70 vinarjev, v novembru že 80 do 84 vinarjev, ...sedaj pa že 1,30 do 1,70 K za liter vina...).

61 Štajerc: 23/16 (4. 6. 1916) v prispevkih "Naši vinogradi pred uničenjem" ("...na oral bi bilo potrebne 12 kg modre galice, dobilo se je le 5 kg ...židovski prekupčevalci navijajo cene do 15 K za kg modrega vitrijola, ki ga je država zaplenila...") in v "Za vinogradnike" ("...na Dunaju je cena 1,10 K...") in v 24/16 (11.6. 1916) v prispevku "Razno" ("...po posebnem redu se deli galun in "Kupfer – Pasta Bosna "...).

62 Štajerc: 27/16 (2. 7. 1916) v prispevku "V varstvo naše živinoreje" ("...deset zahtev glede živine: 1. Klanje telet se naj takoj omeji; 2. Klanje bikov in brejih krav se prepove; 3. Klanje molznih krav se naj omeji; 4. Mejo proti Ogrski in Hrvaški se naj zapre za izvoz, ker so tam višje cene; 5. Tihotapljenje živine se ostro kaznuje; 6. Najvišje cene živine se določi – izjema one iz Ogrske; 7. Zmanjša naj se odvažanje žive živine; 8. Nakup mesarjev se prepove; 9. Vnovčevalnica naj živino na velike sejme spremlja; 10. V juliju in avgustu se po vsej državi naj ustavi klanje živine ali pa se naj uvede v zaledju na teden 4 dneve brez mesa."

63 Štajerc: 28/16 (2.7.1916) v prispevkih "Preskrba v ptujskem okraju" ("...junija je vojska vzela 800 glav živine in julija 580,") in "Načelnik Ornig in modra galica" ("...kako se je g. Ornig trudil za vinogradnike, zdaj pa mu očitajo laž, da si je 1.000 kg vitrijola obdržal...") in v 29/16 (16. 7. 1916) v prispevku "Načelnik Ornig in bakrena galica" in v 30/16 (23. 7. 1916) v prispevku "Razno" in v 32/16 (6. 8. 1916) v prispevku "Požar" ("...v vinogradu Willkomm pri Gutenhagu v Slovenskih goricah...škode za 10.000 K, zavarovanje le za 3.200 K...").

uvedeni trije brezmesni dnevi v tednu.[64]

Določene so bile tudi prevzemne cene za pridelek letnika 1916; njihova primerjava med Avstrijo, Ogrsko in Hrvaško je pokazala, da so bile najnižje prevzemne cene prav v Avstriji, najvišje pa na Ogrskem. Tudi "Štajerc" se je na široko razpisal o težkem gospodarskem položaju kmeta. Poudaril je, da je sicer splošno znano, da je bilo, in je tudi danes, kmetijstvo glavno področje špekulacij. Državo je list pozval, naj ukrepa proti vsem kršiteljem bolj drakonsko, ker je oderuštvo glavni vir problemov. Tudi ptujski okrajni zastop je na svojem avgustovskem sestanku sprejel posebno izjavo in ustrezne sklepe, ki so reševali predvsem aktualno vprašanje živine (rekviriranje, delo v vinogradih in klanje mlade živine).[65]

Država je za žetev nekoliko spremenila in poostrila pogoje. Ukinjeni so bili nekdanji žetveni dopusti za vojake in ustanovljene posebne "delavske partije", ki bodo pri posameznem kmetovalcu opravile vse potrebno od žetve do mlačve. Kmetovalec bo moral oddati prvo tretjino pridelka že v avgustu 1916. Mlinarji so bili posebej opozorjeni na ostrejša pravila mletja.[66]

Oblast je ponovno zvišala davek pri pivu, za kar 300%, omejila njegovo prodajo po času in količinah, kar je povzročilo resne težave pivovarjem, ki so imeli težave že tudi z zalogami potrebnega ječmena.[67]

Država pa je na kmetovalce še vedno resno računala tudi zaradi njihovega patriotizma. Proglas štajerskega namestništva v sredini septembra 1916 je bil zelo čustven in je hotel biti prepričljiv za kmeta. Prepričeval jih je, da so obvezne oddaje za vojsko, rokodelce, železničarje oz. za tiste, ki sami ne morejo pridelati hrane. Izpolnjevanje kmetovih dolžnosti bo tudi odločilno vplivalo na končno zmago Avstrije v vojni.[68]

Sezona žetve in spravila jesenskih pridelkov je bila pri koncu in v ospredje je zopet prihajala vinska trgatev. Kljub nekajkratni poletni toči se je kazala dobra vinska letina in trgatev so začeli na celotnem Spodnjem Štajerskem že nekoliko prej kot običajno. "Štajerc" se je zavzel za pošteno ceno grozdja, mošta in pozneje še vina.[69]

Po spravilu žetve in oddaji prvega obveznega obroka žitaric je bila objavljena natančna delitev ostalih zalog. Upoštevano je bilo število ljudi v kmečkem gospodinjstvu, število opravljenih ur oz. dni dela dninarjev in število živine oz. konj, ki jim je bilo namenjena določena količina žita in ovsa. Kmete je posebej razburila odredba o zapečatenju ročnih mlinov ("žrmlje"), a jim je nekoliko zopet pomagal načelnik Ornig, ki je dosegel za nekatere najbolj odročne kraje, da so kmetje še naprej lahko mleli ročno. Tudi proizvodnja domačega bučnega olja je bila pod kontrolo, cene pa neverjetno visoke.[70]

V takih težkih časih in razmerah je bila zelo razširjena hujskarija med podeželskim prebivalstvom, češ da je vseh zadnjih težav krivo prav meščanstvo. "Štajerc" se v tem obrekovanju ni postavil na nobeno stran, poudaril je le

---

64 Štajerc: 28/16 (9. 7. 1916) v prispevku "Gospodarske novice" ("...za teleta 220–270 K, za svinje do 80 kg od 300–400 K, za ovce 200–300 K...") in 30/16 (23. 7. 1916) v prispevku "Nove določbe" ("...mesna ali ribja jed sme tehtati le 11 oz. 15 dkg ..., posod z gorčico, kisom ali oljem se na mizo ne sme dati..."), v 37/16 (10. 9. 1916) v prispevku "Trije dnevi brez mesa" ("...ponedeljek, sreda in petek...").

65 Štajerc: 30/16 (23. 7. 1916) v prispevku "Prevzemne cene za letošnje žito in sočivje" ("npr. cene za 100 kg; pšenica (38 K, v Avstriji; 42 K na Ogrskem in 41,50 K na Hrvaškem...") in v 33/16 (13. 8. 1916) v prispevkih "Kdo nam pomagaj!" in "Okrajni odbor ptujski".

66 Štajerc: 33/16 (13. 8. 1916) v prispevkih "Žetveni dopusti" in "Mlatitev in oddaja letošnjega zrnja "in v 37/16 (10. 9. 1916) v prispevku "Za mlinarje" ("...vsako mletje je vpisati v kontrolno knjigo ...za plačilo pri 100 kg mletja le največ 3 K...").

67 Štajerc: 37/16 (10. 9. 1916) v prispevkih "Omejitev iztoča piva" ("ob delavnikih od 7. do 10. ure zvečer... le pol litra gostu..."), "Davek na pivo" ("...od 3 K 40 vinarjev na 11 K...," kar bo Avstriji prineslo na leto okrog 50 milijonov K..."), "Kuhanje piva se bode ustavilo?" ("...Gössove pivovarne so na koncu z zalogami ječmena...Lepe razmere za pivopivce!").

68 Štajerc: 38/16 (17. 9. 1916) v prispevku "Poljedelci! Kmetovalci!" ("...Poznamo zvesto srce Štajercev in vemo, da se štajerski kmet ne bo le zavedal svoje dolžnosti... nikoli ne bo skrival svojih zalog...").

69 Štajerc: 38/16 (17. 9. 1916) v prispevkih "V naših vinogradih" in v "Vinogradniška zadruga Ptuj" ("odkup mošta...") ter 39/16 (24. 9. 1916) v prispevku "Vinska trgatev" ("...se je že začela...ponekod grozdje že gnili...").

70 Štajerc: 39/16 (24. 9. 1916) v prispevkih "Oddaja žita" in "Razburjenost zaradi domačih mlinov" ("...razveljavljeno v Halozah in v okraju Rogatec...") in v 36/16 (3. 9. 1916) v prispevku "Razno" ("...cena danes že 13 K za liter...v mirnem času le 1 K 60 vinarjev... ").

obojestransko odvisnost vasi in mesta. Ni pa mogel mimo kritike, da se tudi na vasi ne živi ravno tako zelo slabo kot mnogi mislijo.[71]

V jeseni so postajali zopet aktualni razni sejmi (živinski, sejmi žrebet in konjev, špeharski sejmi itd.) in izobraževanje (viničarski tečaji).[72]

Pomen prehrane je bil že ves čas svetovne vojne vedno postavljen v ospredje. Hrana je pomenila pomembno strateško oporo za vojsko in državo nasploh. Aktualno je bilo, tudi na začetku leta 1917, vprašanje, katera stran bo v svetovni vojni izstradana. "Štajerc" se je odkrito spraševal, ali bo Avstrija lahko vzdržala s svojim kmetijstvom, četudi ji pomaga po svojih najboljših močeh zavezniška Nemčija. Prav količina pridelane in kupljene pšenice je bila v teh napovedih najpogostejši pokazatelj, ali bo Avstrija lahko vzdržala. Ker je uvoz, kot je bil v prejšnjih letih, sedaj nemogoč, so goli izračuni pokazali, da bo treba skrbno racionalizirati porabo pšenice. Dosedanja poraba je bila lahko še v Avstriji 1150 gramov in v Nemčiji 1240 gramov na dan po posamezniku. Že sedaj pa je osrednja oblast znižala to količino na 280 gramov na dan na osebo. Da pa bi nekako pomiril prebivalstvo, je časopis objavil še kratko primerjavo za nasprotno stran v vojni in pokazal, da je tudi pri njih podobno kritična situacija pri zagotavljanju hrane.V začetku leta so se zopet dvignile cene mesa (goveje in telečje) za celotno Štajersko, razen za Gradec, za mast in klobase; napovedali so podražitev tobačnih izdelkov."Štajerc" je hrabril prebivalstvo, predvsem kmete, ko je objavil primerjalne podatke o nemškem in angleškem kmetijstvu. Nemški kmet je bil prepričljivo boljši v vseh pogledih, pridelal je več žita, krompirja in govedi povprečno na prebivalca v svoji državi, čeprav je v isti številki objavil, da je problematika zaplembe krme na Štajerskem še vedno nerazrešena pri dunajski vladi, saj se je predlagalo in celo zahtevalo, da se obremenijo druge dežele, ki do tedaj še niso bile tolikokrat prizadete s podobnimi rekvizicijami. Akcija je bila v začetku marca uspešno zaključena.[75]

Ptujski okrajni zastop je centralnemu dunajskemu in deželnemu uradu za prehrano poslal poseben dopis, v katerem je zahteval, da se cene kmetijskih pridelkov poenotijo v obeh državnih polovicah, da se določi cena za žetev letnika 1917 in da se preuredijo vse občinske pašne površine v njive. Časopis se je zavzel za samostojno kmetijsko politiko na Spodnjem Štajerskem in predlagal, da se odkloni vsakršno sodelovanje s kranjskimi kmeti za ustanovitev vseslovenske kmetijske družbe, ki jo vidijo klerikalno obarvano. Dr. Verstovšku, kranjskemu deželnemu odborniku, je časopis očital, da je prav on bil tisti, ki je že tako težke razmere v kmetijstvu hotel še le poslabšati, ko je predlagal, na seji centralnega odbora Štajerske kmetijske družbe, da se ukinejo nekatere kmečke podpore.[76]

---

71 Štajerc: 40/16 (1. 10. 1916) v prispevku "Husjakarija" ("...Ne bodemo raziskovali, kdo danes bolj trpi in strada, kmetsko ali revno mestno prebivalstvo... Vsi trpimo bedo in bremena te vojne zadenejo vse enako...") in v "Neumne govorice" ter v 44/16 (29. 10. 19169 v prispevku "Kmetice, pamet!" ("danes kmetice v mestih čakajo na sladkor... na vasi pa pijejo strupeno kavo...").

72 Štajerc: 42/16 (15. 10. 1916) v prispevkih "Razglas za sejem žrebet na Ptuju" ("...polletno žrebe stane 800–1800 K"), "Špeharji in svinjerejci", "Licitacija merjascev" ter v 45/16 (5. 11. 1916) v prispevku "Razglas".

73 Štajerc: 2/17 (14. 1. 1917) v prispevku "Kdo bode izstradan?" in v 4/17 (28. 1. 1917) v prispevku "Ali bomo z našim kruhom izdržali?" ("...skrbi v mestih in trgih...ali bomo izdržali?").

74 Štajerc: 3/17 (21. 1. 1917) v prispevku "Najvišje cene" ("...goveje meso 6–6,40 K za kg... telečje meso 7 K – za zrezke..."), v 5/17 (4. 2. 1917) v prispevkih "Za masti in klobase" ("...cene v vinarjih za kg.... maslo 800, svinjska mast – 800.. ") in "Zopet podražitev tobaka?", "Cene žive živine in svinj".

75 Štajerc: 8/17 (25. 2. 1917) v prispevku "Kmet mora zmagati!" ("...zmagal bo v tej izstradalni vojni tisti, ki ima boljše kmetijstvo... kmet proti kmetu, njiva proti njivi – to je danes geslo!...Mi smo uspeha gotovi in si ga ne pustimo od nikogar iztrgati...nemški kmet mora zmagati...!") in v "Rekviriranje krme na Štajerskem" ("...napovedujejo se veliki problemi za naše kmetijstvo nastale bede..., da bo le vlada prisluhnila in našo domačo živinorejo ne uničila popolnoma...") ter v 10/17 (11. 3. 1917) v prispevku "Oddaja mrve in slame s Štajerske".

76 Štajerc: 8/17 (25. 2. 1917) v prispevku "Ptujski okrajni zastop" in v 6/17 (11. 2. 1917) v prispevku "Vseslovenska kmetijska družba" ("svojo gospodarsko bodočnost si bodejo štajerski in koroški kmetje sami ustvarili, brez da bi postali orožje v roki "vseslovenskih" ali "vseslovanskih" politikov...") ter v 10/17 (11. 3. 1917) v prispevku "Kdo hoče kmetskemu ljudstvu podpore trgati?" ("...poglejte se v zrcalo in videli boste - sodite sami, koga in kaj!")

Pomlad 1917 je prinesla nove probleme in podražitve hrane; tobak se je podražil za 100%, nove so bile cene za krompir, višje so bile cene za klavno živino in napovedala se je ustavitev delovanja pivovarn do jeseni, uvajale so se nove živilske karte itd...[77]

Kar nekam nenavadno je bilo, da je oblast sprostila nekatere omejitve; na Štajerskem je zmanjšala tri brezmesne dneve na samo dva v tednu in dovolila prosto prodajo saharina, ki je bil do tedaj državni monopol.[78]

Spomladanska setev je bila zopet posebna skrb države, zato je tako ptujski okrajni odbor poskrbel za zadostne količine semena ječmena, koruze, ovsa, graha in fižola. Vojaške oblasti pa so dale na voljo do pet, od maja dalje dvajset, ujetnikov in konje za dela na polju in v vinogradu za dva do tri tedne. Posebej se je priporočala saditev krompirja, saj naj bi vsaka dežela sama pokrila svoje potrebe s to poljščino. Istočasno pa so pozvali kmetovalce na delo za čim večjo pomoč vojakom na frontah.[79]

Da se ne bi ponovila problematika zagotovitve in predvsem delitve prepotrebnih škropiv za sadno drevje in vinograde, je ptujski okrajni zastop sklenil, da bo vsa potrebna škropiva izdajal po posebnem vrstnem redu in v enkratni potrebni količini. Odbor je ostro zavrnil kritiko slovenskih klerikalcev, češ da so cene za modro galico previsoke. Ob tem je poudaril svoje velike zasluge na področju kmetijstva v ptujskem okraju.[80]

Kriza v prehrani, tako v mestu kot na vasi, je vzpodbudila oblast in kmetijske strokovnjake, da so ljudem predlagali razne prehrambne nadomestke; iz koruze in žita se lahko pridobi margarina, olje in beljakovine, mlada detelja pa je primerna kot solata, ter že omenjeni saharin.[81]

Zelo aktivna je v maju 1917 postala slovenska klerikalna stran, ko je na posebnem zborovanju v Mariboru, ki ga je sicer sklicalo mariborsko okrajno glavarstvo, ostro udarila po štajerskih mestih (Gradec, Maribor, Ptuj in Celje). Govornik (Žebot, urednik "Slovenskega gospodarja") je zahteval odvzem živine, ki jo imajo meščani. Omenil je tudi grofa Herbersteina, mariborskega knezoškofa Napotnika in nekatere veleposestnike, ki naj se jim zapleni živina. V teh izjavah Žebota je "Štajerc" videl le klerikalno gonjo podeželja proti mestu.[82]

Tudi Štajerska kmetijska družba je pod vodstvom deželnega glavarja grofa Edmunda Attemsa poslala vladi posebno delegacijo štajerskih kmetovalcev z zahtevami, da razreši problematiko preskrbe s hrano. Na 17.letnem zborovanju "Zveze kmetijskih zadrug za Štajersko", ki je bilo v Gradcu, so se predstavili finančni uspehi združenja, ki je imelo 348 korporacij s 70.442 člani in letnim prometom 234,1 milijonov K – promet je bil kar petkrat višji kot predvojni iz leta 1913. Razdelili so del dobička (443.675 K). Razpravljali so tudi o cenah nekaterih pridelkov in ocenili štajersko kmetijstvo kot dobro stoječe.[83]

Stanje pa je v resnici bilo na Spodnjem Štajerskem zelo kritično. Stanje živine na Štajerskem je upadlo v enem letu

---

77 Štajerc: 9/17 (4. 3. 1917) v prispevku "Podraženje tobaka?" ter v 10/17 (11. 3. 1917) v prispevku "Krompirjeve cene" ("...11 k za 100 kg krompirja...") in 12/17 (25. 3. 1917) v prispevku "najvišje cene" ("za kg žive teže: za vole do 3,50 K, krave do 3,10 K, za bike, telice do 3,30 K "), "Meseci brez piva" ("...od 1010 avstrijskih pivovarn jih stoji že 600....popolna zaustavitev od junija do septembra bo..."), "Karte za meso in krompir".

78 Štajerc: 13/17 (1. 4. 1917) v prispevkih "Prodaja saharina prosta" ("...večja bo njegova uporaba v gostilnah, kavarnah in slaščičarnah, kjer bo nadomestil prepovedani sladkor...") in "Samo dva brezmesna dneva v tednu".

79 Štajerc: 14/17 (8. 4. 1917) v prispevkih "Razglas" in v "Vojaški delavski oddelki in vprežni konji" ("...posestnik mora dati le hrano delavcem in konjem...") ter še v 18/17 (6. 5. 1917) v prispevku "Vojaški delavski oddelki" ("...do sedaj 5, zdaj pa 20 mož") ter v 15/17 (15. 4. 1917) v prispevkih "Spomladni nasad – življenjsko vprašanje" in "Štajerski kmetje in kmetice, pomagajmo, da zmagamo!" ("...poziv osrednjega odbora Štajerske kmetijske družbe") ter v 17/17 (29. 4. 1917) v prispevkih "K saditvi krompirja" ("...75 gr težki gomolji morajo dati 297 q pridelka na ha..."), "Nasadne in dobavne pogodbe za krompir". "Ponudba" ("za 25 vagonov krompirja letnika 1917....firma Westermann & Comp. Kapfenberg"), ter v 18/17 (6. 5. 1917) v prispevku "Setveno blago".

80 Štajerc: 19/17 (13. 5. 1917) v prispevku "Razglas" in v 21/17 (27. 5. 1917) v prispevkih "Ptujski okrajni zastop", "Straža in ptujski okrajni zastop" ("...je lagala in laže!...").

81 Štajerc: 19/17 (13. 5. 1917) v prispevku "Olje in beljakovine" in 20/17 (20. 5. 1917) v prispevkih "Cene za monopolni saharin" ("...25 ploščic za 25 vinarjev"), "Mlada detelja kot živilo" ("...le do velikosti 10 do 15 cm...").

82 Štajerc: 22/17 (3. 6. 1917) v prispevku "Zanimivo zborovanje".

83 Štajerc: 22/17 (3. 6. 1917) v prispevku "Deputacija štajerskih kmetovalcev pri ministrih" ("...problematika živine in preskrbe z mesom ter semenskim krompirjem...") in v 23/17 (10. 6. 1917) v prispevku "Zveza kmetijskih zadrug na Štajerskem".

za več kot 23.000 glav, napovedovale so se nakupovalne nakaznice za nove prehrambne artikle in gospodinjske potrebščine, vpeljale so se nove omejitve in prepovedi v kmečki trgovini, svoje je pridala že dalj časa trajajoča suša in le redki so lahko dobili novo zaposlitev na kmetih.[84]

Tudi štajerski nemški poslanci so zahtevali od ministrskega predsednika, da naj že pravo bedo na Štajerskem nekako reši ali vsaj ublaži. Obljubljeno jim je bilo, da bo osrednja oblast poslala zadostne količine žita na Štajersko.

Tudi minister za ljudsko prehrano general Höfer, ki je obiskal konec julija 1917 Štajersko in imel razgovore z mnogimi okrajnimi zastopi, je obljubil reševanje težkih razmer v kmetijstvu.

Štajerci so mu zatrdili, da so še vedno pripravljeni dajati velike količine hrane za državo. Od ministra pa so zahtevali, da se enakomerneje obremenita obe polovici države in predvsem vse kronovine v Avstriji.

Za izboljšanje kmečkih razmer se je zavzel tudi "Štajerc", ko je napovedal veliko zborovanje "Štajerčeve stranke" konec julija 1917 na Ptuju, saj so po njegovem prepričanju bila bremena, ki jih je moralo prenašati kmečko prebivalstvo, neskončno velika in je napočil že skrajni čas, da tudi ljudstvo pove svoje pošteno mnenje o teh problemih.

Na zborovanju, ki je bilo v prvi vrsti sklicano kot nasprotovanje jugoslovanskemu deklaracijskemu gibanju na Spodnjem Štajerskem, pa je pri razpravljanju o gospodarskih zadevah na Spodnjem Štajerskem glavni govornik Franc Girstmayer iz Maribora postavil štiri konkretne zahteve:

1. da se kmetom pusti zadostna količina žita in se jim priskrbi potrebno semenje;
2. da se jim pusti vlečna živina za oranje;
3. da se ljudem omogočijo dopusti in oprostitve iz vojske za poljska dela in
4. da se kmetu pusti tudi žito, da bo poleg plačila lahko delavcem dajal tudi hrano, ker se drugače na vasi delavci ne dobijo.[85]

Žetev pšenice oz. žit je bila na Spodnjem Štajerskem težko pričakovana. Kazalo je dokaj slabo, saj sta v sredini maja ponagajala mraz in slana ("ledeni možje"), v začetku julija je po daljši suši le padlo nekaj dežja, a se je pričakovala le povprečna žetev. Zaradi splošne krize in pomanjkanja so na poljih na veliko kradli pridelke. Avstrija je lahko pričakovala zopet le nekaj pšenice iz Romunije. Določene so bile prevzemne cene za domače in semensko žito.[86]

Toliko propagirana akcija za čim večje pridelovanje krompirja je bila za kmeta, kot že tolikokrat, prej zopet udarec po glavi, saj je oblast z začetkom avgusta 1917 zaplenila vso letina krompirja in določila odkupne cene. Kmetje so se lahko tolažili le z neposredno menjavo krompirja za druge, nekmečke dobrine.[87]

---

84 Štajerc: 25/17 (24. 6. 1917) v prispevkih "Živinsko stanje na Štajerskem" ("...podatki brez mest Gradec, Maribor, Ptuj in Celje.... maja 1916 še bilo 730.291, sedaj le 706.856 glav živine.... manj torej 23.455 glav..."), "Nakupovalne nakaznice" ("...za zelje, olje, sveče, milo"), "Naprava repičnega olja prepovedana", "Licitacija sveže trave prepovedana", "Suša vlada" ("po vsej Avstriji") in v 24/17 (17. 6. 1917) "Oglas" ("išče se viničarska družina... za 3,5 orala velik vinograd... vprašajte pri Matth Krainer, Villa Amelie, Črešnjevci (Kerschbach) pri Radgoni...).

85 Štajerc: 27/17 (8. 7. 1917) v prispevku "Za trpečo Štajersko", 30/17 (29. 7. 1917) v prispevkih "Minister za ljudsko prehrano" in "Kmetje, obrtniki, delavci" ("...ne gre za nobeno strankarstvo, za nobene posebne cilje! Gre se za domovino in ljudstvo, ki prinaša v tej vojni tako grozovite žrtve... Ljudski glas - božji glas!...) in v 31/17 (5. 8. 1917) v prispevku "Veliko zborovanje".

86 Štajerc: 21/17 (27. 5. 1917) v prispevku "Mraz in slana", v 27/17 (8. 7. 1917) v prispevku "Blagoslovljeni dež" ("...hudo je že trpel krompir, fižol, koruza, oves... dobra bode žetev...") in v 33/17 (19. 8. 1917) v prispevkih "Suša in dež" "vsemogoči ljudje, tujci in domačini, vojaki in civilisti ter vojni ujetniki kradejo, da je naravnost grozno...") in v "Romunska letina" ("...od okoli 2,8 milijona ton se bo 1,25 milijona ton izvozilo v centralne države...") in v 34/17 (26. 9. 1917) v prispevku "Prevzemne cene za žito 1917 ("...pšenica in rž za 40 K, ječmen 37 K, oves 36 K za 100 kg.... premija 2 K se doda, če se odda do 15.septembra, semensko žito pa 20 K nad prevzemno ceno...").

87 Štajerc: 31/17 (5. 8. 1917) v prispevku "Krompir letine 1917 pod zaporo" ("...40 K za 100 kg, ...15 K šele v začetku septembra...") ter v 22/17 (3. 6. 1917) v prispevku "Premog za krompir" ("akcija Trboveljske premogokopne družbe...") in v 28/17 (15. 7. 1917) v prispevku "Živila vse vrste" ("...krompir, mast, jajca, sir, puter... zamenjava za strešno ali stensko opeko... naslov v "Štajercu").

Ponovno so bile določene nove, seveda višje, cene za svinjsko meso pri živi teži, kar vse je bilo v stilu že do tedaj izredno velikih podražitev v Avstriji v treh letih vojne pri večini blaga.[88]

Presenetljivo malo se je pisalo v poletnih mesecih o žetvi, zato pa je vedno bolj postajala aktualna bližajoča se trgatev grozdja. Že v začetku septembra, torej še pred trgatvijo, se je razvnela polemika o količinah potrebnega sladkorja za novo vino. Ptujski okrajni odbor je z načelnikom Jožefom Ornigom dokazoval oblastem, da je delitev količin sladkorja med deželami nepravična, glede na vinogradniške površine. Primerjava teh površin s Tirolsko in Češko bi morala dati Štajerski skoraj 1000 ton, a jih je dobila le simboličnih 6 ton. Štajerci so se čutili prezirani od oblasti in so bili razočarani nad vrednotenjem junaštva svojih sinov na bojiščih. Zato so se ponovno oglasili štajerski poslanci pri deželni oblasti in z deželnim glavarjem grofom Attemsom dosegli dogovor o pripravljenosti oblasti za izboljšanje razmer v kmetijstvu.[89]

Tudi zaradi močne toče na Spodnjem Štajerskem, predvsem na področju Šentilja v Slovenskih goricah, se je morala trgatev začeti predčasno, čeprav je "Štajerc" svaril pred prehitro trgatvijo, ker se je vseeno obetala prvovrstna kvaliteta vina. Odkup vinskega mošta in pozneje vina je zagotovila v velikih količinah Zveza kmetijskih zadrug za Štajersko, tudi odkup vinskih tropin za izdelovanje domačega vina ("piccolo"). Vinska letina 1917 je bila ena boljših v zadnjih desetletjih, a cene kljub množini vina skorajda nikjer niso padle. Nastajale so celo težave z vinskimi sodi, ki jih je primanjkovalo, saj so jih kmetje veliko porabili tudi za sadjevec. Ob koncu leta 1917 so bile določene najvišje dovoljene cene za vina v gostilnah in pri proizvajalcih.[90]

Med jesenskimi pridelki je bil zopet najzanimivejši krompir. Lanska krompirjeva letina je bila okoli 50 milijonov stotov, običajno pa je bilo krompirja kar 130 milijonov stotov. Za leto 1917 se je planiralo 70–80 milijonov stotov, kar je pomenilo, da lahko posameznik porabi letno 100 kg, oz. le 2 kg na teden. Iz Nemčije se je konec septembra uvozilo 600 vagonov, nadaljnjih 1000 pa se jih je pričakovalo prav kmalu. Določene so bile najvišje cene za prodajanje krompirja na drobno.[91]

Ob koncu leta so se ponovno pojavili aktualni pozivi "Štajerca" za razne tečaje (viničarski, sadjerejski, tečaji za vkuhavanje sadja) za že naslednje, 1918. leto.[92]

Veliko dela je opravil v jesenskem času ptujski okrajni zastop, tako so lahko bolj nemoteno potekala jesenska kmetijska dela. Dosegel je, da oblast v Halozah ni zaplenila živine in krme, sklenil je pogodbe za 24 vagonov dobrih semen in zagotovil ustrezno količino sladkorja za novo vino in izdelavo tropinovega vina. Kljub vsemu pa je "Štajerc" potarnal, da so zahteve nemške agrarne stranke, ki je v posebni delegaciji predala zahteve avstrijskih kmetov ministrskemu predsedniku take, kot se za agrarne politike spodobijo.[93]

V letu 1918 se je kmetijstvo srečalo z dokaj velikimi problemi. "Štajerc" je verjetno nehote razburjal ljudi, ko je poročal, da nekatere države nimajo skorajda nobenih problemov, vsaj pri zagotavljanju pšenice ne. Argentina je zagotavljala velike količine žit za Španijo in Švico. V Italiji je bilo splošno varčevanje pri vseh vrstah žit, pšenični

---

88 Štajerc: 34/17 (26. 8. 1917) v prispevkih "Svinjske cene" ("...npr. 1 kg žive teže svinjine 6 K...") in v "Drago, dražje, najdražje" ("...podražilo se je v času vojne za %: sladkor – 30, pivo in puter – 200, jajca – 230, čevlji in obleka – 300, klobase, jabolka in vino – 400, meso, svinjska mast za 500, suhe klobase – 600, jabolčnica – 700, dobro zimsko blago – 800, konjska mast – 1500, paradižniki – 1600 ter sveže zelje in fižol – 1900 in suhe fige za 2500%...").

89 Štajerc: 36/17 (9. 9. 1917) v prispevku "Pustite nam Štajercem vsakdanji kruh" ("...Mi Štajerci naj le žrtvujemo – drugi pa naj uživajo! Tirolska ima 26.468 ha vinogradov in je dobila 870 ton...okoli 33 kg/ ha... Štajerska, ki ima 28.311 ha, bi morala dobiti 934.263 kg... dobila je le 6.000 kg.... ima kar 44-krat več kot Češka, a je dobila le 2-krat več od "blagoslovljene Češke "...").

90 Štajerc: 37/17 (16. 9. 1917) v prispevku "Toča" in "Vinska trgatev" ("...ne trgajte prehitro... letos bode vinska in sadna žetev res imenitna...") in v 38/17 (23. 9. 1917) v prispevkih "Vinski nakup", "Vinske tropine", in v 42/17 (21. 10. 1917) v prispevku "Letošnja vinska trgatev" ter v 52/17 (30. 12. 1917) v prispevku "Povprečne cene za srednje vino" ("...4,60 K za liter belega iz soda in 4,80 K za rdeče vino... steklenica 0,7 l v gostilni. 5,80 K belo in 5,90 K rdeče.... pri proizvajalcu za liter vina le 3,20 K...").

91 Štajerc: 39/17 (30. 9. 1917) v prispevkih "Koliko krompirja dobimo?" in "Uvoz nemškega krompirja v Avstrijo", in v 45/17 (11. 11. 1917) v prispevku "Nadrobna prodaja krompirja" ("...cena pri prodaji pod 100 kg sme biti le 30 vinarjev...").

92 Štajerc: 44/17 (4. 11. 1917) v prispevku "Razglas" ("...na Deželni viničarski šoli v Silbersbergu pri Lipnici in v Deželni sadjarski in vinogradniški šoli v Mariboru...").

moki se je morala dodajati celo riževa moka, zvišale so se tudi cene sladkorja; v Avstriji so ljudje že bili navajeni stalnih rekviriranj in na Koroškem je bilo veliko pomanjkanje mesa zaradi zelo velikih obveznosti kmetov za vojaške in civilne potrebe v državi. Avstrija se je nadejala uvoza žita iz Ukrajine, da bi izboljšala domače kronično pomanjkanje žitaric in moke, a so se bali špekulacij pri tem poslu. Ljudje so se menda kar zgrozili, ko so prebrali, da jih namesto nekdaj belega in črnega kruha čaka kruhov nadomestek iz lesa, pa še recept zanje je bil objavljen v " Štajercu," in namesto svinjskega mesa meso vrabcev.[94]

Za blažitev vseh omenjenih težav je oblast predlagala sajenje zelenjave in lanenega semena, ptujski občinski odbor pa je poskrbel za primerne vrtove.[95]

Da so vsa omenjena dejanja oblasti res bila le sprotno pomirjanje prebivalstva, se vidi iz tega, da je prav ta oblast izvajala še vedno obsežna rekviriranja živil.

Tako je "Štajerc" ostro zapisal, da je položaj kmeta vedno težji in vse kaže na to, da bo živinoreja na Spodnjem Štajerskem v bližnji prihodnosti uničena. Najbolj je ljudi jezilo, da so bile te zaplembe neenakomerno razporejene med deželami. Glavno krivdo za tako stanje vidi "Štajerc" pri slabem delu štajerskih poslancev, ki se raje ukvarjajo z drugimi zadevami.[96]

Res je že bil skrajni čas, če že ne celo prepozno, da se je morala tudi oblast zamisliti nad določenimi podatki. Tako v Avstriji kot Nemčiji se je stalež živine v času od 1910 do 1916 zmanjšal za 26% in le 4,4%. Zanimivo je "Štajerc" komentiral te podatke in napovedoval, da bodo posledice teh težav vidne tudi še po vojni pri količinah mleka, mesa, sira in surovega masla. Zelo hudo stanje je na Štajerskem, kjer je, po njegovem mnenju, prav zaradi nezmožnosti vlade gospodarstvo primerno organizirati, saj je tudi njena kadrovska politika slaba.[97]

Kako je oblast izpeljala že dokaj panično in negospodarno novo žitno rekvizicijo, se vidi iz objave novih cen. Bile so dosti višje kot dotedanje, ob zagotovilu države, da se cena moke ne bo tem podražitvam ustrezno podražila.[98]

Zagotovitev pšenice je še vedno bila glavna skrb oblasti, ki si je obetala velike količine iz Romunije, tudi še za druge prehrambne artikle, a se je že maja 1918 zataknilo, ker so bile romunske poslane količine precej nižje od obljubljenih.[99]

---

93 Štajerc: 38/17 (23. 9. 1917) v prispevku "Gospodarske razmere in delo okrajnega zastopa na Ptuju" ("...naš ptujski okraj je največji na Štajerskem... državi dajemo povprečno 35 kg od družine...") in v 45/17 (11. 11. 1917) v prispevku "Zahteve kmetov" ("zahteve...; 1. cenitev krompirja se naj pravično uredi.... ; 2. oddaja mrve in slame - živina je obsojena tako na pogin...; 3. domači mlini se naj ponovno dovolijo..., 4. neenakomerna razdelitev otrobov ni pravična.... ; 5. popisovanje zalog se naj izvede tudi pri bogatem konzumentu...; 6. pri domačem klanju naj se oddaja masti pravično uredi...; 7. Najvišja cena za mošt se naj zniža, saj ni primerna glede na čisto vino...; 8. Samostojne kmete se naj oprosti od služenja vojaščine...; 9. Vojni ujetniki, ki so delali že dve leti in so bili zamenjani, naj se jih vrne kmetom; 10. Oddaja petroleja se naj uredi glede na velikost posestva; 11. Oddaja čevljev oz. usnja za 1 par se naj za kmeta upošteva pri spomladanskih delih in 12. Divjačino je treba postreliti... Tako delajo gospodarsko misleči poslanci za kmete. Pri nas pa uganjajo le neplodno politiko! ").

94 Štajerc: 2/18 (13. 1. 1918) v prispevku "Ameriško žito" ("...skupaj 400.000 in 100.000 ton žita..."), v 5/18 (3. 2. 1918) v prispevku "Varčevanje v Italiji" ("moka za testenine mora vsebovati 75% riževe moke. "), v 8/18 (24. 2. 1918) v "Vzrok pomanjkanja mesa na Koroškem" ("...ker je v letu 1917 zelo nazadovala domača živina... je število padlo od 242.000 na 190.000 glav, v februarju 1918 bo morala preskrbeti 13.450 glav... mesečna civilna poraba je zdaj 1800 do 2000 glav...") ter v 11/18 (11. 3. 1918) v prispevku "Žito iz Ukrajine" in v 14/18 (7. 4. 1918) v prispevku "Komu bo zaupan uvoz ukrajinskega žita?" ("...to so tisti, ki so že v mirnem času s špekulacijami v žitu najlepši kšeft delali...") ter v 12/18 (24. 3. 1918) v prispevku "Kaj nas še vse čaka" ("...dunajski zdravnik dr. Salomon v neki bolnici... kruh iz lesa... moka je drobno zmleti prašek iz gabrovega lesa. Primeša se 100 gramov na 900 gramov žitne moke, doda pol litra vode in 30 gramov soli ter 40–60 gramov droži... speče se kruh... Res same dobrote nas čakajo!") in v 21/18 (21. 4. 1918) v prispevku "Vrabci" ("...na Moravskem...").

95 Štajerc: 11/18 (17. 3. 1918) v prispevku "Pametno gospodarsko delo" ("...tako se bode mnogo lažje bremena in težave vojnega časa pretrpelo...") ter v 12/18 (24. 3. 1918) v prispevku "Tečaj za sajenje zelenjave" ("tečaj je brez plačila...").

96 Štajerc: 16/18 (21. 4. 1918) v prispevku "Brezobzirno rekviriranje živine na Spodnjem Štajerskem" ("...kje pa tiči poslanec Brenčič... v poslanski zbornici kima kakor bradati kozliček...").

97 Štajerc: 17/18 (28. 4. 1918) v prispevku "Številke, ki dajo pomisleka" ("....sedanje racioniranje je tri leta prepozno vpeljano... odločajo ljudje, ki nimajo niti pičice pojma o gospodarstvu...").

98 Štajerc: 17/18 (28. 4. 1918) v prispevku "Splošna rekvizicija" ("...pšenico in rž bodo plačevali po 15 K za 100 kg dražje kot doslej...ječmen za 13 K in koruzo po 12 K dražje...").

99 Štajerc: 18/18 (5. 5. 1918) v prispevku "Gospodarska pogodba z Ukrajino" ("...5 milijonov q žit... več sto milijonov kosov jajc..., pogodba za klavno živino, krompir, zelenjavo, kislo zelje, čebula, ...les... volna..., 25.000 ovc...še trden kurs 1 K = 50 kopejk...") in v "Uvoz iz Romunije".

Posamezni občinski in okrajni zastopi so se zelo razburjali zaradi pogostih rekviriranj živine in zadolževali svoje predstojnike, da so reagirali pisno pri višjih oblastnih instancah in delno tudi uspevali v kmečkih zahtevah.[100]

Za spomladanska poljska dela je bil v vseh letih svetovne vojne velik problem zaradi pomanjkanja delovne sile in živine, predvsem konjev. Zato je oblast pomagala z nasveti, kako pravilno ravnati z vojaškimi konji, ki jih je oddajala kmetom pod dokaj ugodnimi pogoji.[101]

Že na začetku leta je ptujski okrajni zastop poskrbel za pravočasno nabavo škropiv za vinograde, kar so potem začeli organizirano deliti po župnijah v maju 1918. Stanje v vinogradih je bilo junija v okraju Ormož in Ljutomer zelo dobro, a je konec meseca padel sneg do nižin na Spodnjem Štajerskem. V juliju sta vinograde napadla peronospora in oidij, kar pa ni negativno vplivalo na razvoj grozdja do trgatve. Konec oktobra je oblast napovedala celo možnost zaplembe vina za vojaške potrebe, vendar jih je prehitel konec svetovne vojne.[102]

Približevala se je zadnja žitna žetev v monarhiji, zato je oblast posebej pazila na morebitne zlorabe pri tem; poskrbela bo za potrebno gorivo in osebje pri mlatilnih strojih in jih celo oprostila vojaške službe. Določila je prevzemne cene za žito za prihajajočo žetev ob že znanih posebno visokih dodatkih za oddajanje do konca leta 1918. Ob žetvi si je smel kmet zadržati določene količine glede na število družinskih članov. Rezultati žetve so bili še dokaj dobri po vsej Avstriji, kljub splošno znanim problemom v kmetijstvu in nerednega in slabega uvoza iz Romunije niti niso posebej pogrešali.[103]

Splošna situacija v prehrani prebivalstva je postajala v zgodnjem poletju 1918 zelo kritična; omejevala se je poraba že do tedaj posebnega kruha, nadomeščal ga je nepriljubljeni in skorajda neužitni "vojni kruh". Na Dunaju so nastali celo nemiri zaradi kar 50% zmanjšanja količin kruha, kar je poskušala oblast reševati z interventnim uvozom iz Nemčije. Verjetno pa tudi podobne razmere pri Japoncih niso mogle pomiriti vedno bolj nezadovoljnih prebivalcev v Avstriji, ki so si že tudi upali kaj reči in napisati o vedno manj priljubljeni oblasti.[104]

Ni bilo kruha kot osnovne hrane, država pa je omejevala še porabo mesa, prepovedala je klanje lažjih prašičev in uvajala nepriljubljene brezmesne dneve in celo tedne. Cene prehrane so podivjale, po poljih so kradli jesenske pridelke. Približeval se je in končno napočil konec vojne, s tem pa so se pojavili novi problemi za prebivalstvo,

---

100 Štajerc: 2/18 (13. 1. 1918) v prispevku "Okrajni zastop v Marenbergu za naše kmete" ("...oblast pa naj tudi premisli, da je treba kmeta kot temelj države upoštevati...") in v 19/18 (12. 5. 1918) v prispevku "Odločna zahteva zastopnikov ptujskega okrajnega odbora" ("naj okrajni glavar posreduje pri vladi, da se naj v ptujskem okraju živino preneha jemati...") ter v 20/18 (19. 5. 1918) v prispevku "Vinoreja v Halozah ogrožena" ("...oblast je v Gradcu že dovolila živino pustiti... za vsakih 3 ha po 1 glavo... mi pa zahtevamo še 1 živino na oral vinograda... Ako se temu ne odgovori, je haloški živinorejec svojemu poginu obsojen...").

101 Štajerc: 14/18 (7. 4. 1918) v prispevku "Varstvo konjev" in 17/18 (28. 4. 1918) v prispevkih "Vojaški konji za pomladanska dela" ("...brezplačno tudi letos, z vozovi in vozniki vred, le hrano in 3 K na dan vozniku") in v "Licitacija konj!" ("...le za tiste, ki se izkažejo z izkaznico, da so poljedelci... v Radgoni 7. in 28. maja... v Mariboru, Šoštanju...").

102 Štajerc: 5/18 (1918) v prispevku "Vinogradniki, pozor!" ("...bakrena galica..."), v 7/18 (17. 2. 1918) v prispevku "nadomestki" ("natrijev bisulfit namesto žvepla...") in v 17/18 (28. 4. 1918) v prispevku "Razglas" ("...v 20 župnijah... poseben razpored..."), v 24/18 (16. 6. 1918) v prispevku "Vinogradi", v 26/18 (30. 6. 1918) v prispevku "Sneg" ("...sneg in dež 24. 6."), v 29/18 (21. 7. 1918) v prispevku "Vinogradniki, pazite!" in v 43/18 (27. 10. 1918) v prispevku "Rekvizicija vina za vojaške svrhe" ("obstoji možnost... od 2 do 3% količin po vsej monarhiji...").

103 Štajerc: 21/18 (26. 5. 1918) v prispevku "Prepoved krmiti zeleno žito" ("...to je že prepovedano od 1915"), v 24/18 (16. 6. 1918) v prispevku "Osebje za mlatilnice", v 25/18 (23. 6. 1918) v prispevku "Bencin", v 31/18 (4. 8. 1918), v prispevku "Prevzemne cene za žito" ("...za 100 kg pšenice 55 K, rži 55 K, ječmena, ovsa, prosa in koruze po 50 K, ajde 100 K, graha 120 K, leče 150 K, fižola 100 K.... dodatki do 15. julija 25 K, nato po 20, 15, 10 in 5 K...") in v 32/18 (11. 8. 1918) v prispevku "Množina žita" ("...po 11 kg žita na mesec za osebo starejšo od 15 let... za ostale po 9 kg...") ter v 38/18 (22. 9. 1918) v prispevkih "Letošnja žetev"("...boljša je kakor lanska...") in "Kaj bi nam morala Romunija dati" ("...pričela so se že nova pogajanja za letino 1918/1919....").

104 Štajerc: 21/18 (26. 5. 19189 v prispevkih "Vojni kruh" ("...vemo, da je to v takih razmerah potrebno...") in v "Kaj vse pride v vojni kruh" ("...rabijo se razni nadomestki... nismo več izbirčni... sestava: plesniva moka, gnil zmrznjen krompir, repa, les, kreda in papirnata kaša.... Za časopise papirja primanjkuje, za kruh pa ga je več kot preveč. To je pač znamenje časa...") ter v 25/18 (23. 6. 1918) v prispevku "Krušne porcije na Dunaju", v 27/18 (7. 7. 1918) v prispevku "Nemčija pošilja živila lačnim Dunajčanom" ("tako industrijska Nemčija agrarno Avstrijo pred poginom gladu rešuje. Brez komentarja!") in v 22/18 (2. 6. 1918) v prispevkih "Japonski jedilni list" in "V Italiji" ("...tam je vsega... In mi pri vsem tem še stradamo...")

tudi v kmetijstvu in prehrani za prihodnjo zimo 1918/1919.[105]

Povzetek

Časopis Štajerc je bil zagovornik interesov spodnještajerskega kmeta v obdobju 1. svetovne vojne. Poudarjal je nujnost umnega gospodarjenja v nestanovitnih vojnih razmerah, mu svetoval glede setve, žetve, živinoreje, sadjarstva in vinogradništva. Posebej je nasprotoval številnim ukrepom vojaških oblasti, ki so od kmeta zahtevale vedno nove dajatve (pridelke, konje, slamo). Kmetom je bila prepovedana tradicionalna trgovina na vasi, zato pa se je razbohotila trgovina na črno, predvsem z mesom (»klanje živine na črno»). Civilna oblast je morala pri kmetu zopet zagotoviti po posebnem razdelilniku ustrezne kvote hrane, predvsem za mesti Gradec in Dunaj. Kmetu sta vojaška in civilna oblast (lokalna, okrajna ,deželna in državna) vračali bore malo (npr. možnost najema, seveda ob plačilu) vojake za nujna kmečka dela, bolj poredko so dovoljevali daljše vojaške dopuste fantom in možem na domačih posestvih. Ukrepi države so bili tudi za trško in mestno prebivalstvo, ki je občutilo pretrganje tradicionalnih vezi s kmečkim okoljem. Predpisane so bile omejitve trgovine, strogo določene količine in cene blaga za osnovno vsakdanjo porabo (vse vrste moke, kruh in ostali pekovski izdelki), kazni pa izredno visoke. Za kmečko in mestno prebivalstvo je časopis objavljal recepte za razne prehrambne nadomestke (npr. namesto prave kave posušen in zmlet želod).Časopis je ostro kritiziral predvsem žensko prebivalstvo v mestih, očital jim je brezskrbno in potratno življenje in odobraval uvajanje, sicer med prebivalstvom nepriljubljenih živilskih kart, predvsem za sladkor. Kljub vsemu pa je bila ponudba na ptujskih živinskih sejmih konstantno velika in pestra; v prvih petih mesecih leta 1915 je bilo ponujenih kar 771 konj, 4886 govedi in 4378 svinj. Mestno prebivalstvo je časopis razburjal s primerjavami ravni življenja in cen v Nemčiji, kjer so bile cene praviloma nižje kot v Avstriji. Časopis je s svojimi novicami o nižjih cenah na Ogrskem samo še prilival olje na ogenj in vplival na porast splošnega nezadovoljstva med ljudmi, ni pa še prišlo do nemirov, kot npr. na Dunaju, zaradi 50 % zmanjšanja količin kruha v prodaji.

Agonija na vseh področjih življenja in dela se je končala v jeseni 1918, ko je Avstrija skupaj z Nemčijo, zvesto zaveznico, kapitulirala, kar pa je pomenilo začetek novih vojaških, političnih in tudi gospodarskih problemov. Ob vsem tem pa je kmet zopet nosil največje breme prvih povojnih let.

Ključne besede: Štajerc, svetovna vojna 1914–1918, kmetijstvo, vinogradništvo, prehrana, cene

105 Štajerc: 34/18 (25. 8. 1918) v prispevkih "Klanje prašičev pod 40 kg", "Tudi klobase in perutnina se ne sme uživati v brezmesnih dnevih" ("...ponedeljek, sreda in petek...") ter v "Dva brezmesna tedna" ("...vsak mesec dva tedna se uvajata za civilno prebivalstvo... Vedno prijetnejše!") ter v 35/18 (1. 9. 1918) v prispevkih "Cene, ki dajo pomisleka" ("...za živo težo plemenskega mladega prašička kar 100 K za kg... To je nekaj neznosnega! Čas bi bil, da bi se v tem oziru trpečemu ljudstvu olajšalo vojno breme") in "Varstvo poljskih pridelkov" in "Pustite, kar ni vaše!" ("...vzrok je tudi organizacijska nezmožnost vlade!").

Franc Krnjak[1]

Zgodovina, ki je ni mogoče zaobiti

Črtica iz davnih časov, ko je ljuti Turčin teptal slovensko zemljo, in začetek konca panonske Slovenije ali Slovenijeh[2]

Zgodovinska črtica nagovarja bralca k razumevanju časov, o katerih mnogi ne vemo veliko, ker nam niso bili vedno predstavljeni v duhu kritičnih zgodovinskih izsledkov. Ta dejstva Slovenci kot narod zelo pomanjkljivo poznajo, kajti v zgodovinsko znanost so bili vpeti mnogi elementi, ki izvirajo iz panslavističnih, pa tudi poznejših jugokomunističnih mitov. Na žalost pa takšna ponazarjanja še vedno določajo pojmovni okvir etabliranega slovenskega zgodovinopisja in slavistike. Le v enem so se, ali pa se bodo strinjali, da o naselitvi Slovencev iz Pripjatskih ˝berekov˝[3] *oziroma njihovih prednikov v te kraje, ne poroča noben zgodovinski vir.*
Za boljše razumevanje razglabljanja o Slovencih, slovenski deželi/slovenski orsag/Totsag sem se najprej lotil turških vpadov; v drugem delu pa pišem o tem, kako so časovni stroj in nasilne vojaško-politične razmere pometle z zgodovinsko Slovenijeh.

Turška šiba

Strašni časi za Slovence na Štajerskem in v Slovenijeh (današnja hrvaška Slavonija) so nastopili leta 1532, ko je turški sultan Sulejman iz Carigrada s 140.000 Turki odrinil proti Dunaju, da bi uničil kralja Ferdinanda I. Na poti se je zaustavil pri Kiseku (madž. Köszeg) v bližini današnje avstrijsko-madžarske meje, ki jo je branil Nikolaj Jurišič[4] s 700 branilci ter tam z obleganjem izgubil celih 25 dni. Med tem je Ferdinand I. pri Dunaju zbral 90.000 pešcev in 30.000 konjenikov, zaradi česar se je turški sultan odločil za vrnitev. Pred tem pa je na deset tisoče Turkov pustošilo po Štajerski, predvsem okolico Gradca in celotno Spodnjo Štajersko. Ferdinandove čete niso prišle na pomoč slovenskim deželam, ker so njegove nemške čete, takoj ko so izvedele, da Turkov ne bo pred Dunaj, odšle domov.
Turki so se 16. septembra 1532 utaborili pred Mariborom, ki je imel dobro utrjeno obzidje in izurjeno vojsko. Istega dne so začeli graditi most čez reko Dravo, ki so ga dokončali tri dni pozneje, prvi pa ga je prečkal sam veliki vezir Ibrahim s svojim spremstvom. Naslednji dan je reko Dravo prečkala še glavnina turške vojske na čelu s sultanom Sulejmanom, kar je trajalo ves dan. Med tem so turški oddelki pustošili v okolici Maribora in po Dravskem polju, pa tudi v smeri proti Celju. Večji oddelek Turkov je celo prečkal reko Savo in vdrl na Kranjsko vse do Novega mesta. 22. septembra je bila glavnina Turkov pred Ptujem, ker pa je bil grad močno utrjen, so plenili in pustošili po Ptujskem polju in Halozah.[5] 23. septembra so Turki prispeli do Varaždina v Slovenijeh, kjer so se razdelili na dve vojski. Eno je vodil sam sultan Sulejman ob reki Dravi preko Koprivnice, drugo pa je vodil veliki vezir Ibrahim ob porečju reke Save. Na svoji poti so Turki izropali in požgali vse vasi in mesta, razen utrjenih gradov, v suženjstvo pa so po nekaterih podatkih odpeljali kar 50.000 panonskih Slovencev oz. Bezjakov iz Slovenijeh.[6] Leta 1536 so Turki iz Bosne vdrli v Spodnjo Slovenijeh/Sclavoniae inferior in osvojili grad Požego

1 **Franc Krnjak,** Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.
2 Termin Slovenijeh (namesto hr. Slavonija) sem uporabil po A. Vramcu.
3 Močvirje, močvara.
4 Kranjski deželni glavar.
5 Vasko Simoniti, Turki so v deželi že, Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju, Mohorjeva družba, Celje 1990, str. 135.
6 Rudolf Horvat, Povijest Hrvatske, knjiga I. Od najstarijeg doba do g. 1657, poglavje IX. Kralj Ferdinand I., Zagreb 1924, str. 225.

ter pet okoliških trdnjav. Kmalu zatem so porazili Ferdinandove čete še v bitki pri Gorjanih[7] (1537). Na osvojenem območju so kmalu vzpostavili t.i. Požeški sandžak[8] (1537/38), ki je predstavljal prvo turško upravno-ozemeljsko enoto v Slovenijeh. Istega leta je padla tudi trdnjava Klis v Dalmaciji, od koder so potem Turki prodrli proti zaledju Šibenika in Zadra ter osvojili Vrano in Nadin.

Leta 1541 so Turki sprožili novo vojno, v kateri so zavzeli ogrsko kraljevsko mesto Budim, ki je postal sedež turškega paše. Dve leti zatem so ponovno napadli Slovenijeh ter osvojili Valpovo, Orahovico in Pakrac, leta 1544 Kraljevo Veliko in 1545 še Moslavino oziroma Popovačo. S to vojno so Turki zasedli Slovenijeh do reke Čazme (Česme). Kralj Ferdinand je z njimi leta 1547 sklenil petletni mir in sultanu Sulejmanu za to plačal 30.000 dukatov letno.

Zaradi zaslug pri obrambi pred Turki je dal kralj Ferdinand leta 1546 Miklovušu (Nikolaju) Zrinskemu celotno Medmurje z mestom Čakovcem. Zrinski so s tem preselili svoj sedež iz ogroženega Zrina v Medmurje. Hrvaški zgodovinar Pavličević o tem piše: *»To je druga selitev te velikaške rodbine od južne do severozahodne Hrvaške, po tej poti pa se je nedvomno simbolično selilo tudi hrvaško zgodovinsko ime z juga na področje Slovenijeh. Ta sprememba je zelo pomembna tudi za nadaljnjo pripadnost Medmurja Hrvaški«. (V izvirniku - To je druga seoba te velikaške obitelji od južne do sjeverozapadne Hrvatske, a tim putom se gotovo simbolički selilo i hrvatsko povijesno ime, s juga na područje Slavonije. Ta promjena bila je vrlo važna i za dalju pripadnost Medjimurja Hrvatskoj.«*[9]

Po izteku mirovnega sporazuma so Turki začeli ponovno napadati. Leta 1552 so osvojili Virovitico, potem še Čazmo in škofovsko Dobravo, v Posavini pa Ustilonjo, ki je predstavljala zadnjo obrambo vzhodno od Siska. Ulama beg je s svojimi Turki prodrl celo do Varaždina in poskušal ogroziti Zagreb, vendar so ga čete Miklavža Zrinskega pregnale nazaj. Kljub temu so Turki ustanovili zraven Požeškega še Čazemski sandžak (1557), ki je bil obenem najzahodnejši sandžak ter skrajni domet turške zasedbe Slovenijeh.

Do tega obdobja so ostanki ostanka Hrvaške, ki jih niso zasedali Turki, obsegali zgolj zahodne dele Like. Z migracijami prebivalstva in zlasti plemstva so Hrvati dosegli, da sta se »ostanku ostanka« priključila tudi današnje hrvaško Primorje brez otokov in Gorski Kotar. Vse to od Turkov nezasedeno ozemlje se je nato v drugi polovici 16. stoletja priključilo zgornji Slovenijeh. Tam je bil leta 1558 sklican prvi skupni občni zbor ali Veča slovenskega in hrvaškega plemstva, ki žal predstavlja začetek konca panonske Slovenije, obenem pa novo rast Hrvaške. Toda do končnega propada Slovenijeh je moralo preteči še dvesto

Tudi sicer so bile razmere v Zgornji Slovenijeh izjemno slabe, saj so Turki venomer vpadali v deželo in po njej ropali ter zasužnjevali. Občasno so se precej podobno kot Turki obnašali tudi begunci, ne glede na njihovo narodno poreklo. Staroselski Slovenci so jih imenovali uskoki in Predavci. O uskokih nam poroča Janez Vajkard Valvasor naslednje: *»Vlahi ali Uskoki so dobili ime od besede »skok«, kar pomeni po krajnsko poskok, kajti pred kakimi 146 leti (Valvasor je to pisal l. 1689, op. av.) so uskočili (ali zbežali) z ženami in otroki iz Turčije in prišli na Kranjsko. Zato jim po kranjsko pravijo Uskoki, kar izgovarjajo Nemci Usgoken, tudi Uskoken ali viskoken. Ker je uskok isto kot preskok, pomeni Uskok toliko kot prebežnika.«*[10]

O Predavcih govori v latinski spomenici slovenski škof Petretič: *»Praedaiocii, hoc est homines catholici Sclavoniae aut Croaticae nationis; qui in Turcia olim degentes fidem servaverunt catholisam«.* V zahtevi za separacijo domači Slovenci

---

7 Danes kraj v vzhodni Slavoniji blizu Đakova. Poveljstvo krščanske vojske je kralj Ferdinand I. poveril uspešnemu vojskovodji in bratu ljubljanskega škofa, generalu in kranjskemu deželnemu glavarju, Ivanu Kacijanarju. Ta se v bitki ni izkazal, temveč je pobegnil s prizorišča boja. To je plačal z glavo, ko ga je v Kostajnici obglavil hrvaški knez Nikolaj Zrinski, dve leti po porazu, leta 1539.

8 Sandžak je bil pojem za prvotno, najmanjšo upravno enoto.

9 Dragutin Pavličević, Povijest Hrvatske, Zagreb 1994, stran 155.

10 Mirko Rupel, Janez Vajkard Valvasor, Slava vojvodine Kranjske, po Valvasorjevem berilu, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978, prvi ponatis, str. 123.

zahtevajo razlikovanje med njimi in Predavci ter Vlahi,[11] pri čemer se navaja, da gre za katolike, ki so prišli iz turškega dela Slovenijeh. Zanimivo je tudi to, da so bili Predavci pogosto skupaj z Martolozi in Vlahi vključeni v turško vojsko. Tisti, ki pa niso sodelovali s Turki, so v Slovenijeh ponekod dobili enake pravice kot Vlahi. O Predavcih in njihovem poreklu je govora tudi v poročilu zagrebškega škofa svete slovenske cerkve Benedikta Vinkoviča apostolskemu nunciju Casparu Mattheiju, z dne 16. 6. 1640, v katerem pravi, da so Predavci katoliki iz Bosne *(Catholici quoque Bosnenses Praedavci).*[12] Tudi v drugem poročilu iz leta 1641 Vinković o Predavcih pravi: *„Bosnenses catholici vulgo Praedavczy"*. Kar trije zagrebški škofje Ergelski, Vinkovič in Petretič so torej menili, da Predavci prihajajo iz turškega cesarstva, v glavnem iz bosanskega pašaluka.

Kraljestvo Slovenijeh ali Slovensko kraljestvo[13]

V začetku 16. stoletja so pripadali prebivalci, ki v takrat nastalih virih v slovenskem jeziku sebe imenujejo Slovenci, dvema večnarodnima državnima skupnostma. Prva je bila nadvojvodina Avstrija kot del Svetega rimskega cesarstva, s katero so bile povezane notranjeavstrijske dežele. Primož Trubar jih imenuje tudi Zgornje slovenske dežele *(der obern Windischen Ländern* – v nemškem posvetilu h glagolski knjigi Prvi del *Novoga testamenta, 1567).* Stare karantanske dežele so bile med seboj povezane v državno enoto z imenom Notranja Avstrija, ime »Notranja« pa se je nanašalo na starodavno rimsko provinco Notranji Norik. To državno skupnost z glavnim mestom Gradec so tvorile vojvodine Koroška (osrednja vojvodina oziroma nadvojvodina z zgodovinskim pravom stare Karantanije), Štajerska (vojvodina od leta 1282) in Kranjska (iz mejne grofije oziroma krajine je postala vojvodina leta 1364) ter Celjska grofija, ki so imele mednarodno pravno priznan status in svoje deželno pravo. Leta 1382 je pripadel Notranji Avstriji tudi Trst, leta 1500 po nasledstveni vojni z goriškimi grofi za dediščino Celjskih knezov, pa tudi Goriška grofija. V tej večnarodni slovensko-nemško-italijansko-furlanski državni skupnosti so živeli potomci plemen karantanskih, beneških (venetskih), istrskih, kranjskih in majhnega dela panonskih Slovencev (nekako od črte Ptuj–Radgona).[14]

Večina potomcev plemena panonskih Slovencev je v tistem obdobju prebivala v drugi večnacionalni državni skupnosti, v Ogrskem kraljestvu, pri čemer jih je velika večina živela v njegovem sestavnem delu z imenom **Kraljestvo Slovenijeh (Regnum Sclavoniae/Slovenski orsag) med rekami Drava, Donava, Sava, Una in Kolpa.** Manjši del panonskih Slovencev je živel v Slovenski krajini ali Slovenski okroglini (danes Prekmurje), mejnem predelu z avstrijskima deželama Štajersko in Gradiščansko. V delu ogrskega kraljestva (v glavnem v današnji Hercegovini) pa so prebivali tudi ostanki dalmatinskih Slovencev, ki so se imenovali Slovinci, svoj jezik pa slovinski jezik (zaradi pripadnosti ikavskemu narečju). Del ostankov teh Slovencev je prebival tudi v tistem delu Dalmacije, ki je bil pod beneško upravo. V ogrskem kraljestvu so prebivali zraven Slovencev še Hrvati, Madžari in zgornji ali vzhodni Sloveni oziroma današnji Slovaki, ki jih je madžarska zasedba Panonije v začetku 10. stoletja ločila od sonarodnjakov na zahodu oz. jugozahodu. Ti so (enako tudi Čehi) imenovali svoje spodnje panonske sonarodnjake Slovinci, njihov jezik pa slovinski, da so se tako lahko razlikovali od njih, saj so sami svoj jezik prav tako imenovali slovenski, svojo deželo pa Slovenska.

Po tragični bitki pri Mohaču 29. avgusta 1526 so Turki zasedli pomembne dele ogrskega kraljestva: postopoma skoraj vso pravo Hrvaško, spodnjo Slovenijeh/Sclavoniae inferior in precejšen del prave Ogrske. Bosensko

11 Branko P. Sučević, Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu.
12 Kudelić 2000, 176–177)
13 Zgodovinopisec Anton Vramec je v svoji Kroniki (1578) prevajal iz latinščine kot Slovenijeh (Regnum Sclauoniae). Kot sinonime je zapisoval tudi Slovenska zemla, Slovenski orsag; prebivalstvo pa imenoval Sloveni, Za današnjo Slovenijo je uporabljal imena dežel (Kranjska, Štajerska, Koroška).
14 Približno današnja geografska Prlekija.

kraljestvo so Turki zasedli že leta 1463. Hrvati so na svojem saboru v Cetinu, 1. januarja 1527, odločili, da ostanke svoje kraljevine pridružijo Avstriji in za kralja izberejo Habsburžana Ferdinanda I., ki naj bi jim pomagal v boju s Turki. Ta se je obvezal, da bo za obrambo Hrvaške vzdrževal tisoč konjenikov in dvesto pešcev, da bo skrbel za hrvaška mesta in gradove ter spoštoval vse pravice in svoboščine dežele in njenih stanov. Večji del hrvaškega plemstva je skupaj s podložniki takrat že pobegnil iz svoje domovine južno od Gozda[15] v Kraljestvo Slovenijeh, v Istro, na Kranjsko, Štajersko in drugam po Evropi.

Slovensko panonsko plemstvo je, za razliko od plemstva Hrvaške, na svojem občnem zboru Kraljestva Slovenijeh, 6. januarja 1527, v Dobravi pri Vrbovcu[16] za kralja izbralo Jana Zapoljo, pri čemer se je sklicevalo na sklepe ogrskega državnega zbora na Rakoškem polju leta 1505, po katerih za kralja ni mogel biti izbran tujec. Vodji »slovenske – Zapoljeve stranke« sta bila slovenski ban Krištof Frankopan in škof zagrebške slovenske cerkve Simon Erdödy. Odločitvam obeh zborov je kljub neprestani turški nevarnosti in zasedbi večine ogrskega ozemlja sledila vojna med privrženci Zapolje in Habsburžana. Meseca septembra 1527 pa je prišlo do odločilne bitke med vojskama Jana Zapolje in Ferdinanda Habsburškega pri mestu Tokaj na Ogrskem. Več sreče je imela Ferdinandova vojska, istočasno pa je ob obleganju Varaždina v Slovenijeh umrl tudi slovenski ban Krištof Frankopan. Po teh dveh dogodkih je večina plemstva prestopila na stran Habsburžana. Kljub temu vojne še vedno ni bilo konec. Erdödy je leta 1529 obkolil privržence Ferdinanda v Gradcu pri Zagrebu, zatem pa ga je slovenski občni zbor (Veča) v Križevcih imenoval za bana Slovenijeh. Naslednje leto so podporniki obeh strank, Habsburške in Zapoljine, vendarle sklenili premirje in z boji so končno prenehali. Formalno je bil sicer mir sklenjen šele leta 1538 v Velikem Varadinu,[17] kjer se je Jan Zapolja odrekel naslovu kralja Slovenijeh in Hrvaške v korist Ferdinanda I., ta pa je priznal Zapolji naslov kralj Ogrske in samostojno vladavino v tistem delu Ogrske, ki ga je Zapolja dejansko nadziral.

V opustošenem ostanku Kraljestva Slovenijeh so v drugi polovici 16. stoletja nastale povsem spremenjene razmere. *»Že leta 1474, po prvih vpadih Turkov, je bila Slovenijeh v nekaterih njenih delih tako opustošena, da »često na deset milj široko ni bilo videti niti hiše niti človeka«.*[18] Pred turškimi vpadi je imela samo križevska županija več kot 12.000 obdavčenih domov, leta 1543 komaj 1501 dom in leta 1554 samo še borih 376 domov. **V tistem delu kraljestva, ki ga Turki niso zasedli, Zgornji Slovenijeh /Sclavoniae superior, se je naselilo na deset tisoče, morda celo sto tisoče novih prebivalcev, beguncev pred Turki. Med njimi so bili Hrvati s prave Hrvaške, Srbi, Vlahi, Mortolozi in delno posrbljeni, delno pohrvateni, delno pa romanizirani Dalmatinci. Našteti begunci so pripadali v glavnem štokavskim govorom, nekateri tudi čakavskemu govoru.** Staroselsko slovensko prebivalstvo se preprosto ni moglo upreti tako številčnemu tujejezičnemu vdoru in je postopoma tudi samo začelo sprejemati nekatere jezikovne vzorce priseljencev. S tem se je jezik domačinov začel postopoma oddaljevati od slovenščine in približevati srbskemu jeziku.Ko je v deželi nastala še strašna lakota, so dozorele vse razmere za veliki slovenski kmečki upor. Vramec, ki je bil sodobnik takratnega dogajanja, o tem v svoji *Kroniki* piše: leto 1570 – *»Velik i strašen glad je bil na Slovenijeh i po vsoj zemle, i vnogo ljudi pomre od glada ovo vreme.«* Ter leto 1573 – *»Kmeti na Slovenijeh vstali i zdignoli su se bili proti svoje Gospode i Plemenitim ljudem, kotere posekoše, obesiše, pomoriše i Ostale na pokornost dopelaše.«*

Očitno je, da Vramec ni nič prav nič vedel o kmečkem uporu na Hrvaškem in da niti z besedo ni omenil Hrvatov,

15 Pravzaprav planina, na kateri je bil pogubljen (1097) Petar Svačić, hrvaški kralj, danes Petrova gora. Po domovinski vojni so Hrvati zgodovinski kraj (občina) Vrginmost preimenovali v Gvozd in čez nekaj časa spet v Vrginmost.
16 Danes Dubrava v bližini Vrbovca.
17 Oradea, mesto v Romuniji.
18 A Ivić, Uskočke seobe i slovenska pokrajina, Naselja SAN 18, Ljubljana 1924, str. 177
19 R. Grujić, Spomenica o srp.-prav. vladičanstvu pakračkom, Pakrac 1930, str. 12

ki jih je sicer ob drugih priložnostih v svoji Kroniki omenjal. Z njegovega vidika je to povsem logično, saj je do upora prišlo med staroselci Slovenci in ne med Hrvati, kot nas danes napačno učijo v naših šolah. Gre seveda za veliki slovenski upor, v katerem so sodelovali panonski Slovenci čez reko Sotlo in del štajerskih ter kranjskih Slovencev, pod vodstvom Ambroža (Matije) Gubca.

Avstrijski zgodovinar in arhivar Franz Krones je v 19. stoletju med prvimi pisal o slovenskem kmečkem uporu leta 1573 na podlagi arhivskih virov v Gradcu. Takratni upor je izrecno imenoval »slovenska kmečka vstaja« oziroma *»des windischen Bauernaufstandes«.*[20] Enako kot Krones imenujeta še dva nemška avtorja iz 19. stoletja – Josef von Zahn in Anton Mell – kmečki punt leta 1573 – Slovenska kmečka vstaja *(des windischen Bauernaufruhrs* in *Windischen Bauernaufstand).*[21] Da je dejansko šlo za slovenski kmečki punt in da je bil tudi jezik puntarjev slovenski, navaja Peter pl. Radics v svoji razpravi o slovenskem jeziku, ki je bila objavljena v Letopisu Matice Slovenske za leto 1879. V tistem delu spisa, ki se nanaša prav na omenjeni kmečki punt, Radics pravi: *»Narodna vlada« upornih »vindiških kmetov« je leta 1573, na štajersko-hrvatski meji okolo Brežic postavlena, je upotrebljala pri svojih uradnih opravilih in v občilu se ve tudi slovenski jezik. V slovenskem jezici so se sprejemali udje med zaveznike, to je, slovenski so morali prisezati in slovenska naročila so se dajala selom. Slovenščina bi bila poznejše najbrže tudi uradni jezik »oni cesarski oblasti za vindiške dežele«,* katero so nameravali ustanoviti kmetje v Zagrebu, *da se jim je posrečilo njih maščevanje. Poberati so hoteli tudi sami vse davke in obresti. (*Opomba – *Akti v deželnem arhivu Ljubljanskem)«.*[22]

Radics je v svojem pisanju storil samo eno napako, in to zato, ker je izhajal iz stanja v 19. stoletju. Napisal je namreč, da je bila Narodna vlada upornikov postavljena na štajersko-hrvaški meji, v resnici pa je bila postavljena na štajersko-slovenski (panonski ali ogrski) meji, saj v 16. stoletju tam še ni bilo hrvaške meje. Pravzaprav meje v 16. stoletju tam sploh ni bilo, na kar opozarja tudi Fran Ilešič, ki v zvezi s tem piše – *»pomniti je treba, da meje (Slovenijeh/Sclavoniae, op. p.) proti Štajerski in Kranjski v 16. stoletju niso bile določene.«*[23] Zakaj naj bi bila slovenščina uradni jezik *»oni cesarski oblasti za slovenske (vindiške) dežele«,* katero so nameravali ustanoviti kmetje v Zagrebu?! Iz takratnih primarnih zgodovinskih virov lahko lepo vidimo, da je bil takrat jezik, ki se je govoril v Slovenijeh in tudi v Zagrebu slovenski, in ne hrvaški. Slovensko pa so govorili tudi uporniki na Štajerskem in na Kranjskem. Logično je torej, da je bil v uporu potem »uradni« jezik slovenski in logično bi bil ta jezik uradni jezik tudi v Zagrebu, če bi puntarji zmagali.

Nič čudnega, da so se torej slovenski kmetje v Slovenijeh, delu Štajerske in Kranjske, združili ter uprli, saj so živeli v strašnem obdobju velike lakote, številnih migracij tujcev (Hrvatov, Vlahov in Srbov), turških vojn in verskega nasilja. Ob tem je za nas najpomembnejše to, da je v resnici šlo za veliki slovenski kmečki upor, ki je zajel Slovence na obeh straneh »meje«, ne pa za hrvaško-slovenski upor! Hrvati so morebiti sodelovali le pri zadušitvi tega upora v uskoški vojski, saj zanjo ni povsem jasno, ali je šlo za Srbe, Vlahe ali za Hrvate oziroma so v uskoški vojski lahko sodelovali pripadniki vseh teh treh narodov.

Precejšnje žrtve med upornimi slovenskimi kmeti so po porazu puntarjev povzročile lažjo asimilacijo preostalih Slovencev v tem delu Slovenijeh. Logično je, da se je po teh dogodkih položaj beguncev, novih naseljencev, okrepil, staroselskih Slovencev pa dodatno otežil. Tudi pozneje, v 17. stoletju, je prišlo do več uporov

---

20 Franz Krones, Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes vom Jahre 1573. In: Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 5 (1868), S. 3–34.

21 Josef von Zahn, Zur Geschichte des windischen Bauernaufruhrs im Jahre 1573. In: Steiermärkische Geschichtsblätter 6 (1885), S. 177–182; Anton Mell, Zum Windischen Bauernaufstand des Jahres 1573. In: Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 26 (1894), S. 34–52.

22 Peter pl. Radics, Slovenščina v besedi in pismu, Letopis Matice Slovenske za leto 1879, Lublana 1879, str. 29.

23 (vir: Časopis za zgodovino in narodopisje, Zgodovinsko društvo v Mariboru, 6. letnik, 1 in 2 snopič, Maribor 1909, str. 109–110. Klaić Vjekoslav, Antonii Vramec, Kronika (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Scriptores V., Zagreb 1908, Jugoslovanska Akademija znanosti in umetnosti, književno poročilo dr. Frana Ilešiča)

staroselskega slovenskega prebivalstva, vendar nobeden ni bil več tako obsežen in krvav.
Hrvati so bili v istem obdobju tudi najbolj znani vojaški najemniki (plačanci) na francoskem dvoru kralja Louisa XIII. leta 1632, hrvaški konjeniški polk pa se je za plačilo bojeval tudi med leti 1643 in 1667 v obdobju Luisa XIV. v Španiji.
V tem obdobju so slovenske dežele financirale, postavile in vodile obrambo pred Turki v štirih mejnih krajinah: Slovenski, Banski, Hrvaški in Morski krajini. Celotna obramba pred Turki je bila poverjena deželnim stanovom Koroške, Krajnske in Štajerske ter preostanku Slovenskega kraljestva oz. Kraljestva Slovenijeh.
V tem kratkem zgodovinskem pregledu dogajanja v 16. in 17. stoletju je treba omeniti še dejstvo, da so številni oddelki Hrvatov sodelovali v tridesetletni vojni na strani papeža in katolikov proti nemškim reformatorjem. Ta vojna je trajala od leta 1618 do 1648, v Nemčiji pa se je v zvezi z njo prijel naslednji rek: »Bog nas obvarji vojne, kuge in Hrvatov«, zaradi številnih grozodejstev, ki so jih ti izvajali nad protestanti.

Povzetek

15. in 16. stoletje je bilo močno zaznamovano s turškimi vpadi, ki so s seboj prinesli nekaj pomembnih trenutkov. To je močno migracijsko prelivanje t.i. južnega prebivalstva na prostor nekdanje zgodovinske Slovenijeh (hr. Slavonije), prav tako pa tudi na prostor sedanje Slovenije. Pravzaprav je bilo v tem smislu kar nekaj razlogov za spremembo demografske slike. Eden izmed glavnih je bil štiri stoletja prej, ko je madžarska krona ustanovila Slovensko zagrebško Cerkev. Seveda se ustanovitelji škofije niso nadejali takšnega preobrata, kot se je zgodil štiristo let pozneje, kajti kmalu po zavzetju zgodovinske Slovenijeh so močne madžarske enote pokorile pri Gozdu menda zadnjega hrvaškega kralja Petra Svačiča in zavzele Dalmacijo. Nekako drugi razlog je bil poraz Hrvatov leta 1493 na Krbavskem polju. Takrat se je ostanek razbitega hrvaškega plemstva zatekel v Slovenijeh in se priselil v Zagreb. Največji premik prebivalstva z vzhoda oz. juga na zahod se je zgodil po mohački bitki leta 1526, prav tako še v ostanku tega in naslednjega, 17. stoletja (Habsburško-turška vojna 1678 in 1695 in velika selitev Hrvatov po umiku Evgena Savojskega iz Bosne l. 1697). Tudi priselitev velikaške družine Zrinskih v Medmurje iz Zrina v današnjem Pounju ne smemo zanemariti. Avstrijski kralj Ferdinand je namreč Miklavžu Zrinskemu za vojaške zasluge podaril leta 1546 Medžimurje s Čakovcem.

Ključne besede: Slovenijeh, Turki, Sulejman, Sandžak, Dunaj, Ferdinand, Bosna, Zrinski, Kacijanar, Hrvaška, Predavci, uskoki, Vlahi, Martolozi, Norik, Panonija, Slovenci, Zapolja, Vramec, Štajerska, Kranjska

Literatura

Andrej Šiško, Anton Vramec in Slovenci, Zbirka slovenskemu narodu, Lipa 2014.

Viri so citirani sproti v tekstu.